

*Dolgozz, munkálj. A szép, a jó, a hasznos,
mihelyt elkészül, az élethez áll.
Minden jó mű egy-egy szabadságharcos.
Légy hí magadhoz, olyanokat alkoss,
ne fogja a halál!*

Illyés Gyula: Ars poetica

Művelődési színterek – új és felújított épületek

TARTALOM

<i>Mátyus Aliz: Előszó</i>	3
<i>Talata-Dudás Katalin: Kell egy hely – de milyen? Művelődési házak, közösségi színterek felújításának, építésének tapasztalatai</i>	4

ÚJ ÉS FELÚJÍTOTT MŰVELŐDÉSI SZÍNTEREK

<i>Mók Ildikó: Bevezető</i>	30
<i>Megvalósult álmok – Új intézmények</i>	
<i>Antal Jenő – Antalné Tari Zsuzsanna – Egervári József: A törökbálinti Munkácsy Mihály Művelődési Ház és Wolf György Könyvtár megvalósításáról</i>	31
<i>Zalavári Béla: A két éve átadott maglódi MagHáz</i>	34
<i>Gazdik István: Közház Gyál kertvárosában</i>	37
<i>Lenkey Tibor: Som Községi Háza</i>	40
<i>Gergye Rezső: Vasvári Nagy Gáspár Kulturális Központ</i>	43
<i>Táguló terek – Átépitett intézmények</i>	
<i>Szekér Tamás: Herényiek Háza</i>	46
<i>Molnár Zsolt: Faluházzal együtt közösség épül Szigetmonostoron</i>	49
<i>Polónyi Csilla: A Szentei Lokális Ifjúsági Mikrocentrum kialakítása</i>	51
<i>Pálinkás Klára: A tamási művelődési ház rekonstrukciójának és bővítésének tapasztalatai</i>	54
<i>Ribányi József: Nehézségek és tanulságok</i>	59
<i>Új köntösben – Felújított intézmények</i>	
<i>Pappné Szalka Magdolna: Az Ózdi Művelődési Intézmények Olvasójának lenyűgöző szecessziós épülete</i>	61
<i>Patyi Elemér: Valóra vált álmok Bögötén</i>	65
<i>Üveges Sándor – Györkös József – Bábics Valéria: Az ajkai művelődési központ színháztermének újjászületéséről</i>	68

ARCKÉPEK

Beke Pál – Becsületkereszt Józsefvárosért. Posztumusz kitüntetés (<i>Varga István</i>).....	70
Kovács Ilma – Hutter Ottó Díj 2009.....	72
<i>Ferencz Barbara – Sikó Dóra</i> : Hollós Róbertné és a magyarországi játszóházak 40 éve.....	74
Falvy Károly (1924–2010.).....	79
Zrínyi Miklós (1620–1664.).....	80

HOZZÁSZÓLÁS

<i>Szász Zsolt – Pálfi Ágnes</i> : Korunk hőse, avagy a nyelv géniusza – Közelítések a régi és az új teatralitáshoz....	81
<i>Talyigás Katalin</i> nyílt levele Maróti Andornak.....	89

OLVASVA – ÚJRA OLVASVA

<i>Pálfi Ágnes</i> : Vörösmarty újraolvasó.....	91
<i>Iványi Tibor</i> : Csálé-hajsz!.....	93
Eugenio Barba: A Hamu és Gyémánt országa. Tanulóéveim Lengyelországban. Archetípusok és sámánok (Fordította: <i>Regős János</i>).....	94

ESEMÉNYTÁR

<i>G. Szakály Georgina</i> : A Nagy Gáspár versmondó találkozóról.....	98
<i>Sall László</i> : A hu.se.t.....	101
<i>Maróti László</i> : A 6. hu.se.t.....	103
„Next Step” a kultúráért (<i>Nemes Mercédesz</i>).....	106

FELHÍVÁS

Vizsgán innen, vizsgán túl... Pályázati felhívás felnőtt tanulók számára.....	107
Szabó András Radnóti- és Kazinczy-díjas előadóművész előadó-estje.....	107

CD-MELLÉKLET Művelődési színterek – új és felújított épületek. A lapban közölt tematikus egységünk írásainak teljes változataival és újabb írásokkal – fotó-melléklettel.

E számunkat épülő, megépült és megújuló művelődési házak és színterek fotóival illusztráltuk.

Kétegyháza, a Táncsics Mihály Művelődési Ház és Könyvtár

Előszó

A hagyományok szerint több mint ötven éve minden év június első vasárnapján ünnepli közel 300 ezer építő- és építőanyag-iparban dolgozó az Építők Napját. Olyan alkalomból jelenik meg hát lapszámunk az új és felújított művelődési intézményekről, színterekről, amikor az ünnep hónapját éljük.

Többször a kezembe vettem Illyés Gyula *Építőkhöz* c. versét, miközben a lapon dolgoztam, végül illőbbnek találtam első oldalunkra helyezett versét, *Ars poeticáját*. A „Dolgozz, munkálj. A szép, a jó, a hasznos, / mihelyt elkészül, az élethez áll.” a legpontosabb, ami a készülőről, a teremtődőről elmondható. Megméretésének legegyszerűbb módja: ha jó, ha szép, ha hasznos, akkor, ami létrejött, megszületett, „az élethez áll”. S ehhez más nem kell már, mint hogy időtálló is legyen: „Minden jó mű egy-egy szabadságharcos. / Légy hű magadhoz, olyanokat alkoss, / ne fogja a halál!” Ennek pedig záloga az ember önmagához való hűsége. Ilyen egyszerű minden.

Ahogy a 2010 júniusi Magyar Örökség Díj átadásán az, hogy egyebek mellett ott a díjazottak között Erkel Ferenc életműve és az általa alapított Budapesti Filharmoniai Társaság Zenekara; Hódmezővásárhely, a kultúraőrző- és teremtő város; nemzetmegtartó szellemiségük okán a Kárpát-medencei magyar középiskolák, és a vidék magyarsága gazdasági gyarapodását szolgáló tevékenységük elismeréseként a Hangya Szövetkezetek.

Ahogy Szentí Tibor személyének kiválasztása, hogy ő legyen a Hódmezővásárhelyt laudáló személy.

Ahogy Hódmezővásárhely kapcsán Németh László megidézettik. (Ma már, miért ne ajánlanám, Korbuly Péter tolmácsolásában – egy kattintás, és hallgatható a számítógépen. Szentí Tibor laudációjával együtt. S még más hangzó anyagokkal, amik csak Hódmezővásárhely számára fontosaknak, és a városépítésben lelkesítőknak mutatkoztak.)

Ahogy Németh László második világháború előtt írt szavai – máig megfontolandóan: „Európa attól a néptől, amelyet a közép-európai gondolat apostolának elfogad, elvárja, hogy az teremtsen meg Közép-Európát szellemben, tudományban, s hozzon e területnek olyan üzenetet, amely a kulturális és gazdasági kapcsolatokat erkölcsi kapcsolatokká emeli. Közép-Európa nem olyasvalami, ami már megvan. Azt meg kell csinálni, de abban, hogy ezt megcsináljuk, nincs semmi történelem- és természetellenes. Ennek a tudatosítását várjuk mi is a tudománytól, Bartók szép kezdete után.”

Mátyus Aliz

KELL EGY HELY – DE MILYEN?

Művelődési házak, közösségi szinterek felújításának, építésének tapasztalatai¹

1. Bevezetés

„Kell egy hely” – ez a Beke Pál által megfogalmazott igény szerencsére ma már axióma², sőt az

1 Rövidített változat. A teljes (táblázatokkal, tervezési elvekkel-tippekkal, összefoglalóval kiegészített) tanulmány a lap CD mellékletében található.

2 Szeretnénk megjegyezni, hogy e mondat már több ízben is igen inspirálóan bizonyult: lásd a NKÖM és a GYISM kiírta „Kell egy hely” pályázatot, mely 2003 őszén többek között a társadalmiasítottan működő egyesületi ifjúsági házak felújítására adott támogatást, valamint az OKM Közművelődési Főosztálya közművelődési stratégiájában az 1.2 pontot („Kell egy hely – a közművelődéshez”; beavatkozás az önkormányzati közművelődési feladatellátás feltételeinek javítására), melynek célja, hogy Magyarország minden településén álljon rendelkezésre a feladatellátásnak

önkormányzatok számára törvényben előírt kötelezettség – még ha nem is mindenhol érvényesülő valóság. Az, hogy milyen is legyen az a hely, mindig ideológiák, érdekek és lehetőségek összetűzésében alakul ki, melyben meghatározó szerepet játszik, hogy mi az állami társadalompolitika elképzelése a művelődés szerepéről, s ezen belül hogyan látja az intézménytípus feladatait. Bár átfogó történeti leírásra nem vállalkozhatunk arról, hogy az egyes korszakokban uralkodó ideológiáknak milyen építészeti megoldások feleltek meg, megpróbáljuk kiragadni az intézménytípus múltjából az általunk relevánsnak ítélt mozzanatokot.

megfelelő adottságú közművelődési intézmény, illetve közösségi színtér. Forrás: Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály Közművelődési Stratégia 2007–2013., 2007. június 7. <http://www.okm.gov.hu/kultura/kozmuvelodesi-foosztaly/kozmuvelodesi-foosztaly>

A kiegyezéstől a szabadművelődés korszakának végéig tartó periódusban az állam, az egyház és a különböző osztályok, rétegek és csoportok tevékenysége nyomán igen differenciált intézményrendszer alakult ki. A helyzetet a különböző igényeket kielégítő formák egymás mellett élése jellemezte, az állam egyre növekvő – a magyarság műveltségi szintjének emelését, illetve a nemzetiségekkel szemben a magyar kultúrfölény megteremtését célzó – szerepvállalásával³. Építészeti szempontból nézve szintén a hihetetlen sokszínűség volt jellemző a kultúrotthonoktól kezdve a helyi kocsmáig, egy azonban közös volt bennük: a különböző funkciók természetes integrációban való megjelenése – a gyűlésektől, bálaktól a könyvtáron s a különböző képzési formákon át az étteremig, kávéházig.

1948 után a korábban virágzó egyesületeket, köröket felszámolták, helyettük szovjet mintára hoztak létre művelődési házakat. Az időszak elején viszonylag kevés új épület épült, a mennyiségi növekedést elsősorban más célú építmények átalakításával, néha csak áttáblázásával hozták létre⁴; a nagyarányú építkezések az ötvenes évek végére, a hatvanas évek elejére voltak jellemzőek. A kor ideológiájának a kultúra termelése és elosztása séma, az eszmék fentről lefelé történő közvetítése felelt meg. Építészetileg ennek a szemléletnek a legfeljebb gyűléseket, esetleg táncos rendezvényeket lehetővé tévő nagyterem, plusz egy-két öltöző jellemezte építmények voltak megfeleltethetőek. Az építkezések fejtelenségét jelzi, hogy a másik két – kistelepüléseken is jellemző – kulturális intézmény, a mozi és a könyvtár gyakran külön épületben kapott helyet. A beruházások átgondolatlansága, a gyakran menet közben elfogyó pénz, a megfelelő tervező, illetve műszaki kapacitás hiánya az épületek gyors elavulásához vezetett.

Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején a problémák észlelése⁵ ahhoz a törekvéshez vezetett, hogy központilag próbálják előírni a különböző településtípusok esetén a művelődési házak építészeti jellemzőit.⁶ E tekintetben fokozatos lazul-

lás volt észlelhető: 1959-ben típusterveket próbáltak készíteni⁷, valamint kidolgozták a művelődési házak tervezésének irányelveit. Megtapasztalva azonban, hogy ezek és a következő próbálkozások (újabb irányelvek és tervpályázat) sem felelnek meg a helyi igényeknek, 1967-ben már a lokális sajátosságoknak megfelelően fejleszthető vázlat-terveket gyűjtöttek be és tettek közzé. 1968-ban az intézmény-besorolási rendeletben meghatározták, hogy az egyes településtípusokon milyen típusú intézményre van szükség, s melyek ezeknél a minimum feltételek.⁸ Bár a rendelet hozzájárult az intézményrendszer helyzetének átláthatóvá tételéhez, fejlesztésére – céljai ellenére – nemigen volt alkalmas.⁹ Érezhető volt a többfunkciós működés felé való elmozdulás: ide sorolhatjuk korai kezdeményezésként a klubkönyvtárakat. Mindezzel együtt az időszakra a különböző művelődési hálózatok (művelődési otthon, könyvtár, mozi, színház, múzeum) elkülönülése volt jellemző. Még azonos épületben való működés esetén is a különböző funkciók egymásmellettiése, additivitása volt a jellemző, nem pedig a valódi integráció.¹⁰

A hatvanas évek végére az intézményhálózat mennyiségi fejlődése megtorpant, a minőségi pedig nem bontakozott ki – állapította meg Vitányi Iván.¹¹ Az intézménytípus mind az igények, mind a kínálat, mind pedig a finanszírozás szempontjából válságba került. A kínálat növekedésével, a tömegkommunikációs eszközök terjedésével a művelődési otthonok elvesztették addigi vezető szerepüket a települések kulturális életében, hatókörük a lakosságnak csupán egy szűk részére terjedt ki: azokra, akiknek megfelelt az a kínálat, amit a művelődési házak nyújtani tudtak, s el is fogadták az ottani feltételeket, kötöttségeket. A másik oldalról a források hiánya, s az Országos Településfejlesztési Konceptióban (OTK)¹² is

7 A tervek nagyterem-centrikusságát már címük is kifejezte, például: „100 fős művelődési ház terve”, „350 fős művelődési ház terve”.

8 105/1968 (M. K. 1.) MM számú utasítás a művelődési otthon jellegű intézmények továbbfejlesztéséről.

9 Koncz Gábor: *Komplex elemzés a művelődési otthonokról (1945–1985), avagy „... a jó gyakorlat törvényre emelését gyorsítsuk meg...”* SZÍN 7/1–2, 2002. február–április.

10 Ekler Dezső: *A közösségi művelődés terei I.*, KÉK 1977/1, 97–100.

11 *Valóság és lehetőség a művelődési otthonban* (Összeállította és szerkesztette: Vitányi Iván), Népművelési Intézet, Budapest, 1979, 62.

12 Az erőforrások centralizálása, a települési lejtő alján lévő településektől a felül levőkhöz való átcsoportosítása már jóval az OTK bevezetése előtt megkezdődött. Az iparosítás településhálózati feltételeinek létrehozása már az első öt éves terv idején megkövetelte egy átfogó település-

3 T. Kiss Tamás: *Fordulatok, folyamatok: fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról 1867–2000*, Új Mandátum, Budapest, 2002, 16–18.

4 Pál Endre – Soós József: *A művelődési otthonok fejlesztése (1960–1970)*, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1974.

5 A Művelődési Intézet szakkönyvtára számos 1963–1965-ből származó, az egyes megyékben létesített művelődési házakkal kapcsolatos problémákat feltáró jelentést őriz.

6 Zólyomi Alfonsz: *Két évtized művelődési otthoni beruházásainak néhány tapasztalata* (Előadás a „Művelődési otthon építési konferencián” Orgoványban, 1969. december 4-én), NI kézirat.

kifejeződő centralizációs törekvések az intézmények összevonására, a különböző funkciók integrálására¹³ ösztönöztek. A problémák érzékelése folytán a szakmában, illetve a művelődéspolitikai irányításban többféle megoldási törekvés is felmerült. Építészeti jelentőségük miatt két kezdeményezést, az úgynevezett többfunkciójú, *komplex nevelési-művelődési intézmény* modelljét és a *nyitott ház* kísérletet emelnénk ki.

A *komplex művelődési intézmény* gondolata korántsem nevezhető újnak.¹⁴ A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején építések, valamint a közművelődés, illetve az oktatás intézményrendszerét megreformálni kívánó szakemberek kezdeményezéseit Vészi János gyúrta össze egységes elméleti koncepcióvá.¹⁵ Az elgondolás lényege egy olyan komplex oktatási-közművelődési intézmény volt, mely a különböző funkciókat integrálva tudja a település felnőtt, illetve gyermek lakosságának igényeit kielégíteni. Építészetiileg több formája lehetséges, a különálló épületek szervezeti egységétől az egy épületben működő megoldásig, mely kötött és kötetlen, egyéni és kollektív tevékenységi formák (oktatási, kulturális és közösségi programok, sportfoglalkozások) számára egyaránt alkalmas, változtatható funkciójú és méretű, de változatlan állapotában is többféle feladat megoldására alkalmas, osztható,

politika kidolgozását. Bár a települések 1951-es osztályba sorolása nem vált törvénnyé vagy határozattá, egyes elemei, mint a bizonyos településekre, településtípusokra kimondott építési tilalom, vagy a 3000 fő, mint a gazdaságos településméret alsó határa, évtizedekig alakították a településpolitikát, s a közigazgatás csatornáin leszivárogozva, különösen az 1960-as évektől kezdve, az ország számos kistelepülésére nézve következetes gyakorlattá váltak. Először a kisközségi téések összevonására került sor, majd a tanácsokéra, később az általános iskolai felső tagozatok körzetesítése és a körzeti művelődési házak rendszerének kialakítása következett. Az érintett településekből nagyarányú kivándorlás indult meg a városok felé. A városok infrastruktúrája azonban nem tudta követni a változásokat, s a lakáskérdés megoldása mellett nem jutott elég forrás a közösségi funkciók megteremtésére. Így a tanyák és a kisközségek mellett a városok peremkerületei és az új lakótelepek is az ellátatlan területek közé kerültek.¹³ Az intézkedések közül lásd 1977-ből a Kulturális Minisztérium és az Oktatási Minisztérium közös irányelvét a kistelepülések ellátásáról és a komplex művelődési intézmények létesítéséről, mely az OTK által felállított települési besorolást alkalmazva az alsó fokú központokban komplex intézményekkel kívánta megoldani az alapellátást, míg a szerepkör nélküli településeken nem tartotta indokoltnak az intézmények létesítését.

14 Lásd a kiegyezés után létrehozott kultúrpalotákat – idézi Vészi János: *Alfa születik*, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1980, 50–51.

15 Csoma Gyula: *Előszó*, In: *ibid.*, 5–10.

variábilis terekből áll.¹⁶ A komplex oktatási-nevelési intézmények végül nem a Vészi által elképzelt szellemben, a helyi közösség fenntartásában és irányításában működő, az oktatást és a közművelődést egyenrangú funkcióként gyakorló intézményként valósultak meg¹⁷, de az oktatás, a közművelődés és a sport integrációját célzó törekvések tovább élnek az ÁMK-k és szabadidőközpontok működésében.¹⁸

A másik törekvés a Népművelési Intézet vezetésével és az akkori Országos Közművelődési Tanács támogatásával indult *nyitott ház* kísérlet volt:

„A művelődési otthonokban 'elszántan művelődni akarók' mellett az intézmények által az eladdig elérhetetlen helybéliiek aktivizálását, a szokoányos kulturális programok mellett a hétköznapi, az éppen adott élethelyzeteket segítő kulturális szolgáltatásokat, az egyéni informálódás lehetőségét, az emberek közötti ismeretséget szerettük volna megteremteni először előtér-kísérletként, majd »nyitott házként« emlegetett kezdeményezésünkkel.”¹⁹

A kezdeményezés lényege az volt, hogy a korábban felülről irányított egyvágányú, kötött és terjesztő szemléletű formák helyett a spontán, szabad választási lehetőségeket nyújtó formák érvényesüljenek, mind horizontálisan (széleskörűen), mind vertikálisan (a spontaneitástól az elmélyültebb formák felé vezetve).²⁰ A nyitott ház működésének központja egy mindenki számára nyitott közösségi tér, mely tulajdonképpen egy aula, előtér: itt található meg a közönségszolgálati és a vendéglátó egység, s közvetlenül kapcsolódnak hozzá a speciális funkciójú terek. Ez a központi közösségi tér variálható berendezésével, válaszfalaival elvileg végtelen számú tevékenységnek adhat helyet. A kísérlet során itt kaptak helyet azok a mobil műhelyszekrények (konténerek), melyek tartalmát az érdeklődők szabadon kipróbálhatták, de bármikor kérhettek tevékenység-

16 Példaként a főváros II. kerületébe, a Labanc utcába tervezett általános művelődési központ tervét tudjuk említeni – lásd *ibid.*, 187–198, továbbá az Oktatási Minisztériumnak, a Kulturális Minisztériumnak az Építészeti és Városfejlesztési Minisztériummal, valamint az OTSH-val együtt 1976-ban meghirdetett komplex oktatási, sport és kulturális intézmény tervpályázatát.

17 Lipp Márta: *Elemzés a közművelődési feladatokat is ellátó összevont önkormányzati intézményekről*, SZÍN 1999/4, 2–4.
18 Uő: *Az Általános Művelődési Központ*, In: Lipp Márta: *Közművelődési jelenségek és jelentések. A kultúra mint tudomány és segítő gyakorlat*, Novák József Alapítvány és Magyar Művelődési Intézet, 2001, 46–61.

19 Forrás: *Beke Pál önéletrajza*, http://www.bekepal.hu/bekepal.hu/Reszletes_Oneletrajz.html

20 Varga A. Tamás: *A művelődési ház funkcionális rendszere*, In: *A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig* (Szerk.. Beke Pál és Deme Tamás), Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2003, 114–124.

gükhöz segítséget is. „Didaktikus anyagokkal” való felszereltségük – amely a tevékenységeknek a programozott oktatás elvein alapuló feldolgozását jelentette – egyaránt lehetővé tette a spontán önálló munkát és a továbblépést. Bár a kezdeményezés nyomai több művelődési ház tevékenységszerkezetében fellelhetők, e szemlélet nem alakította át alapvetően a közművelődési intézmények működését, kínálatát. Érvényre jutott viszont a faluházak építésében: Varga Tamás vezetésével, a közösségi tervezés módszereivel számos helyi igényeken alapuló, a befogadó közönség helyett az aktív közösséget középpontba helyező faluház jöhetett létre.²¹

A rendszerváltás alapvetően új helyzetet teremtett a közművelődési intézményrendszer számára is. Számos korábbi fenntartó (nagyvállalat) megszűnt, illetve differenciáltabbá vált a fenntartók s az általuk működtetett intézmények helyzete, kapcsolatrendszere. Gyökeresen átalakult az állam és helyi társadalom viszonya:

„Az érvényes szabályozás alkotmányos jogként definiálja a művelődéshez való jogot²², a feltételek biztosítását az Önkormányzati törvény²³ az államra és az önkormányzatokra bízta. [...] A finanszírozás és az ellenőrzés sem kizárólagosan állami szerepkör, és nem kizárólagos az állami szabályozás szerepe sem a tartalom meghatározásában. A korábbi szabályozásban a közművelődés-politika megvalósítása volt a fő cél, amelynek tartalmát egyértelműen az ideológia szabta meg. Az érvényben lévő szabályozás a szaktörvényben előírt feladatrendszer »testreszabását«, településszinten érvényes kidolgozását az önkormányzatokra bízta. Egységes »közművelődés-politika« tehát az érvényben lévő szabályozás szerint nincs, sőt a szabályozó rendszer a lokális feladat kijelölés alaptételeként éppen arra ad lehetőséget, hogy ezek az értelmezések helyiek legyenek anélkül, hogy ezek irányának, mértékének befolyásolásához joga legyen bármilyen, a településnél magasabb szintű szakmai vagy közigazgatási egységnek. (Természetesen a napi gyakorlat szintjére mégis hatnak a különféle szintű kulturális stratégiai tervek, és talán még erősebben,

21 Például Zalaszentlászló, Bak, Békésszentandrás, Kakasd. A tervezési-építési folyamatról lásd Péterfi Ferenc: *Faluház építők találkozója*. In: *A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig*. Tanulmánygyűjtemény (Szerk. Beke Pál és Deme Tamás), Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2003, 160–163.

22 1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya 70/F. § 1.

23 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról, a 73.§ (2) bekezdésében: „A közművelődés feltételeinek biztosítása alapvetően az állam és a helyi önkormányzatok feladata.” A 76. § (1) bekezdésében olvasható: „A települési önkormányzat kötelező feladata a helyi közművelődési tevékenység támogatása.”

az ezekkel nem mindig összhangban álló pályázati-fejlesztési rendszerek és a helyi politikai erők is.)”²⁴

A kulturális törvény előírja ugyan a községek számára közösségi szintér, a városok (megyei jogú városok, fővárosi kerületek) számára pedig közművelődési intézmény biztosítását, semmilyen minimum követelményt nem támaszt ezzel kapcsolatban.²⁵ A jogi szabályozás oldaláról a művelődési házak építését az épületekkel, illetve középületekkel kapcsolatos műszaki előírások (pl. tűzvédelem, akadálymentesítés) befolyásolják inkább. Ahogy a fenti idézetben szerepel, az Oktatási és Kulturális Minisztérium közművelődési stratégiája prioritásait²⁶ elsősorban a pályázati rendszeren keresztül próbálja meg érvényesíteni. Kérdés azonban, hogy az intézményrendszer számára potenciálisan elérhető pályázati források mekkora hányada tartozik az OKM-hez, s mekkora a más tárcák által felügyelt, attól eltérő célokat preferáló pályázatok súlya.²⁷ A szakma részéről óvatos útkeresés látszik a kistérségi, illetve más területi együttműködések irányába, ennek építészeti következményei azonban még messze nem nyilvánvalóak. Helyi szinten a forráshiány miatt leginkább a pályázatorientált viselkedés érzékelhető: az épül és akkor, amire és amikor forrást lehet szerezni.

A közművelődésről, a művelődési házak szerepéről folyó szakmai vita híján talán érthető, hogy kutatásunk nem annyira koncepcionális, mint

24 Hatástanulmány „A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló 1997. évi CXL. törvény közművelődést érintő szabályozásáról. Kutatásvezető: G. Furlulyás Katalin 2008–2009, MMIKL, kézirat.

25 A közösségi szintér fogalma az 1997. évi CXL. tv. melléklete s) pontja szerint: *Közösségi szintér*: a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett, erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő *intézmény* vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiségegyüttes, épület).

26 *Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály Közművelődési Stratégia 2007–2013*, 2007. június 7. <http://www.okm.gov.hu/kultura/kozmuvelodesi-foosztaly/kozmuvelodesi-foosztaly>.

27 A közművelődési intézményrendszert elsősorban a vidék-, terület- és településfejlesztési, a felnőttoktatási-képzési, továbbá az infokommunikációs pályázatok érinthetik a más tárcákhoz tartozó pályázatok közül; ezek közül példaként csak a GKM Magyarország programját vagy FVM felügyelte IKSZT pályázatot emelnénk ki. Cikkünk folytatásában kísérletet teszünk az OKM, illetve egyéb tárcák felügyelte pályázatok egymáshoz viszonyított súlyának becslésére, valamint az egyes pályázatok preferáló célok összevetésére.

pragmatikus jellegű: eredetileg azért indult, hogy az „Új tudás, műveltség” program művelődési házak felújítását célzó moduljánál a korábbi építkezések tapasztalatait összegyűjtve adjon szakmai segítséget a pályázók számára.²⁸ Tanulmányunkkal tehát a jellemző problémák, jó példák széles körben való ismertté tétele a célunk, semmiképpen sem valamilyen kötelező norma kialakítása. Ezen túlmenően, ha azt nem is lehet az adatokból kiolvasni, hogy merre menjen a közművelődés, azt megkíséreljük bemutatni, hogy az építkezéseknél, felújításoknál tapasztalható tendenciák alapján hova tart.

2. Kutatási módszerek

A kutatás során egyrészt adatlapos felmérést végeztünk egyes felújítások/építkezések konkrét tapasztalatainak feltárására. Az adatokat az adott terepet jól ismerő közművelődési szakemberek vették fel²⁹, akik az épület bejárása mellett megkérdezték a témában illetékes helyi szereplők – közművelődési szakemberek, polgármesterek, önkormányzati alkalmazottak, civil szervezetek vezetőinek – véleményét. Szeretnénk kiemelni, hogy a minta nem tekinthető reprezentatívnak: helyette arra törekedtünk, hogy a nagyobb átalakítással járó felújításokat vizsgáljuk, s igyekeztünk olyan eseteket kiválasztani, amelyek akár pozitív, akár negatív példát, tanulságot jelenthetnek. A területi elhelyezkedés a település nagyságot tekintve igyekeztünk minél szórtaabb mintát kialakítani.³⁰ A kutatás eredményeivel kapcsolatban szeretnénk előrebecsátani, hogy ezek véleményünk szerint a valós képnél kedvezőbbet láttatnak, mivel ahol nem voltak büszkéek a felújítás/építkezés eredményére, vagy a pénzek elköltése körül volt probléma, oda be sem engedték kérdezőinket. Sajnos volt olyan eset, ahol az átszervezések miatt rettegő szakemberek nem merték vállalni a beszélgetést, vagy a fenntartó félt

28 Cseppet sem szokatlan módon végül ezt a modult nem írták ki.

29 A kérdéztést szervező és végző szakemberek munkáját ez úton is szeretném megköszönni. Megyei instruktorok: Schaff Anikó és Lóránt Péter (Baranya), Béres Béla (Bács-Kiskun), Pap István (Békés), Monori Gyula (Csongrád), Török Erika és Molnár Krisztina (Borsod-Abaúj-Zemplén), Gonda Emma (Fejér), Kakuk János (Győr-Sopron-Moson), Angyal László (Hajdú-Bihar), Kary József (Heves), Császiné Csáti Réka (Jász-Nagykun-Szolnok), Balogh Attila (Komárom-Esztergom), Szolnoki Ildikó (Nógrád), Tóthné Fajta Anita (Pest), Hefner Erika (Somogy), Bisteiné Tóth Enikő (Szabolcs-Szatmár-Bereg), Bodó Katalin (Tolna), Gergye Rezső (Vas), Horváth Viola (Veszprém), Kálmánné Bodó Edit (Zala), Székely Gabriella és Sajó Attila (Pilot).

30 A minta összetételét lásd az 1. sz. mellékletben (CD).

attól, hogy politikai ellenfelei felhasználják ellene a kutatás eredményeit. Általában megfigyelhető volt, hogy a helyiek ott rendelkeztek több, pontosabb információval az építkezés folyamatáról, vagy egyáltalán olyan alapvető adatokkal, mint az épület alapterülete, ahol ugyanaz volt a polgármester, mint a felújítás/építkezés idején.³¹ Összesen 145 közművelődési funkciót (is) ellátó épület kapcsán mértük fel a helyszínen a tapasztalatokat; ezek közül 22 volt új építésű, s 123 felújított/átalakított.

A kutatás eredményeiből eddig 12 szakmai napot, konferenciát tartottunk az ország különböző településein; az itt tapasztalt reakciókat, felmerült észrevételeket is belevettük a tanulmányba.

A primer adathelyes mellett már meglévő adatokat, a közművelődési statisztika számaival is elemeztük annak érdekében, hogy megállapíthassuk a művelődési házak felújítására/építésére országosan fordított összeg nagyságát, annak évenkénti alakulását, az e téren mutatkozó település nagyság és -típus szerinti egyenlőtlenségeket. Emellett összeállítottunk egy pályázati adatbázist is arra vonatkozóan, hogy az egyes években mely pályázatok, mekkora összegben, milyen feltételekkel nyújtottak forrást e célra. Az utóbbi fázis eredményeit következő tanulmányunkban fogjuk bemutatni.

3. A művelődési házak, közösségi színterek épületállományának jelenlegi állapota és jellemzői más kutatások alapján

Bár a művelődési házak, illetve a hasonló célokat szolgáló intézmények, színterek épületállományával, annak színvonalával, felszereltségével kapcsolatos szakirodalom és statisztika első ránézésre igen bőséges, azt tapasztalhatjuk, hogy a mához közeledve az információk egyre szűkebbek. Arról például, hogy hány épület szolgálja a szűkebb értelemben vett közművelődést, csupán a harmincezer fő alatti települések esetén rendelkezünk aktuális információval.³²

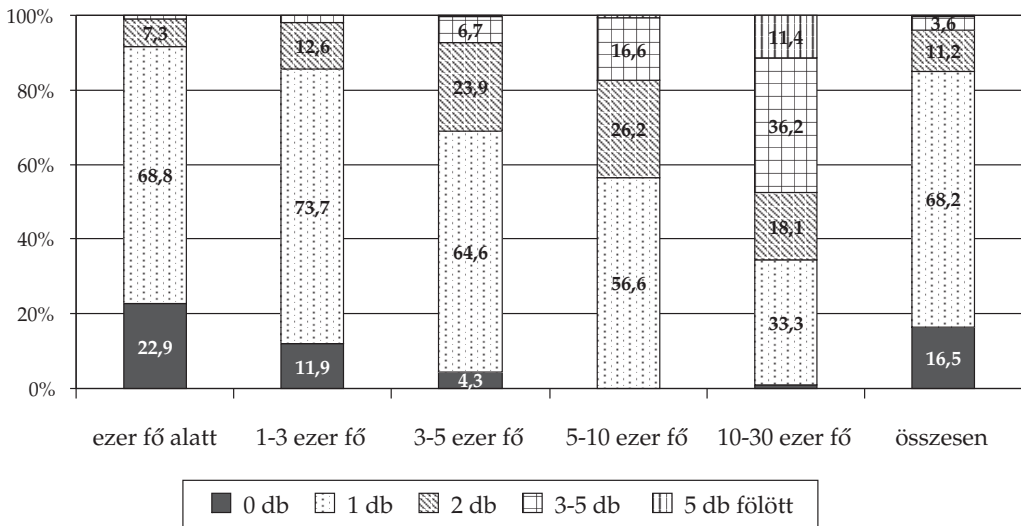
Az idézett kutatás adatai szerint a 3.113 harmincezer fő alatti településen összesen 3.374 épületben működik művelődési ház/szintér; ezzel az értékkel a könyvtárat megelőzve a legtöbb helyen (épületben) elérhető köz kulturális funkció.³³ Ha a te-

31 Az információk nyilván megvannak valahol, csak éppen az újabb testület-apparátus számára jórészt viszszakereshetetlenül.

32 Talata-Dudás Katalin: *Kulturális intézmények a 30.000 fő alatti településeken*, SZÍN 14/4, 2009 augusztus.

33 Kiemelnénk, hogy itt csak arra kérdeztünk rá, van-e művelődési ház/közösségi szintér a településen, semmilyen minimum kritériumot nem állítottunk fel arra néz-

1. sz. grafikon: A településen hány épületben érhető el a közművelődési funkció? (%)

Adatforrás: „Kulturális intézmények a 30.000 fő alatti településeken” kutatás, MMIKL

lepülések ellátottságát nézzük, akkor viszont a könyvtárhoz képest mégis kevesebb településen lehet hozzájutni (83,8% vs. 87,0%), tehát térbeli eloszlása kevésbé egyenletes. Minél kisebb a település, annál valószínűbb, hogy nincsen művelődési ház. A települések kétharmadán (67,6%) egy művelődési ház/közösségi színtér van, bő tizedén (11,4%) kettő, 3,7%-án három vagy négy, ennél több pedig csupán a települések igen kis hányadán működik (0,9%). A művelődési házak/színterek száma a település-nagysággal határozottan nő, azonban még az ezer fő alatti településeknél is előfordul egynél több művelődési ház/színtér. (1. sz. grafikon) Összességében véve tehát a közművelődési intézményhálózatot egyszerre jellemzi a hiány és a több helyszínen folyó működés. Tudatosan kerüljük itt a Kornai János által

ve, hogy mi tekinthető művelődési háznak/színtérnek. A besorolást mindig a terepmunkát végző közművelődési szakember végezte, s ez az eltérő feladat-értelmezések miatt befolyásolhatta az eredményeket. Bármilyen enyhe kritériumok felállítását esetén az ellátottságról jóval kedvezőtlenebb képet kaptunk volna, ha talán nem is annyira, mint az 1968-as besorolási rendeletnél, amikor is az összes működő egység csupán 50%-a felelt meg a követelményeknek. – Lásd Országos Népművelési Konferencia 1970, Előkészítő tanulmányok 2., Országos Népművelési Tanács, 1970, 178.

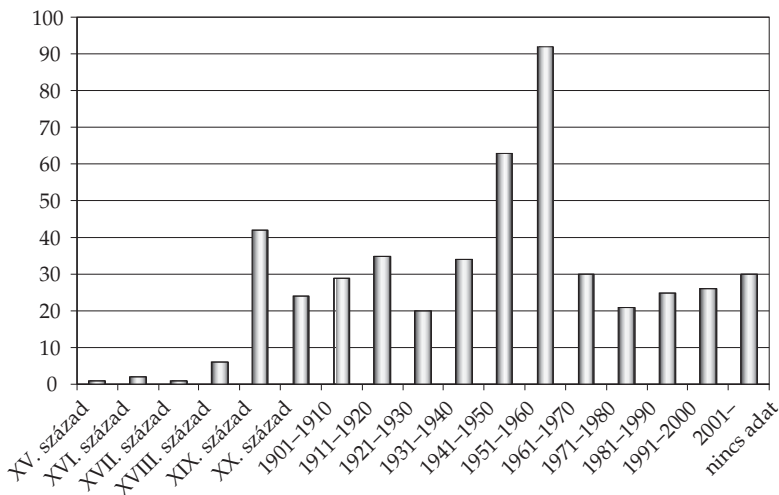
felállított hiány és felesleg páros³⁴ használatát, mivel véleményünk szerint a település adottságainak (és teherbíró képességének) vizsgálata, az ott élők igényeinek felmérése nélkül kívülről nem eldönthető kérdés, hogy mikor van szükség valóban több színtérre, s mikor lenne jobb a két, épp csak vegetáló intézmény helyett egynek a működtetése.

Több szempontból is igen fontos tudni, hogy a közművelődési intézményrendszert mennyire jellemzik az egy-, illetve többfunkciós intézmények, illetve általában mely funkciókkal fordul elő együtt. Az egy épületben elhelyezkedő kulturális funkciók – megfelelő körülmények mellett – erősíthetik egymást, együttműködésükből új dolgok születhetnek. Másrészt, ahogy a bevezetőben már említettük, a kultúrpolitikában vissza-visszatérő igény az, hogy a kulturális szolgáltatások egy településen lehetőleg együtt jelenjenek meg, mivel így gazdaságosabban tudnak működni, vagy legalábbis egyszerűbb, célszerűbb lehet a működésük. Jelenleg a kulturális célra használt épületek harmadát (35,8%) használják egy célra, más kulturális funkció „betársulása” nélkül³⁵, míg

34 Kornai János: *A hiány*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980.

35 Az egyéb funkciók együtt járását, mint polgármesteri hivatal, iskola, sport, stb. szintén próbáltuk mérni, de az erre vonatkozó információink nem megbízhatóak.

2. sz. grafikon: Mikor épült a művelődési ház/szintér épülete? (db)

Adatforrás: közművelődési szakfelügyeleti jelentések 2005–2008, OKM

a közművelődési funkciót (is) ellátó épületek esetén ez az arány jóval kisebb (20,4%).

A közművelődéssel egy épületben leginkább a két másik, legtöbb helyen elérhető funkció, a könyvtár és a nyilvános Internet található meg, de mindkettő gyakran jelenik meg tőle függetlenül is. Arányait tekintve a közművelődéshez leginkább a mozi, az (ifjúsági) információs iroda, valamint a galéria vagy a kiállító-terem társul, legkevésbé pedig a művészeti iskola, a tájház, helytörténeti gyűjtemény és a múzeum.³⁶

A szakfelügyeleti jelentések³⁷ tanúsága szerint igen széles skálán szóródnak a művelődési házak az épületek életkora szerint: a legrégebbi 1440-ből származik, a legújabb pedig nem sokkal a szakfelügyeleti jelentés előtt készült el. Andrassy Mária 1985-ben készült felméréséhez³⁸ képest, amikor a

36 A múzeumok, tájházak/helytörténeti gyűjtemények valószínűleg gyakran kaptak helyet önálló műemlék (jellegű) épületben, míg a művészeti iskolák az általános iskola épületében.

37 Elemzésünk során a 2005 és 2008 között készült szakfelügyeleti jelentéseknek az intézmény épületeiről készült adatlapjait („Adatlap az intézmény épületéről”) tudtuk feldolgozni, összesen 481 darabot. A szakfelügyeleti rendszer a vizsgált településeket értelemszerűen nem a reprezentativitás szempontjai alapján jelöli ki, így ez a „minta” természetesen nem ad reprezentatív képet, ugyanakkor jelentős adatbázisnak tekinthető.

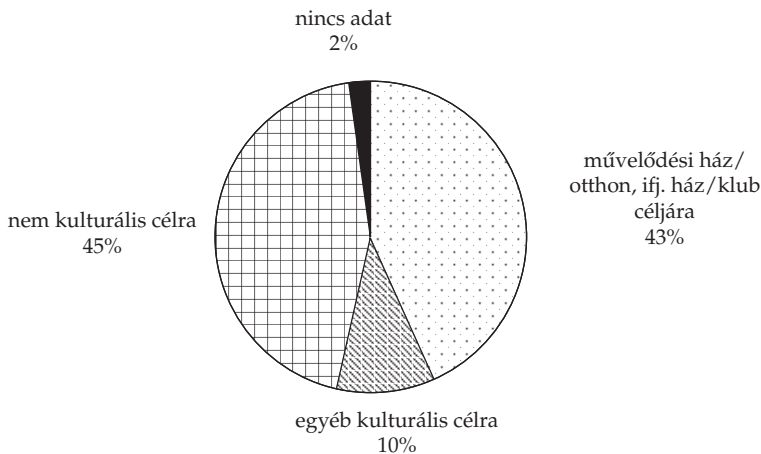
38 Andrassy Mária: A művelődési otthonok. Adottságok, lehetőségek, eredmények a hetvenes években.

tanácsi fenntartású művelődési otthonok közel fele 1950 előtti épületben működött, nem sok előrelépést látunk: a 2005–2008-as szakfelügyeleti vizsgálatok során felmért épületeknél ez az arány 37% volt! Jelenleg az épületek átlagéletkora 68 év; legnagyobb részük a hatvanas-hetvenes években épült (32%), a rendszerváltás után csupán 11%-uk. (2. sz. grafikon).

Természetesen az, hogy egy épület jelenleg művelődési házként működik, korántsem jelenti, hogy eredetileg is annak szánták (lásd például a szabadművelődés utáni korszakot); nagy részük többször változtatta funkcióját az idők folyamán. Ma a művelődési házak/közösségi színterek nem egészen a célra készült. Viszonylag kis hányadot (10%) képviselnek azok az épületek, amelyeket más közkulturális funkció (pl. tiszti klub, legényegylet, olvasókör, mozi, tájház) céljára építettek (3. sz. grafikon). A nem kulturális célra létesült építmények közül a legtöbb családi ház, szolgálati lakás (13%), iskola (9%), kastély-kúria (5%) volt (vagy gazdasági melléképület, mint istálló, magtár stb. (4%)).

Az építés idejét is figyelembe véve a második világháború vége és a rendszerváltás közötti időszakban emelt épületek készültek a legnagyobb arányban eleve művelődési háznak, ezen belül is az 1956-os forradalom utáni konszolidáció és az új

3. sz. grafikon: Milyen célra épült eredetileg a művelődési ház/szintér épülete? (%)

Adatforrás: közművelődési szakfelügyeleti jelentések 2005–2008, OKM

gazdasági mechanizmus bevezetése közötti „művelődési házépítési láz” periódusában. Érdekes, hogy a rendszerváltás után ismét emelkedik az eredetileg más célra szánt épületek aránya: leginkább oktatási és sportlétesítmények átalakításáról volt itt szó.

Az épületek állapotát néhány olyan mutatóval tudjuk szemléltetni, miszerint: van-e bennük folyóvíz, szennyvízelvezetés, illetve vizesblokk. A vizsgált intézmények 92%-ában volt vízellátás, 83%-ában vizesblokk, szennyvízelvezetés viszont csupán 66%-ában. Az utóbbi két infrastrukturális mutató esetén a tízezer fő alatti településeken működő intézmények hátránya egyértelmű; további határozott kijelentéseket a minta nem reprezentatív volta miatt nemigen lehet tenni.³⁹

39 Az egyéb problémákat, hiányosságokat 246 szakfelügyeleti jelentés esetében tudtuk megvizsgálni, a szöveges rész elemzésével. Mivel a jelentések a témakörre nem mindig tértek ki, illetve ha igen, gyakran akkor sem említettek konkrét problémákat, ezért a kapott eredményeket óvatosan kell értelmezni. Nem az egyes gondok számszerű arányát, hanem típusát (és esetleg sorrendjét) érdemes figyelembe venni: fűtéssel kapcsolatos problémák (nincs fűtés, korszerűtlen, magas a fűtési költség a nagy ablakok/ajtók, kihasználatlan terek, rossz szigetelés miatt) 13%, csúnya, kopott, töredezett burkolatok 9%, kiszolgáló helyiségek (öltöző, raktár, ruhahár, iroda) hiánya, túl kicsi mérete 9%, kopott, pergő, koszos festés 8%, kopott/cserére szoruló nyílászárók 8%, tetővel kapcsolatos problémák (omladozik, beázik,

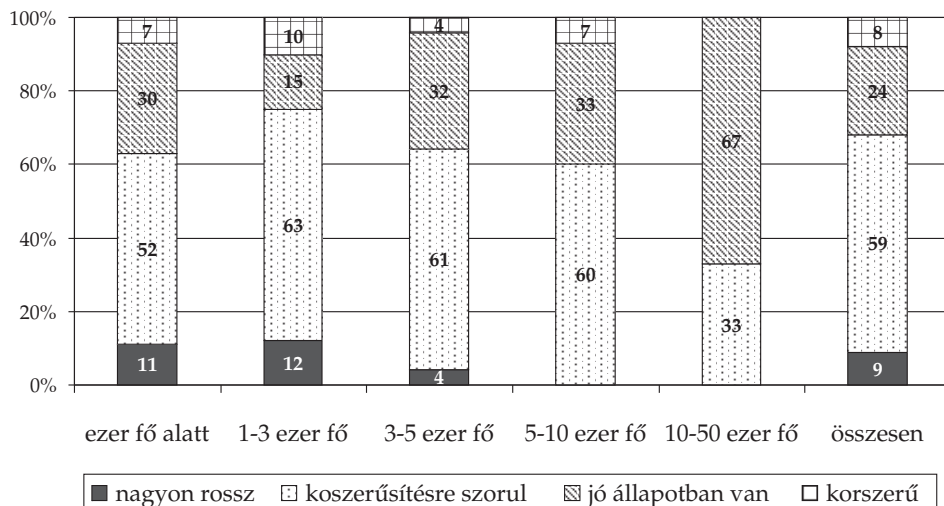
Amikor az építés évét vizsgáltuk, láttuk, hogy a művelődési intézmények meghatározó hányada a hatvanas-hetvenes években épült. A vizsgált intézmények 77%-ában jelezték a szakfelügyelők a felújítás tényét. Többségüket a kétezres évek elején újjátották fel, több mint felüket 2003 után. A legkisebb felújításra szánt összegként 10 ezer forintot neveztek meg, a legnagyobb felújításnál 160 millió forint került felhasználásra. A felújítások 30%-a 1,2 millió forint alatt maradt, ami feltehetőleg egy festést takart. Az intézmények felének esetében a felújítására szánt összeg nem haladta meg a 2,8 millió forintot, 70%-ukban pedig 6,7 millió Ft alatti összegből kellett megoldani a felújítást. Igazi, kicsit komolyabb felújítás tehát (ami feltehetően meghaladja a festést, mázolást) a házak harminc százalékában történt.⁴⁰

Arról, hogy az épületek állapotát milyenek ítélik a helyben dolgozó népművelők, kulturális

az ereszcatorna hibái) 8%, nedves, vizes, salétromos falak 5%, rossz térelosztás (folyosó alakú vagy túl kicsi nagyterem, kihasználhatatlan közlekedők/előterek, túl kicsi helyiségek, nehezen megközelíthető részek, belső átjárhatóság hiánya, nincs előtér) 5%.

40 Hatástanulmány „A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló 1997. évi CXL. törvény közművelődést érintő szabályozásáról. Kutatásvezető: G. Furulyás Katalin, a zárótanulmány megírásában részt vett: G. Furulyás Katalin, Inkei Péter és Talata-Dudás Katalin, MMIKL kézirat, 2008–2009.

4. sz. grafikon: Milyen a művelődési ház, a közösségi szintér állapota? (%)

Adatforrás: G. Furulyás Katalin: „Polgármesterek és népművelők” c. kutatás

szakemberek, szintén csak a kisebb településekre vonatkozóan⁴¹ van frissebb adatunk.⁴² Ennek alapján a közösségi szinterek/művelődési házak 59%-át gondolták felújításra szorulóknak, de még megfelelőnek. Ha ehhez hozzáadjuk a rossznak, lepusztultnak ítélt épületek arányát (9%), akkor a művelődési házak bő kétharmadára férne rá azonnal egy kisebb vagy nagyobb felújítás. A szinterek negyedét minősítették jó, s mindössze 8%-át nagyon jó állapotban lévőnek. Ki kell emelnünk, hogy a fenti számok csak a működő művelődési házakra vonatkoznak: az összes település 4%-ában lehetett bezárt intézményt találni. A településnagyság szerinti eltéréseket figyelve azt láthatjuk, hogy a tízezer fő feletti településeken működő művelődési házak közül több a jó állapotban lévő, s kevesebb szorul felújításra. A kistelepüléseknél általában rosszabb a helyzet, de nagyobb a szórás: több a nagyon rossz állapotú épület, de a korszerű is (4. sz. grafikon). Itt feltehetően egy kisebb összeg is elég volt a korszerű állapot eléréséhez, míg egy nagyobb településen működő,

általában méretesebb épületnél nehezebb lehetett összehozni a pénzt.

A fenti adatoknál jóval sötétebb képet fest a művelődési házak állapotáról Kapitány Gáboréknak a kultúráközvetítő intézmények által sugárzott vizuális üzeneteket elemző 2005-ös kutatása. Tanulmányukból most csak két, témánk szempontjából releváns megállapítást ragadnánk ki: egyrészt azt, hogy korábbi, 1981–1985-ös kutatásuktól⁴³ eltérően nem tartották érdemesnek felállítani az intézmények közötti rangsort, részint a minta kisebb volta, részint pedig amiatt, hogy a rendszerváltás után jóval több differenciáló tényező fejt ki hatását, s ezek jellemzően nagyobb különbségeket hoznak létre az egyes intézményfajtákon belül, mint azok között. A lábjegyzetek közt csupán egyetlen intézménytípus gyengébb pozícióját találták érdemesnek megemlíteni, a művelődési házét:

„A fotók és az azokat készítő munkatársaink személyes benyomásai szerint, ha van olyan intézmény a vizsgálatba bekerültek közül, amelynek látványa egyértelműen gyengébb pozíciót jelez, akkor az a művelődési ház (persze ebben az intézménytípusban is vannak kivételek, mint a képanyagban látható uszodás, modern művelődési központ).

43 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Intézményművelődés*, Művelődéskutató Intézet, Vita Kiadó, Budapest, 1989. E korábbi kutatás szerint a művelődési házak (a mozikkal és az ifjúsági klubokkal együtt) egyértelműen a rangsor alján helyezkedtek el.

41 A 2001-es közművelődési statisztika ugyan rákérdez az épületek állapotára (állag és komfortfokozat), azonban az Interneten hozzáférhető adatállományokban a válaszok nem lelhetőek fel. <http://istar.okm.gov.hu/kiadvany/K385lap1.doc>

42 G. Furulyás Katalin: *Polgármesterek és népművelők*. Polgármesterek és népművelők vélekedése a települések, a kistérségek közművelődéséről, MMIKL Budapest, 2005, 43.

A legtöbb ilyen intézmény azonban rossz állapotú: leromlott épületek, üres nagytermek; sokszor a kocsmavendéglő rész (a művelődési háznak is) az egyetlen, elevenen működő része.”⁴⁴

4. A primer kutatás eredményei

4.1. A tervezés folyamata

A művelődési ház, közösségi színtér használhatóságát és használatát alapvetően az határozza meg, hogy megfelel-e a potenciális célcsoport szükségleteinek. Az viszont, hogy a (jövőbeli) használóknak, a helyi lakosságnak mire van szüksége, akkor jut el a fenntartóhoz (leginkább a helyi önkormányzathoz), ha van köztük párbeszéd. Alapvető, hogy az adott közösség (település, településrész) rendelkezzen a problémák, erősségek ismeretén alapuló konszenzusos jövőképpel, fejlesztési koncepcióval. Ideális esetben ehhez igazodva kellene eldönteni, hogy milyen funkciókra van szükség, s azokat hogyan lehet megvalósítani. Sajnos a kistelepülések jelentős része nem is rendelkezik ilyennel, a nagyobbak közül pedig ez többeknél formális, vagy nem foglalkozik a kultúra szerepével.

A koncepció meglétét, annak megfelelő voltát kutatásunkban nem firtattuk; a hangsúlyt arra

44 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Intézménymimika* 2., Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2006, 22.

helyeztük, hogy a lakosságot és a közművelődési szakembereket mennyire vonták be a tervezés folyamatába.

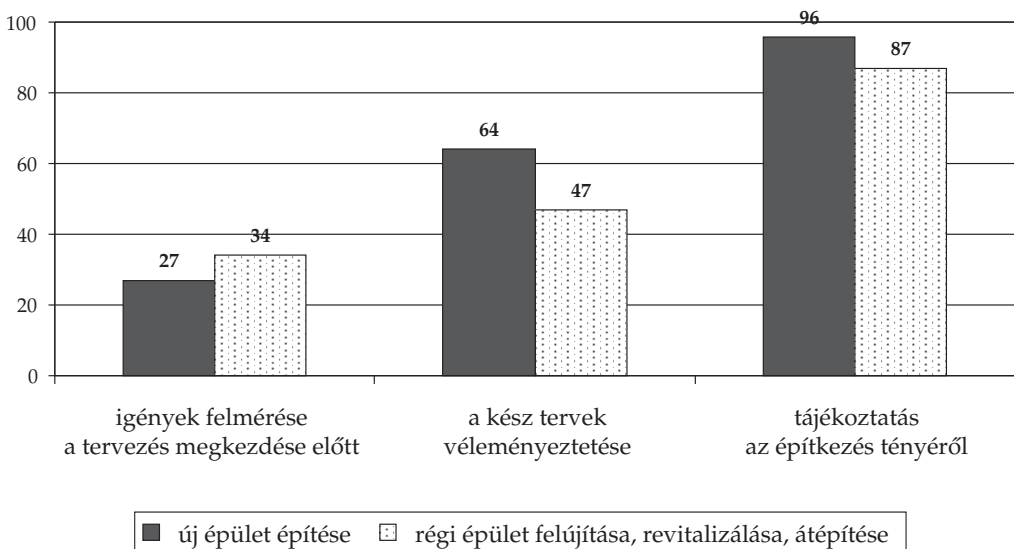
4.1.1. A lakosság bevonása

Első lépésben arra kérdeztünk rá, hogy felmérték-e a lakosság igényeit, szükségleteit a tervezés megkezdése előtt, s ha igen, milyen módszerekkel. A kapott kép lesújtó: az új építésű művelődési házak csupán 27%-ánál, a felújítottak 34%-ánál történt igényfelmérés.⁴⁵ A kész tervek véleményeztetése esetén már kedvezőbb eredményeket kaptunk (64%, ill. 47%), különösen az új építésűeknél, Ámde, mint tudjuk, a lényeg éppen az igények megismerése, nem pedig az adott opciók közötti választás lenne. Az építkezés tényéről szinte teljes körű volt a tájékoztatás (96%, ill. 87%) (5. sz. grafikon).

A szükségletfelmérésnél az esetek jelentős részében a bevonás olyan hagyományos módszereit alkalmazták, mint a közmeghallgatás, a falugyűlés, de előfordultak (különösen a felújításoknál) a vélemények mélyebb megismerésére alkalmas formák: lakossági fórumok, kérdőíves felmérések, egyéni interjúk, személyes megbeszélések, konzultációk

45 A felújított művelődési házaknál akkor is hasonló eredményt kapunk, ha csak azokat nézzük, ahol funkcióváltás/-bővülés/-szűkülés történt.

5. sz. grafikon: A lakosság bevonása a tervezés egyes fázisaiban (%)

is.⁴⁶ Komplettné közösségfejlesztési folyamaton alapuló felújítással/építkezéssel mintánkban csak néhány esetben találkoztunk.

Felmerülhet a kérdés, miért ilyen csekély mértékben vonják be a potenciális használókat az építkezés, átépítés megrendelői, holott ez elvileg elemi érdekük lenne, egyes pályázatoknál pedig előírás is. A terepen kérdező munkatársaink okként a pénz- és főleg az időhiányt jelölték meg: az önkormányzatok arra pályáznak, amire éppen lehet, nem pedig a fejlesztési koncepcióban meghatározott prioritások szerint, a pályázati határidőkhöz pedig általában nem fér bele a lakossági egyeztetés folyamata. A közösségi tervezés buktatóit elemző írásában⁴⁷ Sain Máttyás tájépitész, a VÁTI munkatársa az erőforrások (pénz és idő) mellett még két további tényezőnek: a motivációnak és a tervezői készségeknek tulajdonított kulcsszerepet. A motivációnál kiemeli, hogy a közösségi tervezés mindkét fél részéről nagy szellemi-érzelmi erőfeszítést igénylő folyamat, mivel szembesülni kell a problémákkal, az emberi gyengeségekkel és konfliktusokkal, s a problémák megoldásához át kell lépni a hozzájuk vezető gondolkodási sémákon.⁴⁸ Maga az egyeztetési folyamat lebonyolítása pedig olyan szakértelmet és képességeket igényel, melyeknek az együttműködő felek nem feltétlenül vannak a birtokában.

4.1.2. A közművelődési szakemberek bevonása

Az építkezés/átépítés előtt az új épületek 82%-ánál, a felújítások 61%-ánál készült szakmai elemzés arról, hogy az épületnek milyen funkcióknak kell megfelelnie. Úgy tűnik, a nagyobb, több szakembert foglalkoztató intézményeknek van több esélyük beleszólni a tervezésbe. Ez érthető is, ha arra gondolunk, hogy nekik inkább van erejük és idejük arra, hogy maguk találják meg a pályázati lehetőséget, írják meg a pályázatot, s hogy esetleg le is bonyolítsák a pro-

46 Csupán az alkalmazott módszer elnevezését ismervé azonban nem lehet utólag kideríteni, adott esetben a résztvevők mennyire képviselték az egyes célcsoportokat, hányan vettek részt egyáltalán az egyeztetési folyamatban, s mennyire volt szakszerű a beszélgetések, megkérdezések vezetése.

47 Sain Máttyás: *Kötelező közösség*, <http://www.epiteszforum.hu/node/9571>

48 Községi tervezés témában ajánljuk a közösségfejlesztés fóruma városmegújító munkacsoportjának anyagait, közülük is különösen a Budapest VIII. kerületében zajló városrehabilitációs projektről szóló írást: Dömötör Tamás: *Máttyás király szerepvárában – Egy közösségi részvételen alapuló szabadtér-tervezési modellkísérlet tapasztalatai*, <http://varosmegujitas.wordpress.com/cikkek-fajlok-linkek>

jektet. Az intézmény mérete mellett a személyes kapcsolatok fontosságát is hangsúlyozták a kérdezők: nagyon sok múlik azon, milyen viszonyban van a szakember, az intézmény vezetője az önkormányzattal, azon belül is a polgármesterrel.

Sajnos a szakember megkérdezése több helyen abba a prózái akadályba ütközött, hogy a településen egyáltalán nem is dolgozik ilyen. *Elvileg lehetőség van a megyei intézmények szakembereinek bevonására, de erre tapasztalataink szerint elég ritkán került sor* (összes új épület: 18%, felújítás: 11%).

4.1.3. A tervező kiválasztása, munkájának megítélése

Az új épületeknél a tervezőt inkább pályázat alapján választották ki (55%), míg a felújításoknál a pályázatok aránya csak 18% volt. A pályázat elterjedtsége elsősorban a közpénzek felhasználásánál adott értékhatár felett kötelező közbeszerzési eljárásra⁴⁹ vezethető vissza; ahol lehetett, ott inkább ismerős tervezővel dolgoztattak (új épület: 32%, felújítás: 47%), esetleg referencia, ajánlás alapján döntöttek, vagy a városi építész, önkormányzati szakembert, illetve régi épületeknél az eredeti tervezőt bízták meg. A felújítások mintegy negyedénél nem is volt tervező, mivel arra a munka jellege miatt nem volt szükség.

Úgy tűnik, nem könnyű megfelelő tervezőt találni, mivel művelődési házak elég ritkán épülnek, s így gyakran hiányzik a kellő tapasztalat. Emiatt (és amiatt is, hogy csupán látványtervek alapján nem tanácsos dönteni) néhány megkérdezett bevált módszerként ajánlotta a megrendelés előtt a szóba jövő tervezők hasonló jellegű építményeinek végiglátogatását.

Mind a felújításoknál, mind az új épületeknél paradox módon azt lehetett tapasztalni, hogy minél kisebb összegbe került a felújítás, illetve az új épület, annál elégedettebbek voltak vele (a magasabb összeg ellenében valószínűleg „csodát” vártak). A kisebb településeken általában szintén elégedettebbek voltak az eredménnyel: itt feltehetően más volt az összehasonlítási alap (s általában kevesebb pénz is állt rendelkezésre).

Az elégedettség feltételei közül az egyik legfontosabbnak az bizonyult, hogy a tervező figyelembe vette-e a megrendelő, illetve a szakemberek kívánságait⁵⁰. Ehhez kapcsolódik az is, hogy együttműködő volt-e, hajlandó volt-e a folyamatos konzultációra, a menet közbeni változtatásokra. Ezek a legegység elvárások, ha külön kiemelik őket,

49 2003. évi CXXIX. törvény a közbeszerzésekről.

50 Ez két külön dolog, s megint ott vagyunk a megrendelő és a szakember viszonyánál.

arra utalhatnak, mégsem annyira maguktól értendőek. A nagy igény a folyamatos egyeztetésekre, a rugalmasságra pedig arra is utalhat, hogy tapasztalatok híján a megrendelők, illetve a szakemberek sincsenek igazán felkészülve egy ilyen munkára. A tapasztalatlanság mellett a használók igényeinek felmérése is elmarad sok esetben, ami szintén a menet közbeni változtatgatásokhoz vezethet. Jó gyakorlatként említették azt a megoldást, ha a tervező a kivitelezés teljes folyamatát végigkísérte, tulajdonképpen felügyelve a kivitelezőt, védve a megrendelő érdekeit vele szemben (amire a megrendelő szaktudás híján maga nem mindig képes, például az anyagok cseréjénél).

Az új épületeknél nagyon megszokottak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy mennyire váltak funkcionálisan megfelelőkké: sok helyen születtek kihasználhatatlan, diszfunkcionális terek, illetve nem kaptak helyet fontosnak ítélt funkciók.

Fontos szempont a tervező megítélésénél az is, hogy milyen az épület külső megjelenése, illeszkedik-e a településhez, a környezethez.

Arról eltérőek voltak a vélemények, hogy helyi vagy nem helyi tervezővel érdemes-e inkább dolgoztatni: az előző javára szólt a megkérdezettek szerint, hogy ismeri a helyi igényeket és lehetőségeket, a települést, annak építészeti hagyományait, míg az utóbbira szavazók az ötletesebb, kreatívabb megoldásokat említették. Mindehhez hozzátenném, hogy kistépeléseken igen ritkán él tervező, tehát foglalkoztatására sincs igazán esély.

4.2. Az új, illetve felújított művelődési ház hatása

4.2.1. Miért volt szükség a felújításra és/vagy új épület létrehozására?

Előjáróban érdemes végigvenni, milyen volt a helyzet a településen a felújítás, illetve az építkezés előtt: volt-e művelődési házuk, közösségi terük. A felújításoknál a települések 7%-án nem volt korábban biztosított a funkció, míg ez az arány az újat építőknél 14% volt; mindkét esetben jellemzően háromezer fő alattiak voltak a korábban ellátatlan települések, de előfordult egy-egy tíz- és ötvenezer fő közötti is.

A felújítások fő indoka az épület leromlott állapota volt (84%).⁵¹ Ehhez kapcsolódnak azok az esetek is,

51 Érdemes kitérni arra, konkrétan milyen problémák miatt volt szükség a leggyakrabban felújításra. Az esetek ötödében emelték ki, hogy az épület állaga miatt alkalmatlan volt funkciói ellátására, s 8%-nál expliciten életveszélyesnek minősítették. A konkrét problémák közül a legtöbb a fűtéssel függött össze (kifűthetetlen épület/terem, korszerűtlen fűtési rendszer), de több más, az ener-

amikor úgy ítélték meg, hogy az épület *esztétikailag nem felel meg* a benne ellátott funkcióknak, sőt szégyenfoltot jelent külseje miatt a település számára (22%). Igen gyakori volt az igény, hogy az épületet valamilyen új funkcióra (is) alkalmassá tegyék (72%). Az esetek bő negyedében (26%) *kicsinek bizonyult* az épület az igényekhez képest, ezért kívánták hozzáépítéssel, ráépítéssel, tetőtér-beépítéssel stb. bővíteni.

A felújítás az esetek *túlnyomó részében* (76%) *egy már közművelődési funkciót ellátó épületet érintett*, elég ritka volt, amikor egy korábban működő, de más célt szolgáló épület funkcióit bővítették a közművelődéssel, vagy alakították át e célra (7%). A revitalizáció, tehát egy nem működő művelődési ház működésre alkalmassá tétele alig fordult elő mintánkban (3%). Több olyan eset volt viszont, ahol egy *eredetileg más célt szolgáló, használaton kívüli épület* (mozi, gazdasági épület, rom, iskola, kocsmá, gondnoki lakás) *újrahasznosítása* miatt került erre sor (14%). A revitalizálás, illetve a más célt szolgáló, akár működő, akár nem működő épületek alkalmassá tétele inkább a tízezer fő alatti településekre volt jellemző, a nagyobbakra pedig a sima felújítás.

Ahogy fent már említettük, az *új művelődési házak létrehozásánál* a fő indok nem az volt, hogy egyáltalán ne lett volna ilyen intézmény a településen; nagyobb helyeken előfordult, hogy az adott városrészből hiányolták az ott lakók. A jellemző azonban az volt, hogy a *meglévő valamilyen indokból nem felelt meg, nem tartották érdemesnek felújítani/átalakítani*: eleve más célra épült, *nem volt alkalmas valamilyen új funkció befogadására* (50%), esetleg már *túlságosan leromlott* (32%) vagy *kicsi* (36%) volt. Pár esetben felmerült indokként az is, hogy egy eleve többfunkciós épületet szerettek volna létrehozni.

4.2.2. Mit jelentett az épület felújítása, építése a település számára?

A fenti kérdésre adott válaszok kivétel nélkül *pozitív változásokat* jeleztek (1. sz. tábla). Mind az új, mind a felújított épületeknél a *leggyakrabban a kínálat bővülését, új lehetőségek, funkciók elérhetővé vá-*

giatakarékossággal szintén kapcsolatos gond, mint a tető (beázik, beomlik, életveszélyes, nem hőszigetelt) vagy a nyílászárók rossz állapota is jelentkezett. Nagyobb arányban még a vizesblokkokkal, WC-vel kapcsolatos gondokat említették (hiányzik, nem megfelelő az állapota, nincs közművesítve az épület), valamint az elektromos hálózattal (elavult, érintésveszélyes), világítással, épületgépészettel összefüggő hiányosságokat.

lását említették (86%, ill. 57%). Igen fontos volt az is, hogy egy igazi közösségi tér jött létre a településen, mely a közösségi élet központja, egyfajta közösségi összetartó erő lett (27%, ill. 16%). Szintén gyakran említették azt, hogy *javultak a körülmények, emelkedett a szolgáltatások színvonala*; végre kulturált körülmények között veheti őket igénybe a lakosság (41%, ill. 46%). Kissé furcsa viszont, hogy a látogatottság növekedését, illetve a kulturális élet fellendülését ennél jóval kisebb arányban említették (5–14% között). Később, a felújított művelődési házak látogatottságát vizsgáló zárt kérdéseinknél kiderült, hogy ennél kedvezőbb a kép, itt valószínűleg *más dolgokat tartottak érdemesnek megemlíteni*. Ilyen, legalábbis a felújításoknál nagy hangsúlyt kapott elem, hogy végre *szép lett az épület, beleillik a környezetébe*, a településképbe, nem csúfítja el azt (5%, ill. 50%), ami nem is meglepő a korábbi állapotok ismeretében. A kérdezést végző munkatársaink felhívták a figyelmet arra, hogy az épület külseje még azok számára is fontos, akik nemigen látogatják. Számos ehhez kapcsolódó válaszelem – erősödött a helyi identitás, szeretik, örül neki a lakosság, felértékelődött a városrész, gyarapodott a település, erő-

södött lakosság-megtartó képessége⁵² – jelzi, hogy a művelődési ház, de inkább fogalmazzunk úgy, hogy az épített környezet, ezen belül is a középületek állapota milyen fontos tényezőt jelent a lakosság közérzete szempontjából. A művelődési háznál mint kulturális intézménynél pedig különösen fontos, hogy kinézete mennyire sugall kulturáltságot, mennyire felel meg ilyen szempontból is a funkciójának.⁵³ Ezen túlmenően szeretnénk felidézni azt a szakmában elterjedt véleményt, hogy a művelődési háznak minimum olyan körülményeket kell biztosítania, mint a kor átlag lakásának, lakóházának színvonala, különben a potenciális látogatók nem fognak bejönni. Ahogy azt később látni fogjuk, a felújítás pusztán ténye nem biztos, hogy a kezdeti időket kivéve több látogatót fog vonzani, viszont ennek „szükséges, de nem elégséges” feltétele.

52 A városrész felértékelődésére, a lakosság-megtartó képesség növekedésére vonatkozó válaszok nem a telekárak, lakosságszám stb. mérésén alapulnak, hanem inkább a pozitív közhangulatot fejezhetik ki.

53 S. Nagy Katalin: *A kulturális intézmények tárgyi ellátottsága*. Szubjektív tanulmány, Kultúra és Közösség, 13. évf., 1986/2, 37–50.

1. sz. tábla: Mit jelentett az új épület, az épület átalakítása/felújítása a település számára? (%)

	Új épület építése N = 22	Régi épület felújítása, revitalizálása, átépítése N = 123
Bővült a kínálat, új lehetőségek, új funkciók	86	57
Fellendült a közösségi élet, igazi közösségi tér jött létre, a közösségi élet központja lett, közösségi összetartó erő, találkozási hely jött létre	27	16
Nőtt a látogatottság, népszerű, vonzza a látogatókat	5	11
Fellendült a kulturális élet, a kulturális élet középpontja lett	14	5
Turisztikai vonzerő növekedése, turizmus feltételeinek javulása	–	5
Külső említése általában, szép lett, beillik a településképbe	5	50
A városrész felértékelődése, a település gyarapodása, lakosság-megtartó képességének növekedése	27	20
Helyi identitás erősödése, büszkeség, szeretik, örül a lakosság, magukénak érzik	14	11
A település központi szerepének növekedése	–	3
Javultak a körülmények, nőtt a komfort, a szolgáltatás színvonala, felújították, korszerűsítették az épületet, kulturált körülmények között veheti igénybe a lakosság, a civilek	41	46
Csökkenek a költségek, gazdaságosság	5	3
Központi helyen van, jól megközelíthető	9	–

A költségek csökkenése mint az új épület, a felújítás hatása csak kis arányban jelentkezett (5%, ill. 3%). Ahogy később erről részletesen írunk, a különféle rezsicsökkentő módszerek (pl. fűtési rendszer cseréje, hőszigetelés) alkalmazása, a funkciók számának gyarapodása, az alapterület növekedése, a technikai ellátottság javulása, korántsem biztos, hogy gazdaságosabb működést eredményezett.

4.3. Jellemző változások a művelődési házak építészeti megoldásaiban

Először végigvesszük azt, hogy a felújítás általában mire terjedt ki, mely szerkezeti, illetve műszaki elemeket érintett, majd megpróbáljuk tágabb értelemben is elemezni a tendenciákat.

4.3.1. Mire terjedt ki a felújítás?

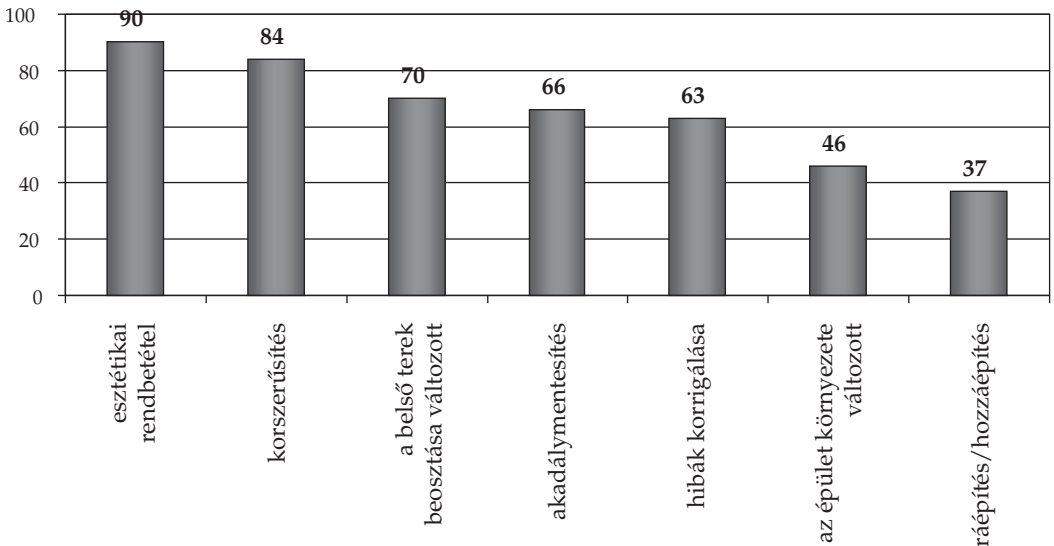
Az épületek leromlott állapotát jellemzi, hogy szinte mindegyiknél szükség volt esztétikai rendbetételre, tehát az épület szebbé, izléesesebbé tételére (90%), illetve korszerűsítésre (84%), majdnem kétharmaduknál (63%) pedig valamilyen hiba korrigálására (pl. beázás megszüntetése). Sok helyen kellett a belső terek beosztását megváltoztatni, falakat áthelyezni (70%), elsősorban az új közösségi, kisebb részben valamilyen kiszolgáló helyiség kialakítása érdekében. Az épület teljes

vagy részleges akadálymentesítése gyakran volt része a felújításnak (66%), ami nem meglepő a középületekre vonatkozó jogi szabályozás⁵⁴, illetve a pályázati preferenciák ismeretében. Az épület bővítését (ráépítés, hozzáépítés) 37%-nál jelezték. A felújítás az esetek felében (46%) az épület környezetére is kiterjedt (kert, udvar, szabadterei színpad). (6. sz. grafikon).

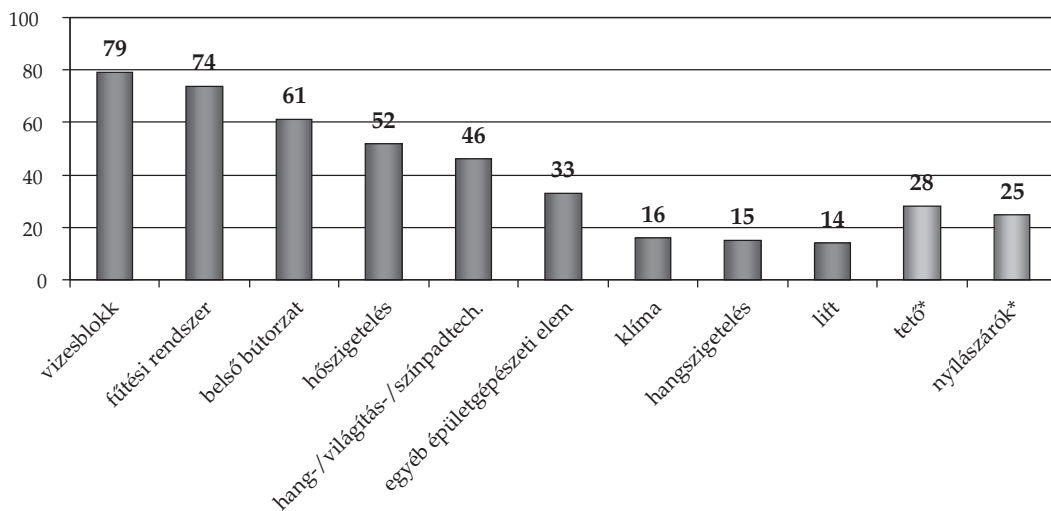
A felújítás legtöbbször a vizesblokkok (79%) és a fűtési rendszer (74%) korszerűsítésével járt együtt. Sajnos a tető nem szerepelt a válaszadóknak megadott listán, 28%-os spontán előfordulási aránya és a korábbi kérdésekre adott válaszok azonban arra engednek következtetni, hogy tetőfelújításra igen gyakran sor kerülhetett. Az energiatakarékos működtetéshez a fűtési rendszer cseréje mellett gyakran szükség lett volna a hőszigetelésre, esetleg a nyílászárók cseréjére is, ezekre azonban nem mindig volt mód. A belső bútorzat cseréje, bővítése, korszerűsítése a felújítások 61%-ánál, a hang-, világítás- és színpadtechnikáé 46%-ánál fordult elő. Az egyéb épületgépészeti elemek korszerűsítése, köztük a klímáé vagy a lifte már jóval ritkább volt. Hangszigetelést az épületek 14%-ánál végeztek. (7. sz. grafikon).

54 Lásd az 1998. évi XXVI. törvényt a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.

6. sz. grafikon: Mi volt jellemző az átépítésre/felújításra? (%)

7. sz. grafikon: Járt-e az átépítés/felújítás az alábbiak bővítésével vagy korszerűsítésével? (%)

*spontán felmerült válaszok, az elsőre megadott listán nem szerepeltek

4.3.2. Építészeti tendenciák⁵⁵

Az egyik alapvető tendenciát a *körülmények javítása* jelentette, mely mögött egyes kutatások szerint⁵⁶ az áll, hogy a kényelem mint érték előtérbe került. A kényelem bár korábban is hangsúlyos érték volt, a fogyasztói társadalom kialakulásával és az individualizáció terjedésével (a lakásoknál tapasztalható változásokhoz hasonlóan, s részben azok hatására is) egyre fontosabb szemponttá válik az intézmények kialakításánál. E jelenségkörbe soroltuk az *épület alapterületének növekedését* (átlagos mértéke felújítás után 13%, az új épületeknél a felújítottak felújítás előtti állapotához viszonyítva 7% volt). Rá kell mutatnunk arra a jelenségre, hogy az új építésűeknél a közművelődési célokra használt terület aránya a többi funkció térnyerése miatt az összes alapterületből kisebb volt, mint a felújítottaknál (felújítás előtt: 64%, felújítás után: 67%, új építésű: 60%). Szintén a körülmények javulását jelzik az olyan alapvető higiénés szolgáltatások, mint a *folyóvíz* vagy a *benti angol WC terjedése*; felújítás után, illetve új épületeknél szinte teljes e szempontból az ellátottság. Egyre több helyen van *öltöző* a fellépőknek, még ott is, ahol esetleg nincs állandó színpad. Terjed a *melegítő*-, illetve új épületeknél a *főzőkony-*

*ha*⁵⁷ (jelentsen ez a helyi igényektől függően csak egy-két mikrohullámú sütőt, mosogatóval és konyhaszekrényel, vagy egy melegítőszámolyokkal felszerelt komoly létesítményt): az igény szint növekedésével ma már egy kiállítás-megnyitó, lagzi, konferencia, de bármilyen kisebb összejövetel szinte elképzelhetetlen nélküle. Bár természetesen a vendéglátás megoldható máshogy is, meglete sokkal egyszerűbb teszi az ott dolgozók munkáját, és egyben javítja munkakörülményeiket. A látogatók komfortérzetét növeli az *előtéri recepciós pult* (főleg, ha ül is benne valaki) és a *büfé* vagy *presszó*. Érdekes fejlemény a *klimatizálás* robbanásszerű terjedése: míg a felújítás előtt a művelődési házak 2%-nál, a felújítottak 21%-ánál, az új épületek 30%-ánál volt megtalálható. A klímaberendezés ilyen arányú terjedésében valószínűleg nagy szerepet játszik más közintézmények (pl. mozik, színházak), illetve a plázák példája.

Másik fontos tendencia a *fenntartási költségek mérséklésére való törekvés*, a fűtés korszerűsítése, a szakfelügyeleti jelentésekben sokszor hiányolt szakaszolhatóság megteremtése (felújítás előtt: 34%, utána: 78%, újak: 90%). Ilyen hatású lehet a hőszigetelés (felújítások 52%-a), a nyílászárók felújítása/cseréje is. Szintén a fajlagos költségek csökkentéséhez vezethet településszinten a *többfunkciósság*,

55 Az elemzés alapjául szolgáló táblázatokat lásd a 2. sz. mellékletben (CD).

56 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Intézménymimika* 2., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006, 169–222.

57 A főzőkonyhák nagyobb elterjedésének gátat szabnak a rájuk érvényes szigorú ÁNTSZ szabályok.

amennyiben kevesebb (és kisebb összterületű) épülete van szükség. *A rezsi csökkentésével szemben hathat vizsont a körülmények javításának igénye: a nagyobb alapterület több fűtőanyagot jelent, az új vagy kibővített, korszerűsített műszaki-technikai berendezések többet tudnak, ámde többet is fogyasztanak – a klímaberendezés például önmagában is nagyon megemeli az áramszámlát.*

Az egyes terek *variálhatósága* iránti igény szintén nőtt. Kapitányék ezt a jelenséget az értékrendszer változásának szintjén a mozgás, változtatás, átalakulás felértékelődésére vezetik vissza, a stabil, véglegesen elrendezett helyett egy folyamatosan átalakuló, dinamikus világrépre. Az értékrendszer változásának elismerése mellett mi inkább Varga Tamás kijelentését idézzük a faluházakról mint többfunkciós-variálható terek jellemezte intézményekről, miszerint ezek a „szegénység és az észszerűség” termékei.⁵⁸ Ha egy teret többféle funkcióra használunk, akkor az gyakran mindegyiknek a rovására megy, s gyorsabb az elhasználódás is. A nyitott kérdéseknél kapott példák (pl. redőnyvel, ajtóval összenyitható előtér és kisterem, tornacsarnok és nagyterem, mobil falak) mellett a nyitott ház jellegű tevékenységre alkalmas előterek terjedését emelnénk ki (felújítás előtt: 43%, utána: 53%, újak: 60%). Szintén ide sorolhatjuk azt a jelenséget is, hogy az új építésű művelődési házaknál az állandó színpad kevésbé jellemző (újak: 60%, felújítottak: 83%), s valamivel kisebb a rögzített székes nagyterem aránya is (15% vs. 23%).

Bár nem csupán a téralkalítás határozza meg, hogy az adott helyen mennyire van kedve a látogatóknak *kötetlen tevékenységbe* kezdeni, azért jelentősen hat rá. Éppen ezért igen öröndetes jelenség a leülésre, kötetlen beszélgetésre lehetőséget nyújtó épületek arányának növekedése (felújítás előtt: 72%, utána: 88%, újak: 95%). E szempontból szintén kedvező a büfék, presszók és a szabadtéri vagy félig szabadtéri tevékenységre lehetőséget adó terek (pl. terasz, belső kert, udvar, kert, szabadtéri színpad stb.) terjedése. Még egy egyszerű, rendbe hozott füves terület vagy viacoloros udvar is számos lehetőséget biztosít a kötetlen együttlétre (közös cigarettázás, beszélgetés, napozás, focizás).

Utóbbi létesítmények, terek átvezetnek a következő jelenséghez, amit röviden úgy foglalhatunk össze, hogy az intézmények a korábbinál *nyitottabban* a *külvilág felé*. Egy igényes, gondozott kert vagy park jelzi, hogy az intézmény nem zárkózik be a falai közé, kitarja magát az arra járók felé. A szabad-

téri létesítmények nagy része a nyitottság mellett *a mozgás felértékelődését* is jelzi: egyre több helyen van sportudvar, az új épületeknél, illetve a városi művelődési házaknál sportszoba vagy tornaterem. Felmerült olyan vélemény is, amely szerint a szabadtéri létesítmények terjedése a művelődési házak tevékenységszerkezetének populárisabbá válására vezethető vissza.

A fenti tendenciákon belül néhány helyen érdekes eltéréseket tapasztalhattunk a felújított és az új épületek között. Véleményünk szerint a felújított végzők általában több kötöttséggel küszködtek, mint az új épületek építetői, ámde jobban tudták, hogy praktikus szempontból mire is van szükségük. A felújított művelődési házaknál például inkább alakítottak ki melegítőkonyhát, mint az újaknál (39% vs. 25%), s kissé magasabb az előtérrel, illetve a büfével, presszóval rendelkezők aránya is. Egy másik lehetséges magyarázat, hogy az új épületekbe nagyobb arányban kerültek olyan funkciók, amelyekről korábban esetleg lemondtak (pl. kisebb településen nem szokás a büfét a polgármesteri hivatalnál egy épületbe tenni).

4.4. A felújítás hatása az ellátott funkciókra

A felújítás a korábban is művelődési házként funkcionáló épületek mintegy felénél (51%) hozott funkcióbővítést (vagy legalábbis a közművelődési elemek közül új tevékenység-elemek bekerülését), tizedénél (9%) pedig a funkciók cseréjét; bő harmadánál a funkciók nem változtak, csak a működés feltételei lettek jobbák (8. sz. grafikon). A vizsgált 123 művelődési házból egy volt olyan, amely nem működött a felmérés időpontjában. Itt kevés volt a pályázati pénz és az önerő, pénzügyi nehézségek léptek fel, s emiatt a tervezettnél később történt meg a műszaki átadás.

A funkciók bővítése mindegyik településnagyságnál jellemző volt (47–67%), de a leggyakrabban az ezer fő alatti településeknél (89%) fordult elő. A funkciók cseréje az ezer fő feletti településeken fordult csak elő, legnagyobb arányban az ötvenezer fő feletti kategóriában (arra a kérdésre, hogy mi jellemezte ezeket a cseréket, jellemzően mi került be, illetve ki, az alacsony elemszám miatt nem tudunk választ adni).

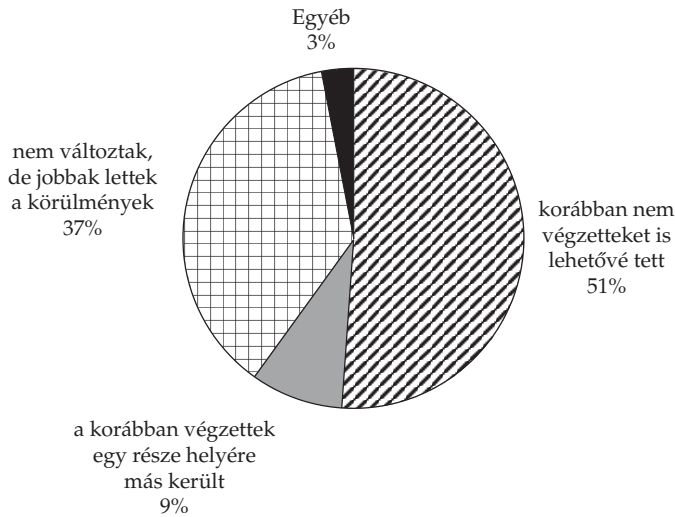
A felújítás előtt is működő művelődési házaknál nyitott kérdéssel kérdeztünk rá, hogy milyen új funkciók kerültek be, illetve ki.⁵⁹ Sajnos, a módszer jellegéből adódóan, a válaszokból gyakran nem dönthető el, nagyrendezvényről vagy kiscsoportos foglalkozásról volt-e szó (pl. ifjúsági rendez-

58 Varga A. Tamás: *Mi is az a faluház?* Magyar Építőművészet 1988/4–5, 10–13.

59 A részletes adatokat lásd a 3. sz. mellékletben (CD).

8. sz. grafikon: Az átalakítás/felújítás hogyan hatott a funkciókra? (%)

Bázis: a felújítás előtt is működő művelődési házak

vények, civilek programjai). Ha minden „gyanús” kategóriát ideszámítunk, akkor a *kiscsoportos foglalkozások nagyarányú elterjedését* (37%) láthatjuk (csak éppen nem tudjuk, hogy minden idesorolt válasz⁶⁰ valóban idetartozott-e). Ha az egyes kategóriákat külön vesszük, akkor viszont a *leggyakoribb új funkció/tevékenységelem az Internet, a teleház volt* (18%), illetve a *civilek székhelye, találkozási helye, rendezvényei, foglalkozásai* (17%). Szintén viszonylag gyakran fordult elő a *kiállítótér* (12%), valamint a különböző *nagyrendezvények* (fesztivál, bál, táncház, gyűlések, szakmai és társadalmi szervezetek rendezvényei, közmeghallgatás általában: 11%).

A megszünt funkciók közül relatíve a leggyakoribbak szintén a kiscsoportos foglalkozások voltak (3%), valamint a könyvtár (2%), rajtuk kívül még a teleház, vendégszállás, bálás ruhavásár, árusítás megszüntetése fordult elő egy-egy alkalommal.

Az építészeti megoldásokhoz hasonlóan itt is megpróbáljuk tágabb keretben értelmezni a trendeket, mivel véleményünk szerint az, hogy milyen eltérések tapasztalhatók a felújítás előtt vagy után álló, valamint az új művelődési házak között, abba is betekintést enged, hogy általában véve hogyan

alakul át a művelődési házak tevékenység szerkezete.

Az első ilyen trend a *funkciók számának növekedése*.⁶¹ A felújítás a művelődési házak felénél a funkciók bővülését hozta, az újépítésűek pedig valamilyen eleve többfunkciósak készültek. A felújított művelődési házak mintegy tizede volt egyfunkciós, az újaknál a minimális funkciószám három volt; míg az előbbieknél átlagosan 5,7 funkciót számolhattunk meg, addig az utóbbiaknál 7,5-öt. Arról sajnos nincs adatunk, hogy a többfunkcióság a funkciók egymás mellettségét jelenti csupán, vagy valóban integrált működést jelez – ehhez külön célvizsgálatra lenne szükség.

A funkciók számának növekedése mellett összetételük is átalakult: *kissé emelkedett a tevékenységen belül a nem kulturális jellegűek aránya* (legerősebben a szociális, egészségügyi, polgármesteri hivatal, közoktatási funkciók). A felújított művelődési házakban átlagosan 4,2 kulturális és 1,4 nem kulturális funkció működött, míg az új épületeknél ez a két szám 4,9 és 2,4 volt (másképp nézve a felújítottaknál az összes funkció 78%-a, az újaknál csak 67%-a volt kulturális jellegű).

A *kulturális funkciókon belül* is egyfajta *átrendezés figyelhető meg*, melyet részint az igények változása, részint a támogatási-pályázati rendszer át-

60 Klubok, kiscsoportos foglalkozások, kézműves foglalkozások, szakkörök, ifjúsági klub-foglalkozások, rendezvények, gyermekfoglalkozások, játszóházak, nyugdíjasklubok, civilek székhelye, találkozási helye, rendezvényei, felnőttképzés, tanfolyamok, előadások.

alakulása generált. Ahogy arról már korábban szó volt, a felújítás előtti állapothoz képest leginkább a teleház lépett be új funkcióként, a közművelődési funkciók pedig a civil szervezetek rendezvényei és működése (színhely, programok), a kiállítások és a különböző nagyrendezvények jelentek meg hangsúlyosabb tevékenység-elemként. A felújított művelődési házakhoz képest az újaknál jóval nagyobb arányban (+109%) találunk mozit, ami elég meglepőnek tűnik az internetes letöltések időszakában; lehetséges, hogy ebben az art mozik támogatását célzó pályázatok⁶² hatását érzékelhetjük. A következő legerőteljesebb növekedést (+80%) a helytörténeti gyűjtemények esetében lehetett regisztrálni, ami valószínűleg a lokalitás felértékelődésére, a múlt, a hagyományok felé fordulás tendenciájára vezethető vissza, s ugyanez állhat a galériák, kiállítótermek számszerű gyarapodása mögött is (+32%). Bár nyilván számos helyen a turisztikai vonzerő növelése lehetett a cél, mégis úgy hisszük, nagyjából az „önmagunknak megmutatjuk saját értékeinket” törekvés volt a domináns. Az Internet térnyerése valószínűleg nem szorol magyarázatra, s a könyvtáré sem. Számottevő

62 „Art mozik támogatására biztosított célzott önkormányzati keret” 2004, 6/2005. (III. 1.) NKÖM rendelet az „art” mozihálózat fejlesztésének támogatásáról.

csökkenést (–64%) egy funkcionál, a művészeti iskolák-nál tapasztalhattunk: ebben talán a támogatási rendszer átalakulása játszhatott szerepet (2008. január elsejétől ugyanis csak azok az iskolák kaphatták meg a költségvetési hozzájárulás száz százalékát, amelyek a „minősített alapfokú művészetoktatási intézmény” vagy a „kiválóra minősített alapfokú művészetoktatási intézmény” címet megszerezték, s ez a tandíj növeléséhez, utóbbi pedig a tanulólétszám csökkenéséhez vezetett).⁶³ Szintén szerepe lehetett ebben a jogszabályi környezet változásának, ami miatt a művészeti iskolák egyre inkább az oktatási intézményekhez kötődnek.

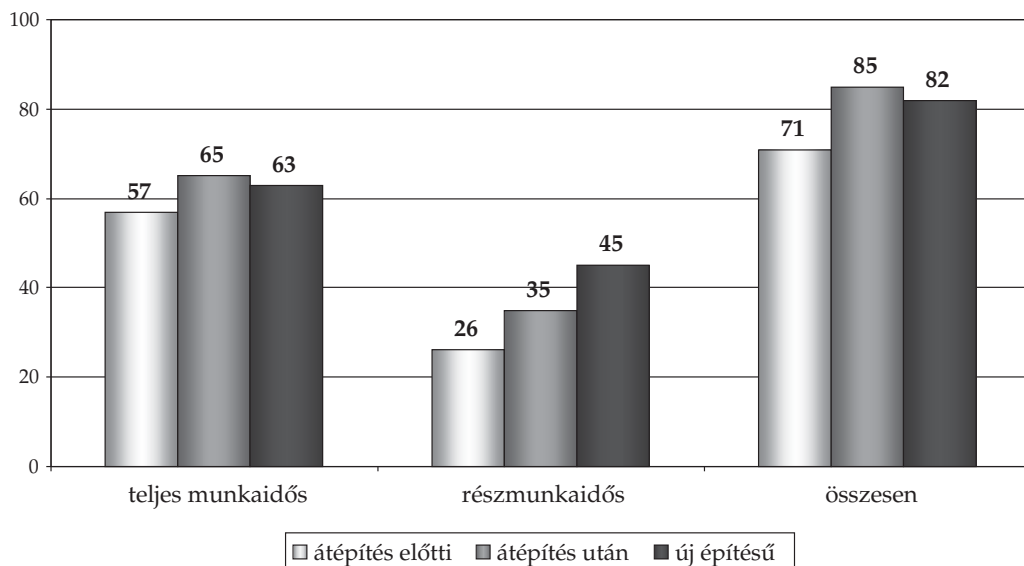
4.5. A szakember-ellátottság alakulása

Sokszor felmerül a kérdés, hogy vajon a felújítás mit hoz a közművelődési szakember-ellátottság terén: a szépen felújított vagy új művelődési házba keresnek-e művelődésszervezőt, ha korábban nem volt, vagy éppen „racionalizálni” igyekeznek a létszámot, esetleg ott áll az épület szakember nélkül.

Ha az összes felújított épületet nézzük, akkor azoknak az aránya, ahol foglalkoztatnak legalább részmun-kaidős szakembert, 71%-ról 85%-ra nőtt (9. sz. grafikon).

63 http://oktatas.origo.hu/20090925/bajban_a_muveszeti_iskolak

9. sz. grafikon: Szakember-foglalkoztatottság a felújítás előtt és után, illetve az új művelődési házaknál (%)

Ha viszont csak azokat az épületeket vesszük, amelyek a felújítás előtt is működtek, akkor csekély a növekedés (81%-ról 87%-ra). Az új építésű házak 82%-ánál alkalmaztak szakembert. A foglalkoztatottság terén a szokásos tendencia mutatkozott: minél nagyobb volt a település, annál valószínűbb volt, hogy a művelődési házban dolgozik szakember.

Teljes munkaidős szakember a felújítás előtt a művelődési házak 57%-ában dolgozott, utána 65%-ában. Ha viszont a felújítás előtt is működőket vesszük, akkor ez az arány változatlan (67%). Az új építésűek kétharmadánál volt teljes munkaidős művelődésszervező (63%).

Az összes foglalkoztatott szakember száma a felújítás után csupán 2%-kal nőtt, s a létszámon belül a részmunkaidősek aránya 14%-ról 18%-ra emelkedett (ez megfelel annak az általános tendenciának, miszerint a közművelődési szakemberek között egyre emelkedik a részmunkaidősek aránya a teljes munkaidősek rovására⁶⁴).

4.6. A rezszi alakulása

Általános panasz, hogy a rezszi a művelődési házra fordítható pénzösszeg túl nagy hányadát emészti fel.⁶⁵ Az összes felújítás előtt is működő művelődési házat tekintve a felújítás után kissé többnek nőtt a rezsije, mint csökkent (44% vs. 35%). A rezszi nagyságát számos tényező befolyásolja: a növekedés irányába hathat a felújítás utáni gyakoribb használat, a funkciók bővülése (pl. a korábban nem ott működő könyvtár odakerülése), az alapterület növekedése, a több vagy többet fogyasztó (mert többet is tudó) technikai berendezés, például a klímaberendezés. Csökkentheti a rezsit a fűtés korszerűsítése, a szakaszolhatóság megteremtése, a hőszigetelés, a tető vagy a nyílászárók cseréje. *Változatlan alapterület és hőszigetelés vagy fűtéskorszerűsítés mellett a rezszi a művelődési házak 59%-ánál csökkent, s csak 26%-ánál nőtt. Mivel a felújítás során gyakran más funkciók is a művelődési házba kerültek, ezért a rezsiköltség alakulását igazából településszinten kellene számítani* (pl. hogy a különálló könyvtár és művelődési ház egy épületbe helyezésénél mekkora volt a két intézmény korábbi külön rezsije, s ehhez kellene viszonyítani a felújítás utáni, már közös rezsit).

64 Talata-Dudás Katalin: A közművelődés helyzetének alakulása a 2005-ös/2008-as OKM statisztika tükrében, SZÍN 2009, 14/5, 17.

65 2007-ben az összes dologi kiadás 13,6%-át jelentette a közművelődési statisztika szerint.

4.7. A látogatottság alakulása

A felújításokkal kapcsolatban az egyik legfontosabb kérdés, hogy vajon megéri-e, tényleg több látogatót tud-e vonzani így a művelődési ház, vagy sem. Támponat erre vonatkozóan szerintünk csak az egyes projektek utánkövetéses vizsgálata adhatna, a helyiek bemondáson alapuló válaszai korántsem biztos, hogy megbízhatóak.

A látogatók száma a felújítás után a korábban is művelődési házként szolgáló épületek nagy többségében erősen (55%) vagy kissé nőtt (28%), 15%-ánál változatlan maradt, 2%-ánál pedig csökkent. Ha csak azokat az eseteket nézzük, ahol nem bővültek, cserélődtek a funkciók, akkor a látogatószám-növekedést eredményező felújítások aránya jóval kisebb: az erőteljes látogatószám emelkedéssel járók aránya 34%, a kisebbet mutatóké 31%, 29%-uknál nem történt változás, a csökkenést mutatóké pedig 6% volt (10. sz. grafikon).

Figyelemre méltó, hogy ahol volt funkcióváltás (bővülés vagy csere), nagyobb volt a látogatószám-növekedés azokban az esetekben, amikor a felújítást szakmai elemzés előzte meg, mint amikor ez elmaradt (jóval többen használják: 86,0%, ill. 66,7%); tehát az átgondoltabb, szakmai szempontokon alapuló felújítás nagyobb eredménnyel jár, hatékonyabb.

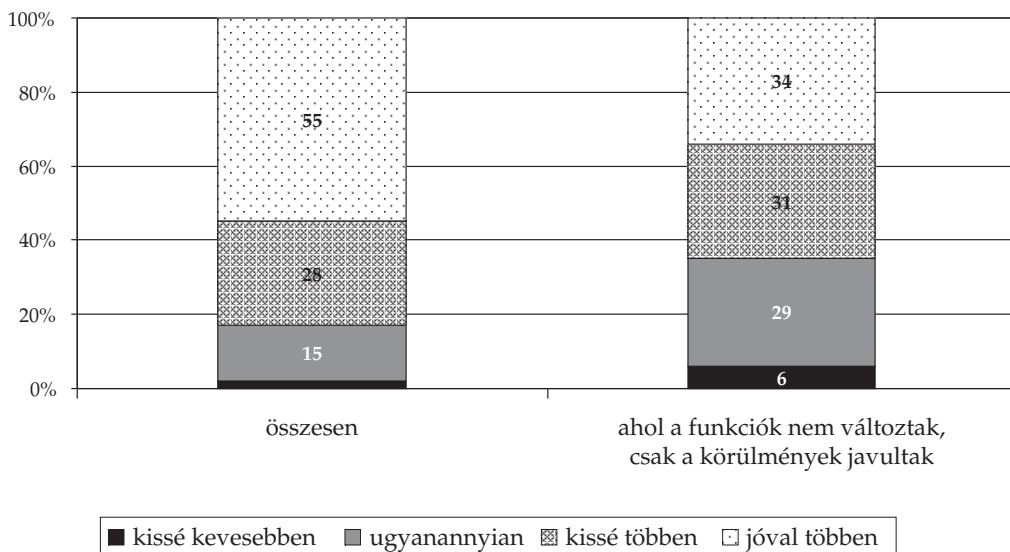
A használat gyakoriságával kapcsolatban hasonló helyzetet tapasztalhattunk: az összes felújított művelődési ház 37%-át a felújítás előtthöz képest sokkal gyakrabban, 42%-át kissé gyakrabban látogatják, 21%-nál pedig a látogatási gyakoriság változatlan. A felújítás után változatlan funkciókkal működő művelődési házak közül kevesebb az olyan, amelyet sűrűbben keresnek fel (sokkal gyakrabban 17%, kissé gyakrabban 31%), mintegy felüket (51%) ugyanolyan gyakran keresik fel.

A művelődési házat felkeresők összetétele gyakran változott a felújítás hatására: a korábbi állapothoz képest háromnegyedüket (73%) többféle célcsoport látogatja, 26%-ukat ugyanígy, 1%-ukat pedig kevesebb. *Azok a körülmények javító, funkciójukat nem változtató művelődési házaknál ritkábban fordult elő újabb célcsoportok bevonása (46%), nagyobb arányban maradt változatlan a közönség összetétele (54%).*

Az elérhető új szolgáltatások, funkciók nagyban befolyásolták, hogy milyen új célcsoportokat sikerült megszólítani. Bár azt, hogy az egyes funkciók milyen célcsoportokat vonzottak, közel sem mindig lehetett megállapítani, de több esetben legalábbis sejteni lehet. A felújítások eredményeképpen leginkább a fiatalokat és a gyerekeket, tanulókat, iskolásokat (21–21%) sikerült bevonni (2. sz. tábla). Az előbbieket ezen esetben valószínűleg az újonnan létrehozott

10. sz. grafikon: Az épületet a korábnál kevesebben vagy többen használják? (%)

Bázis: az épület a felújítás előtt is művelődési házként működött

internet-hozzáférési lehetőségek és ifjúsági közösségi terek⁶⁶ játszottak közre, míg az utóbbiaknál a gyerekprogramok, szakkörök. A felújítás néhány helyen viszont éppen a fiatalok elmaradását eredményezte, különösen, ha csak a körülmények javultak, a funkciók pedig nem változtak. Ez arra vezethető vissza (s a szakmai napokon, konferenciákon tapasztalt reakciók alapján valószínűleg az itt kapott számoknál nagyobb mértékben), hogy a fenntartó a felújított művelődési házat félti a fiataloktól, s nem, vagy csak bizonyos feltételekkel (felügyelet, egyes tevékenységek, mint diszko tiltása) engedi be őket.⁶⁷ A nyugdíjasok és az aktív korú felnőttek számára is viszonylag nagy arányban bizonyult vonzóbbnak a műve-

lődési ház a felújítás után. Az aktív korúak számának emelkedése kedvezőnek mondható, hisz épp ez a korosztály, akit általában a legnehezebb megszólítani: a növekedés valószínűleg a civil szervezetek térnyerésével függ össze. Külön kiemelni a hátrányos helyzetűek csoportját: ha valamennyi alcsoporthoz (családosok-nagycsaládosok, cigány lakosság, mozgás- és hallássérültek) együtt vesszük figyelembe, akkor is csak a felújított művelődési házak 10%-nál sikerült őket a korábnál nagyobb számban megszólítani – kérdés persze, hogy mi jellemezte e szempontból a felújítás előtti helyzetet, mi volt a kiinduló állapot. A romákkal kapcsolatban felmerült az egyik kerekasztal-beszélgetésen, hogy „bár az adott uniós pályázatnál bevonásuk vállalt kötelezettség, nem igazán törekednek erre, mert tartanak attól, hogy ha tényleg bejönnek, a többi látogató maradna el”. Szintén a pályázati előírások és a valóság között feszülő ellentétre utal, hogy bár a felújítások 66%-nál történt akadálymentesítés, csak igen kis arányban sikerült a célcsoportot behozni. Külön megszólításuk nélkül a szolgáltatás fizikai elérhetőségének megteremtése valószínűleg önmagában kevés, a ráfordított összeg nem éri el célját. Kérdés természetesen az is, hogy egyáltalán milyen arányban vannak jelen az egyes településeken.

66 Az ifjúsági terek számának gyarapodásában az SzMM 2006-os „Települési és területi ifjúságpolitikai programok, ifjúsági szolgáltatások, ifjúsági munka támogatása”, valamint a NKÖM-GYISM 2003-as „A nemzeti köznevelési és könyvtári hálózatfejlesztés, valamint a gyermek és ifjúsági célú közösségi terek és a népművészeti alkotóházak támogatására” c. pályázata is szerepet játszhatott.

67 Az egyik kerekasztal-beszélgetésen résztvevő ifjúsági módszertani iroda képviselője szerint a fenntartó és a fiatalok közötti együttműködést megkönnyítheti, ha a fiatalokat bevonják a művelődési ház felújításába, mert tapasztalataik szerint akkor inkább magukénak érzik azt és jobban vigyáznak rá.

2. sz. tábla: Kiket sikerült bevonítani? Kik maradtak el?

Szociodemográfiai csoportok

Bázis: azok a művelődési házak, amelyek a felújítás előtt is működtek, N = 93

	Bevonzottak		Elmaradtak	
	összesen	csak a körülmények javultak	összesen	csak a körülmények javultak
Fiatalok	21	9	3	6
Gyerekek, tanulók, iskolások	21	9	0	0
Nyugdíjasok, idősebbek	16	14	2	3
Felnőttek	12	6	0	0
Nők, kismamák	7	3	0	0
A környező települések lakói	5	6	0	0
Családosok, nagycsaládosok	3	3	0	0
Cigány lakosság	3	0	0	0
Mozgássérültek, nagyothallók	3	0	0	0
Hátrányos helyzetűek általában	2	0	0	0
Mindenki, minden korosztály	2	3	0	0

Amikor a funkciók nem változtak, hanem csak a körülmények javultak, a látogatói kör általában kevésbé változott, a nyugdíjasoknál azonban majdnem ugyanakkora a növekedés – ők feltehetően kevésbé igényelnek új funkciókat.

Ha a különböző érdeklődési csoportokat nézzük⁶⁸, akkor az látszik, hogy a felújítás után *jóval több helyen jelentek meg a civilek* (29%). Ebben az is közrejátszhat, hogy nőtt azoknak a művelődési háznak a száma, ahol van kisterem (72%-ról 91%-ra). A civileken kívül *a tárgyi és előadó-művészeti alkotócsoportok, egyéni alkotók* jelentek meg nagyobb arányban (16%). A fenti tendenciák kedvezőek, az viszont nem, hogy *a felnőttképzésben résztvevők esetén alig tapasztalni növekedést* (2%). Mindez megerősíti a közművelődési statisztika azon adatait, hogy a művelődési házak működése a képzések, az ismeretterjesztés felől egyre inkább a közösségi és ezen belül a művészeti tevékenységek felé tolódik.

Néhány helyen csökkent a civil szervezetek, kisközösségek száma. Szintén elmaradtak néhol *a vásárosok, a bálás ruha vásárok*: a felújított művelődési házba már nem engedik be őket.

⁶⁸ A részletes táblázatot lásd az 5. sz. mellékletben (CD).

4.8. Elégedettség

4.8.1. Általános elégedettség

A kutatás során rákérdeztünk arra, hogy az egyes érintett célcsoportok (megrendelő, közművelődési szakember, civilek, lakosság) mennyire elégedettek az új, illetve felújított épülettel. Hangsúlyoznunk kell, hogy a civileknél számos esetben, a lakoságnál pedig szinte mindig „közvetített” véleményekről van szó; mivel a kutatás költségvetése az ő valamennyire is reprezentatív megkérdezésüket nem tette lehetővé, ezért csak arról van információnk, hogy az általunk megkérdezett közművelődési szakemberek és önkormányzati dolgozók szerint mit gondolnak. Éppen emiatt az elégedettség szintjével nem is foglalkozunk részletesen, inkább arra térünk ki, milyen okokra vezetnek vissza az elégedettséget/elégedetlenséget az egyes csoportoknál. Néhány általános, a tervezővel való elégedettségénél már részben felmerült tendenciát azonban érdemes megemlíteni. Mind a megrendelők, mind a közművelődési szakemberek esetében érzékelhető, hogy annál elégedettebbek, minél kisebb költségvetésből kellett gazdálkodni, illetve minél kisebb a település. További jellemző tendencia, hogy az új épületekről kialakí-

tott vélemények – bár átlagukban hasonlóak – jobban szóródnak, több a kedvezőtlen és a közepes osztályzat, de a nagyon jó is, mint a felújításoknál. Relatív a népművelők voltak a legelégedetlenebbek az eredménnyel (bár náluk is négyes feletti az átlag, iskolai osztályzattal kifejezve). Ez érthető is, hiszen ők azok, akik nap mint nap szembesülnek az épület esetleges hibáival.

A lakosság esetében az elégedettségnek három, hasonló súllyal jelentkező fő indoka volt: *szép lett az épület, beleillik a településképhez* (új: 38%, felújított: 27%), *bővült a választék, többféle funkciót lehet igénybe venni* (34%, ill. 46%), illetve *javultak a szolgáltatás körülményei* (55%, ill. 41%). A többi célcsoporthoz képest (legalábbis a neki tulajdonított népművelői és önkormányzati vélemények szerint) a lakosság tulajdonítja a legnagyobb fontosságot az épület megjelenésének.

A *civileknél* szabályos szükségleti piramist lehetett felrajzolni a kapott válaszok alapján: *alapkövetelmény, hogy helyet kapjanak az épületben* (41%, ill. 68%), de *az még jobb, ha olyat kapnak, amit csak ők használnak; optimális esetben pedig akkor használhatják, amikor akarják* (aminek feltétele a külön bejárat, illetve a leválasztás). Felmerült elvárásként az is, hogy használati tárgyaikat, eszközeiket legyen hol tárolni. Esetükben a fentiekben túl még a körülmények javulása adott nagyobb arányban okot az elégedettségre (47%, ill. 27%).

A *népművelők* elégedettsége leginkább a *körülmények színvonalának* (27%, ill. 29%) s a *szakmai munkakörülmények javulásának* (25%, ill. 14%) volt köszönhető, az esztétikum kisebb jelentőségű volt számukra. Fontos volt viszont az *épület, a terek funkcionalitása, a kiszolgáló helyiségek* (iroda, öltöző, raktár) megléte vagy hiánya, a *térkapcsolatok* megfelelő volta. Néhány esetben a szükségesnek ítélt, de elmaradt átalakítások, bővítések okoztak náluk elégedetlenséget.

A fenti csoportokhoz képest az *önkormányzati dolgozók, polgármesterek véleménye* meglehetősen szé-

les skálán mozgott. Az új épületeknél felmerül itt is az elégedettség okaként, hogy szép lett az épület, de esetükben olyan érzések is társulnak ehhez, miszerint gyarapodott a település és ebben az ő munkájuk is benne van. A felújított épületeknél nagyobb súllyal merült fel meglehetősen általános indokként, hogy a megrendelő azt kapta, amit akart, elérte a célját (itt ismét csak arra kell gondolnunk, hogy ez a hazai építőiparral szemben nem teljesen magától értetődő elvárás). Szintén az elvárások alacsony szintjére utaló érv az elégedettségre, hogy egyáltalán van művelődési ház, működik, ellátja a kívánt funkciókat. További indok volt a választék bővülése, a körülmények javulása, új elemként pedig felmerült a lakosság elégedettsége is. Elégedetlenségre a tervezéssel, kivitelezéssel kapcsolatos gondok adtak okot, illetve a gazdaságossággal kapcsolatos problémák (magas rezsi, kifűthetetlen ház, miből fogják fenntartani) – kérdéses, hogy ezekben az esetekben vajon mennyire volt átgondolt a tervezés, mennyire vették figyelembe a szakmai szempontokat. Felmerültek politikai szempontok is: volt olyan eset, ahol a polgármester azért volt elégedetlen az épülettel, mert szerinte azt az előző önkormányzati vezető kizárólag presztízs okokból emeltette, nem lett volna rá igazán szükség.

A helyi érintett felek mellett a kutatást végző szakemberek is kifejhették véleményüket az elkészült épületekkel kapcsolatban. Ítéletük túlnyomórészt pozitív volt (3. sz. tábla). Ahol negatív, ott vagy a kivitelezés alapvető hiányosságairól, vagy szakmai-településfejlesztési koncepció nélküli presztízsberuházásokról volt szó. Ezen túlmenően számos fontos problémát jeleztek a témával kapcsolatban. Az egyik ilyen, hogy közművelődési szakember híján a szépen felújított házat nemigen töltik meg tartalommal, így rendezvényház lesz belőle. További problémát jelent szerintük a fenntartó és a „mindennapi” használók igényeinek összeegyeztetése: előbbi egy reprezentatív teret szeretne, ahol bármikor megrendezhet egy megbeszélést, míg

3. sz. táblázat: Az interjú készítője hogyan ítélte meg az új épületet, illetve átépítést/felújítást? (%)

	Új épület N = 22	Felújított / revitalizált N = 123
Alapvetően pozitívan	73	81
Vannak benne követendő elemek, de vannak olyan problémák is, amiket jó lett volna elkerülni	27	16
Alapvetően negatívan	–	3

SZÍN

utóbbi egyszerűen használni szeretné az épületet. A fenntartó és a használók igényei azért is ütközhetnek, mert előbbi a felújítás után az állag megőrzésére, ennek érdekében a használat korlátozására törekedhet. Már máshol is felmerült kérdésként az, hogyan lehet a hátrányos helyzetű rétegeket (mozgássérültek, romák stb.) megszólítani, milyen módszereket érdemes e célra felhasználni.

4.8.2. Elégedettség egyes előre megadott szempontok esetén

Szinte mindegyik új, illetve felújított művelődési házra igaz, hogy jó, illetve a korábbinál jobb bemenni. A funkcionalitás szempontjából a felújított művelődési házak megítélése volt kissé kedvezőbb, míg esztétikai szempontból az új épületeké, főleg a külső és a környezet esetén (a felújítások jelentős része nem terjedt ki ezekre). A relatíve legrosszabb megítélést a felhasznált alapanyagok és a kivitelezés minősége kapták; ezekkel csak a vizsgált épületek mintegy felénél voltak teljesen elégedettek. (11. sz. grafikon)

4.8.3. Mit csinálnának másként, ha újrakezdehetnék az építkezést?

Az új, illetve a felújított művelődési házak mintegy harmadánál nyilatkoztak úgy az építetők és a

használók, hogy *mindennel elégedettek, illetve nem választottak semmit* – ami ebben az esetben valószínűleg szintén a teljes elégedettséget jelentette (4. sz. tábla). A kérdést a másik oldalról nézve, az épületek körülbelül kétharmadánál találtak valami kritizálivalót a válaszadók. *A valóságban a kép ennél valószínűleg még kedvezőtlenebb, hisz ahol nagyon rosszul sikerült az építkezés/felújítás, vagy a pénzfelhasználás körül volt hiba, ott nemigen fogadták kérdezőinket.*

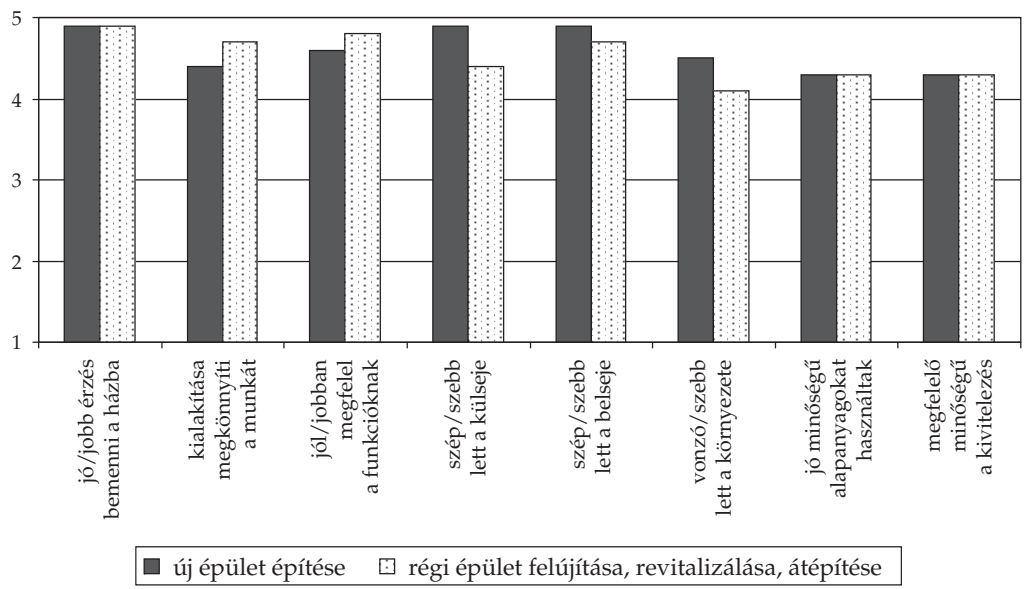
Az elégedetlenségre több esetben az adott okot, hogy elmaradt valaminek a felújítása, rendbetétele (pl. nyílászáró-csere, akadálymentesítés, fűtési korszerűsítés, hőszigetelés), legtöbbször pénzihiány miatt.

A legnagyobb konkrét hiányosságnak a kiszolgáló helyiségek (raktár, öltöző, vizesblokk, iroda, melegítőkonyha, ruhatár stb.) kimaradása, esetleg alacsony száma, kis alapterülete bizonyult. Raktárból minden negyedik új, s minden tizedik felújított épületnél többet szerettek volna. Úgy tűnik, a fő funkciók mellett a kiszolgáló helyiségekre kevesebb pénz és figyelem jut, márpedig ezek a hiányosságok jócskán megnehezítik az intézmény működését.

Az új épületek tizedében túl kevésnek bizonyult a kistermek száma, holott az intézménytípus múlt-

11. sz. grafikon: Elégedettség

(*átlagok, 1 = egyáltalán nem elégedett, 5 = teljes mértékben elégedett*)

ját ismerve (lásd a sokat kárhozott nagytermes szemléletet) ez egyáltalán nem számít ismeretlen problémának.

Néhány helyen az egész épületet, vagy a színháztermet/nagytermet, esetleg ezen belül a színpadot vagy a nézőteret tervezték volna utólag nagyobbra.

Az új épületek negyedénél, a felújítottak tizedénél fordultak elő nem funkcionális (pl. nem variálható, összenyitható, túl kicsi, túl nagy) helyiségek, kihasználhatatlan terek, közlekedők, rossz térkapcsolatok (pl. a WC nem a nagyteremhez került, nem a megfelelő, nagy tömeget vonzó vagy időseknek szóló funkciók kerültek a földszintre stb.).

Az egyéb tervezési hibák leggyakrabban a szelőlőzéssel, a hangszigeteléssel, az akusztikával és a fűtéssel voltak kapcsolatosak, de előfordult olyan alaphiba is, hogy nem a beázó tetővel kezdték a felújítást, s a már elkészült részek tönkrementek.

Ahogy korábban már utaltunk rá, több helyen jelentett problémát a felhasznált alapanyagok (pl. burkolatok) vagy a kivitelezés nem megfelelő minősége.

4.8.4. Mire büszkék, mi sikerült különösen jól?

A pozitívumok esetében kevésbé kaptunk konkrét válaszokat: úgy tűnik, a hiányosságokat könnyebb megfogalmazni.

Az új épületek harmadánál, a felújítottak ötödénél mindennel elégedettek voltak (5. sz. tábla). Az, hogy szép lett az épület, jó ránézni, bemenni, mindkét esetben szintén gyakori válasz volt. Leginkább a nagyterem esetén voltak büszkék, ha sikerült szépre, reprezentatívra kialakítani.

A szakmai munkát is kedvezően befolyásoló színvonal-emelkedést, a körülmények javulását inkább a felújításoknál említették (klimatizálás, a világítás és a fűtés, hőszigetelés korszerűsítése, szép burkolatok), ahogy a kiszolgáló helyiségek számának növekedését, színvonaluk javulását is (főleg a WC, zuhanyzó, öltöző esetén) – itt nyilván a korábbi leromlott állapothoz képest sikerült jelentős előrelépést tenni.

A funkciók bővülését, új funkciók bekerülését, illetve általában az épület vagy egyes tereinek többfunkciós

4. sz. tábla: Volt-e olyan dolog, amit biztosan másként csinálnának, ha újrakezdhetnék az építkezést? (%)

	Új épület építése N = 22	Régi épület felújítása, revitalizálása, átépítése N = 123
Valami felújítása elmaradt, többet szerettek volna	9	23
Több/nagyobb alapterületű kiszolgáló helyiség (raktár, öltöző, vizesblokk, iroda)	31	20
Túl kevés kisterem	9	2
Nagyobb alapterület (színpad, nézőtér, nagyterem stb.)	9	6
Nem funkcionális terek (rossz térkapcsolatok, kihasználhatatlan terek, közlekedők)	27	11
Egyéb tervezési hibák	23	11
Jobb minőségű anyagokat használnának, más kivitelezőt választanának	5	11
Az épület adottságai ezt tették lehetővé, sok volt a megkötés, mert műemlék épület	–	3
Nem esztétikus, nem olyan szép, mint a tervek alapján várták	–	2
A pályázattal kapcsolatos problémák (kifizetések csúszása, adminisztráció késése, több pályázatot kellett összehangolni stb.)	–	3
Egyéb	18	20
Minden jól sikerült, nem volt ilyen	18	28
Nincs válasz	14	10

5. sz. tábla: Volt-e olyan dolog, amiről úgy érzik, hogy nagyon jól sikerült, jól használható? (%)

	Új épület építése N = 22	Régi épület felújítása, revitalizálása, átépítése N = 123
Minden jól sikerült, minden tetszik	32	20
Szép, esztétikus lett	23	28
A színvonal, a körülmények javultak/jók	14	33
Kiszolgáló helyiségből több lett, emelkedett a színvonaluk	9	16
Egyes kulturális/közösségi terek említése (szebbek, funkcionálisabbak lettek)	5	25
Nagyterem, színházterem említése	–	13
Előtér említése	5	6
Együtt: funkciók bővülése	41	24
Egyes terek több célra használhatók, variálhatók lettek	18	13
Több funkcióra alkalmas, többfunkciós lett az épület	27	5
Új funkciók kerültek bele/érhetőek el	–	9
Jobban megfelel a funkcióinak, funkcionális lett	32	11
Az épület környezete szebb, funkcionálisabb lett	18	7
Tágas lett, jó a méret	9	2
Egyéb	4	10
Nincs válasz	–	4

voltát (pl. egybenyithatóság, variálhatóság) inkább az új épületeknél említették, de a felújításoknál is gyakran előfordult ez a szempont. Bár az a kijelentés, hogy az épület jól használható lett, többször is előfordult, csak néhány esetben tudhattuk meg, hogy ez alatt mit is értenek (pl. a terek megfelelő elrendezését).

Az épület környezetének, udvarának, kertjének rendbetele (fedett kert, zöldterasz), a különböző szabadtéri funkciók (pl. szabadtéri színpad) kialakítása is nagyban növelte az épület szakmai használhatóságát.

4.9. Örök felújítás?

A vizsgálat eredményei – és saját hétköznapi tapasztalataink is – azt mutatják, hogy egy épületet, amíg használják, legfeljebb egy limitált időtartamra lehet késznek tekinteni, előbb-utóbb (újabb) felújításra, átalakításra lesz szükség.

Az új épületekről az alacsony elemszám miatt nem sokat tudunk mondani: a kutatás előtt 7–10 évvel elkészülteknél a természetes elhasználódás miatt volna szükség felújításra (pl. tisztasági festésre).

Egy pár éve épített művelődési ház viszont komoly átépítésre szorul, mivel használat közben olyan hibákra derült fény, amelyek ezt szükségessé teszik (a termék nem funkcionális elrendezése, raktár-, öltöző-, hangosító- és irodahelyiség hiánya, túl kicsi közösségi termék, hangszigetelés hiánya), egy másik esetén pedig az elmaradt akadálymentesítést szeretnék pótolni. Voltak olyan esetek is, ahol az új épület mellé (bővítés céljából) megvett épületet, területet kellene átalakítani, felújítani.

A felújítástól számított öt éven belül újabb renoválásra a művelődési házak harmadánál (30%) lenne szükség. Ezen belül a leggyakoribb indok az volt, hogy az előző felújítás nem terjedt ki mindenre, pénzhiány miatt elmaradt egyes részek felújítása (71%). Itt is előfordult, hogy az előző felújítás kivitelezési vagy konstrukciós hibái miatt kell újra hozzányúlni az épülethez (12%). Pár esetben említették (főleg a régebbi felújításoknál) okként a természetes elhasználódást, s egy esetben egy csábító pályázati lehetőség (AGÓRA program) elnyerése miatt fogják átépíteni a már elkészült épületet.

5. Javaslatok

Mivel mindenhol a helyi viszonyokhoz, igényekhez igazodó megoldásokat kell kialakítani, ezért konkrét recept helyett inkább az elveket érdemes meghatározni. A legfontosabb, hogy a megrendelőnek következetes, társadalmi konszenzuson alapuló fejlesztési koncepcióval kell rendelkeznie a település egészére, ezen belül pedig a kultúra szerepére nézvést. Ismernie kell(ene) a potenciális felhasználók igényeit, s a tervezett funkciók ellátásához szükséges szakmai követelményeket. E téren elviekben a közművelődési szakemberek lehetnek segítségére. Felmerül azonban a kérdés, hogy lesz-e a felújított vagy új művelődési házban egyáltalán szakember, s ha igen, mennyire veszik figyelembe véleményét. További fontos probléma, hogy a szakma mennyire van felkészülve erre a feladatra. Éppen emiatt az MMIKL szeretné elérni, hogy állami pénzek felhasználása esetén a pályázónak kötelező legyen egy nagy tapasztalattal rendelkező közművelődési szakemberekből álló bizottsággal véleményeztetnie a terveket. Itt nem hatósági jogkörre gondolunk, de bízunk abban, hogy a megrendelők (leginkább az önkormányzatok) is abban érdekeltek, hogy a használók elégedettek legyenek, s a művelődési ház minél hatékonyabban tudjon működni. A szakmai önképzés megkönnyítésére érdemes lenne akár az MMIKL honlapján, akár az ERIKANET-en egy külön webes felületet kialakítani, ahova felkerülhetne a téma bőséges – és az MMIKL szakkönyvtárában nagyrészt megtalálható – digitalizált szakirodalma. Hasonló megoldásra a Könyvtári Intézet honlapjánál⁶⁹ már van példa, amelyet egyébként is tanulmányozásra javasunk. Az oldal a könyvtárépítési útmutató, az építészeti jogszabályok és szabványok mellett tar-

69 <http://www.ki.oszk.hu/107/news.php>

talmaz egy olyan felületet is, ahová az elkészült új könyvtárak adatait lehet feltölteni. Egy hasonló megoldás a művelődési házak esetén is működhetne: megkönnyítené a tervező kiválasztását, segítené a tapasztalatok megosztásában. Végül, de nem utolsósorban szeretnénk felhívni a figyelmet egy Hajdú-Bihar megyében elindult, Angyal László által kezdeményezett szakmai önképzési formára: azokra az újonnan épült, illetve felújított házakat felkereső „tanulmányutakra”, ahol a résztvevők megbeszélhetik az adott épület hibáit és erőnyeit.

A szakma önképzésének segítésén túl szükség lehet a pályázati rendszer átalakítására is. Alapvető problémát jelent ugyanis, hogy túl kevés az idő a lakosság, a szakemberek bevonására. Ahhoz, hogy a közösségi tervezés élő gyakorlattá válhasson – s ne csak egy kipipálható tétel legyen –, a pályázatoknál kalkulálni kell ennek idő- és pénzigényével, s törekedni kell módszereinek ismertté tételére. A közbeszerzés jelenlegi szabályozását számos kritika érte amiatt, hogy lassú és drága. Minősítési rendszere hátrányos helyzetbe hozza a helyi iparosokat, akik sok esetben lokálpatriotizmusuktól – és jól felfogott érdeküktől – vezérelve saját településükön alacsonyabb áron jobb minőségű munkát végeznének, mint a nem helyi vállalkozók. Nagyobb átalakítási munkák esetén az előzetes állapotfelmérést feltételként kellene szabni a pályázatoknál, anyagi fedezetének biztosításával. Mivel a kapott eredmények alapján a működés, a fenntartóhatóság sok esetben gondot jelenthet, szükség lenne az energiatakarékos megoldások ösztönzésére, a lakóházaknál bevezetett úgynevezett panelprogram mintájára. A legfontosabb azonban, hogy a felújított művelődési házakban legyen szakember, az ő foglalkoztatásukat kellene mindenképp előtérbe tartani.

ÚJ ÉS FELÚJÍTOTT MŰVELŐDÉSI SZÍNTEREK

Bevezető

Felsorolni is nehéz lenne, hogy az elmúlt évek során hány hazai és Uniós pályázati lehetőség adott már módot a közösségek szolgálatában álló épületek korszerűsítésére, bővítésére, újak építésére. Az igazán jelentős nagyságrendű és számú beruházások sora éppen napjainkban indul el, és reményeink szerint az elkövetkező években is több olyan pályázat kerül kiírásra, mely lehetővé teszi közösségi terek építését, bővítést vagy felújítását.

Ilyen nagyságrendű beruházások megtervezésében azonban az esetek többségében a megrendelőknek – érthető módon – nincs kellő tapasztalata, ezért gyakran csak a használatba vétel után mutatkoznak meg az emiatt keletkező funkcionális hiányosságok. Mindnyájunk – megrendelők, használók, közművelődési szakemberek – érdeke, hogy e beruházások révén olyan épületek jöjjenek létre, melyek alkalmasak a közösségi igények sokoldalú kielégítésére, a szakmai célok maradéktalan megvalósítására, a település kulturális arculatának megjelenítésére és fejlesztésére.

Intézetünk segítséget kíván adni mindazoknak az önkormányzatoknak, intézményeknek és szervezeteknek, melyek a közeli jövőben új közösségi épületeket hoznak létre, vagy megújítják a település egy-egy régi művelődési házát, könyvtárát, esetleg eddig más funkciót betöltő épületet alakítanak át ilyen célra. Ezért az MMIKL Kutatási Főosztálya kezdeményezésére és koordinálásával 2009 tavaszán lezajlott egy vizsgálat, amely a közelmúltban épített, átépített vagy felújított művelődési házak megszületésének, megújulásának tapasztalatait volt hivatott felmérni. Elsősorban azzal a szándékkal, hogy a felgyülemlett jó tapasztalatokat és az

elkerülendő rossz gyakorlatokat hozzáférhetővé tudjuk tenni azon építetők, tervezők és közművelődési szakemberek számára, akik mostanában kezdenek hozzá a nagy munkához.

A vizsgálat eredményeinek, illetve a helyi jó gyakorlatoknak és elkerülendő fiasokknak a közkinccsé tétele érdekében az MMIKL Regionális Programok Főosztálya „*Kell egy hely – de milyen legyen?*” címmel kerekasztal-beszélgetés sorozatot szervezett a megyékben. Ezek résztvevői, felkért előadói az építetők, tervezők, közművelődési szakemberek voltak. A 12 találkozáson számos olyan mesébe illő teremtéstörténetet és tanulságos kálváriát ismertünk meg, amelyek számot tarthatnak minden szakember érdeklődésére. Különösen azokra, akik nem jutottak el a programokra, de előtte – vagy éppen a kellős közepén – állnak egy építkezésnek.

Ezekből az előadásokból születtek azok az írások, amelyek részben a SZÍN nyomtatott oldalain, teljes egészében pedig a cd-mellékleten olvashatók. Itt található az a fotók is, amelyek jól szemléltetik egy-egy intézmény csodás átalakulását. Azt, ahogyan a lepusztult, elhanyagolt épületből korszerű, tágas és szép intézmény lett. Ahogy az álom valósággá vált, és új, minden igényt kielégítő művelődési háza, könyvtára, közösségi tere lett a településnek.

Jóleső örömmel ajánljuk valamennyi történetet kollégáink figyelmébe, hiszen a létrehozott értékre méltán büszke teremtők szavai (és az önmagukért beszélő képek) erőt adhatnak a tervezgetés, forrás-szerzés, építkezés egy-egy kilátástalannak tűnő pillanatában a folytatáshoz. Mert érdemes a harcot megharcolni.

A TÖRÖKBÁLINTI MUNKÁCSY MIHÁLY MŰVELŐDÉSI HÁZ ÉS WOLF GYÖRGY KÖNYVTÁR MEGVALÓSÍTÁSÁRÓL

Volt egy hely Törökbálinton, a jelenlegi Munkácsy Mihály Művelődési Ház helyén. Az eredetileg nagypolgári családi házban és a hozzá toldott épületrészekben a községi könyvtár, egy szolgálati lakás és a művelődési ház kapott helyet. Kicsi volt, régi, balesetveszélyes, lepusztult, gombás tetőszerkezettel és födémrel, omladozó vakolattal, műszakilag elavult, minimális technológiai felszereltséggel, előtte három gyönyörű vadgesztenyefával. A ház az egyre élénkülő kulturális és civil életnek már nem tudott megfelelő kereteket biztosítani, de szerettük, hozzánőttünk, nem is láttuk, nem is akartuk látni a hibáit, hiányosságait. Volt valamiféle megkapó bája a nagyterem narancssárga műanyag lambériájának, a felcíomázott izzókkal tarkított álmennyezetnek. A '60-as, '70-es évek „belsőépítészete” vigyorgott ránk, s az akkori kor levegője is mintha érződött volna a termekben. Annál is inkább, mert a műanyag lambéria az omladozó, penészedő falakat takarta.

A település fejlődésével azonban megváltoztak az igények, s az épület már nem tudta betölteni funkcióját. A felmerült problémák megoldására kétféle javaslat került az önkormányzati képviselők elé:

A felújítás mellett szólt, hogy az épület régi: itt járt valaha Munkácsy Mihály, itt táncoltak sokan első szerelmükkel, szép emlékek kötődnek a helyhez, csupa-csupa emocionális érv!

Mire azonban sorra vettük a felújítás műszaki szempontjait, nem volt olyan épületszerkezet, amelyet ne kellett volna lebontani, kicserélni. Összességében az épület sem képviselt komoly értéket, a felújítás ésszerűtlen s főleg gazdaságtalan megoldást eredményezett volna. Így merült fel egy új művelődési ház építésének gondolata. A helyszín megőrzését azonban alapvető szempontnak tekintettük, mivel Törökbálint település szerkezete az évszázadok folyamán úgy alakult, hogy a fontos középületek a Fő utca (Munkácsy Mihály utca) mentén, annak környezetében épültek.

Az első döntés megszületett: legyen egy hely!

Egyetértésre jutottunk abban, hogy az adott területen leggazdaságosabb és egyetlen megoldás az épületegyüttes elbontása. Épüljön a régi helyén egy jól működtethető, a mai kor igényeinek megfelelő, multifunkcionális művelődési ház!

A döntés megszületett, de hogyan fogtunk hozzá a megvalósításhoz?

A beruházás előkészítése mindig három tartópíléren nyugszik. A feladat megoldását, az egyensúly megteremtését egy egyenlő oldalú háromszöggel lehet modellezni. A háromszög csúcsain egy-egy fontos, meghatározó elem, feltételrendszer szerepel. Ezen elemek állandó kölcsönhatásban vannak, bármelyikük változtatása kihát a másik kettőre, s mindegyikük egyenlő fontossággal bír. Bármelyik feltételrendszer előtérbe helyezése nehézségeket okozhat, s az egyensúlyt felboríthatja, vagyis az eddig szabályos egyenlő oldalú háromszög torzulni kezdhet. Az a jó, ha a beruházás úgy valósul meg, hogy – képletesen szólva – a háromszög oldalai közelítően egyenlőek maradnak.

Lássuk hát a három fő szempontot:

1. Tervezési program

Az elhelyezendő funkciók, helyiségek, azok térkapcsolatainak meghatározása, követelményrendszerük részletes definiálása (építészeti, épületgépészeti, elektromos, gyengeáram, akusztikai, hangtechnikai, világítástechnikai stb.)

2. Telekfelmérés és a szabályozási adottságok

A telek geodéziai, talajmechanikai, hidrogeológiai sajátosságainak felmérése, amelyek befolyásolják az épület terepre történő elhelyezését, az alapozás módját, a pince építésének műszaki és gazdaságossági feltételeit. Helyi és országos építésügyi szabályok, szabványok, előírások figyelembe vétele, amelyek meghatározzák a beépítés módját,

százalékos arányát, a zöldfelület nagyságát, az építménymagasságot, a szintterületi mutatót, a parkolóok számát, s még számos dolgot, amelyeknek a felsorolásával nem szeretnénk fárasztani a tisztelt Olvasót.

3. *Büdzsé, anyagi lehetőségek*

Milyen nagyságrendű költségeket tud a beruházó vállalni? A jó előkészítés elengedhetetlen része, hogy költségbecslések készüljenek a különböző terfvázisokban, már a tervezési program meghatározásakor is! S ugyancsak gondolni kell az esetleges pályázati lehetőségek feltárására.

Meglehetősen nehéz feladat a vázolt lehetőségek közül kiválasztani az optimálisat a tervezési programtól kezdve, a terfvázisokon keresztül, a kivitelezésre történő közbeszerzés kiírásáig. Hogyan lehet minden lépést figyelni, irányítani, kontrollálni a megvalósításig?

Az önkormányzat kijelölt szakemberének a feladata, hogy koordinálja a folyamatokat, valamint az is, hogy a művelődési ház, az önkormányzat vezetőit és szakértőit – építészt, pénzügyi szakembert, a beruházás lebonyolítóját – a kezdetektől bevonja a közös munkába. (Egyéb szakértők – jogász, közbeszerzési szakember, pályázatírók – részvételre is szükségessé válhat esetenként.)

A *tervezési program* meghatározása a vázlatosan ismertetett megvalósítás első s egyik legfontosabb lépése. Nehéz kérdés- és problémakör, mert ritkán kap az építész teljes, jól körülhatárolt tervezési programot. Esetünkben építészként közreműködünk a program kialakításában, melyet az önkormányzat jó érzékkel koordinált. Az önkormányzat, a művelődési ház szakemberei és külsős közművelődési szakértők határozták meg korábbi működésük alapján a program vázát, mely egyeztetésre került számos civil egyesülettel, zenekarok, táncosok, kórusok, képzőművészek képviselőivel, valamint a település polgáraival. E tárgyalások több alkalommal történtek, s nagyon időigényesek voltak.

Természetes, hogy mindenki az általa képviselt szervezet igényeit helyezze előtérbe, a saját szempontjait emeli ki. Így volt olyan pillanat, amikor a vágyképek olyannyira elszabadultak, hogy az épület területe az elhelyezhető mértéknek csaknem a duplájára nőtt, mert természetesen mindenki a földszinten, a főbejárat közelében akart helyiséget kapni.

Itt kellett az irányító szakembernek ügyesen és nagy empátiával figyelembe vétetni a háromszög másik két „csúcsát”, a telek adottságait és a büdzsét. Ezen szempontokat természetesen érveként is használhatta; vagyis hogy a ház nem lehet nagyobb,

mint azt az előírások lehetővé teszik, s nem lehet drágább, mint amennyi fedezet rendelkezésre áll.

Építész szemmel nézve legyen egy jó művelődési ház? Olyan, ahová az emberek szívesen járnak, megtöltik étellel az épületet. Értelmetlen olyan öncélú épületet tervezni, amely nem szolgálja alázattal azt a célt és funkciót, amelyre létrehozták, s ezért üresen tátong. A Ház biztosítson helyet a művelődésnek, szórakozásnak, oktatásnak, valamint a szabadidős tevékenységeknek is. Tapasztalataink szerint a leg gondosabban előkészített tervezési program meghatározásakor is keletkezik az egyeztetésbe bevont szervezeteknél érdeksérelem. Azonban a beruházónak az előnyöket és hátrányokat mérlegelve az előbbieken taglalt komplex szempontok alapján döntenie kell.

A második döntés

A képviselő testület elfogadta a tervezési programot, s elindulhatott a tervezés előkészítő folyamata. A terveket háromfős építész csapatunk készítette: Antalné Tari Zsuzsanna, Egervári József és Antal Jenő. A tervezési program alapján terfvázlatok készültek, amelyek a multifunkcionális igényeket érvényesítették. Olyan terek kialakítása volt a cél, melyek flexibilisen változtathatóak. Így valósult meg a színházterem, amelynek két oldala korszerű tolófalakkal elmozdítható, így a foyer; a kisterem és színházterem összenyitható, s együttesen 436 négyzetméteres nagy térré alakítható lett.

A multifunkcionalitás kielégítése csak kompromisszumok árán lehetséges, amit az egyeztetések során tudatosítanunk kellett. Gondoljunk csak a nagyteremre, ahol színházi előadást tartanak, zenekari koncerteket, dalesteket adnak, filmeket mutatnak be, bálakat, esküvőket, lakodalmakat rendeznek, konferenciákat szerveznek, politikai gyűléseket tartanak. Mennyi-mennyi követelménynek kell megfelelni! Sporthasonlattal élve a számtalan feladatra alkalmas tér olyan, mint a „bajnok öttusázó”, aki mindenben jó, de az úszó világbajnokságon mégsem indulhatna a győzelem esélyével.

A színházterem például akkor lenne tökéletes, ha padozata lejtős lenne (persze ma már vannak dönthető padlók is, de azok még méregdrágák), fix székek lennének a nézőtéren – de akkor mi lenne a bálokkal? Ha viszont önálló, jól elhatárolt térként készülné, akkor hova tűnne a flexibilitás? – Szerencsére az idő a több funkciót kiszolgáló terek jó használhatóságát igazolta.

A Házban el kellett helyezni olyan funkciókat is, amelyek nem egyértelműen tartoznak a profiljába. Ilyen a házasságkötő terem (mert az Törökbálinton

mindig a „Kultúrban” volt), a könyvtár (mert az is ezen a helyszínen állt, a régi épület bővítmenyeként), a kávézó, a 150 adagos melegítő konyha, és a pincében a helyi TV stúdiója. Ezeken kívül természetesen a szokásos, művelődési házakra előírt helyiségek is megtalálhatóak, vagyis a csoportszobák, próbatermek, klubok, irodák. A színházteremhez színpad, díszletraktár, öltözők is tartoznak, valamint a színpaddal azonos méretű próbaterem is található a tetőtérben. Minden szintre az előírásoknak megfelelő számú vizes blokkot terveztünk.

A tervvázlatokban öltöttek testet a tervezési programban megfogalmazott igények. Az alaprajzokon a helyiségek kiosztása, elhelyezkedése, térkapcsolatai is megjelentek, s ennek ismételt egyeztetésére volt szükség a beruházóval, az üzemeltető művelődési házsal, az igényeket megfogalmazó szervezetekkel s a polgárokkal. Ezek az egyeztetések is mindig időigényesek, konfliktusokkal terhelték, mivel az érdekeltek az igények tervben való megjelenésével ebben a fázisban találkozhatnak; de feltétlenül szükségesek, mivel itt lehet érvelni a tervezési programban meghatározott szempontokat, valamint az előírásokat és a büdzsé lehetőségeit együttesen számba véve.

A harmadik döntés

Miután a tervvázlatokat a képviselő testület elfogadta, elkészítettük az építési engedélyezési terveket.

Épületünk négyszintes (pince, földszint, emelet, tetőtér). S mivel „U” alakú, kialakíthattunk egy nagyon kellemes belső udvart, amely szintén helyet ad számtalan programnak, előadásnak, valamint a kávézó belső teraszának is. A tervezés során természetesen az építési- és szakhatóságokkal – tűzoltóság, ÁNTSZ –, valamint a közmű-üzemeltetőkkel is egyeztetni kellett.

Az épület teljes egészében alápincézett: itt kapott helyet az ifjúsági klub, a fitness-terem, természetesen öltözővel, vizes blokkal, a tv-stúdió, valamint a raktárak és a gépészeti helyiségek.

A földszinten van az előcsarnok, a kávézó (mely az utcáról és az előcsarnokból is megközelíthető), a ruhatár, a recepció, az összenyitható nagy- és kisterem, a foyér, a színpad, oldalszínpad, díszletraktár, az öltözők, a vizes blokk, a melegítőkonyha, az irodák, s a könyvtár épülete is itt csatlakozik a főépülethez. A közöttük lévő kapun át lehet megközelíteni az iskola udvarát, sportpályáját, ahol szabadtéri rendezvényeket tarthatnak.

Az emeleti szinten található a házasságkötő, hozzá vizesblokk, a színpad stúdiója (világítás- és hangtechnika), három klubszoba, a színpad méreteivel

megegyező próbaterem, kiállítótér-galéria, valamint irodák és öltözők is helyet kaptak. A könyvtárral való összeköttetés ezen a szinten biztosított.

A tetőtérben próbatermet alakítottunk ki öltözőkkel, vizesblokkal, valamint négy kisebb s egy nagyobb klubhelyiséget, mely kiállítótérként is funkcionálhat, s a gépészeti helyiség is itt található.

Amit az elején tervbe vettünk, ám az utolsó tervezettség során kiesett, az a belső udvar mozgatható ponyvával való lefedése. Nagyon attraktív lett volna, de az anyagi lehetőségek sajnos nem tették lehetővé a megvalósítását.

Az épület akadálymentesítését az előírásoknak megfelelően sikerült megoldanunk.

Miután megvalósíthatósági tanulmány készült céltámogatási pályázaton való részvételünkre, amelyen sikeresen szerepeltünk, tervünket támogatásra alkalmasnak, jónak minősítették, s Törökbalint hárommillió euró támogatást nyert. A kivitelező kiválasztása közbeszerzési eljáráson történt, amellyel nem feladatunk részletesen foglalkozni. Azonban jelezni kívánjuk, hogy a megvalósítás során az ellenőrzés, a terveknek, szabványoknak való megfelelés biztosítása elengedhetetlen feltétele a jó minőségű épület létrehozásának. Hja, kérem, az építész tervező, a kivitelező végez!

Lett egy hely!

A településé, a miénk! Meghozta gyümölcsét a sok-sok hosszú egyeztetés, a végeláthatatlan viták sorozata, a sok álmatlan éjszaka...

A megvalósítás során arra törekedtünk, hogy az épület egésze – mind külső megjelenésében, mind belsőépítészeti megoldásaiban – az igényességet, a harmóniát, a kiegyensúlyozottságot sugározza. Kerültük a harsányságot, a hivalkodást, a község, illetve a hely szellemét figyelmen kívül hagyó megoldásokat. A természetes alapanyagokból készült, jó minőségű termékeket helyeztük előtérbe. Az épület tömegével, nyílászáróinak arányaival a kisvárosias jellegét kívántuk hangsúlyozni. Belső teretinek kialakításakor arra törekedtünk, hogy az alkotni, tevékenykedni vágyó embereknek barátságos hangulatú, otthonos közeget teremtsünk.

Az épületet hamar belakták, használatba vették Törökbalint polgárai. Számos megtisztelő észrevételt és visszajelzést kaptunk, amelyek igazolták elképzeléseinket. S nem maradt el a szakmai elismerés sem: 2007-ben megkaptuk a Pest Megyei Építészeti Nívódíjat.

(Az elmúlt évek működtetéséről, az üzemeltetés tapasztalatairól az MMMH igazgatónője, Szabó Éva írása a folyóirat CD mellékletében olvasható!)

A MAGLÓDI KÉT ÉVE ÁTADOTT MAGHÁZ

Koncepció, attrakció, funkció

A közelmúltban az a megtiszteltetés ért, hogy a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus által Törökbálinton megrendezett „*Kell egy hely! – De milyen legyen?*” címet viselő építészeti szakmai tanácskozásra meghívást kaptam mint előadó.

A konferencia résztvevői többek között Kosuth- és Ybl-díjas építészek, polgármesterek, közművelődési szakemberek voltak. Előadásom címéül három idegen szót választottam: koncepció, attrakció, funkció, azaz terv, elképzelés – műsor-szám –, működés, működtetés.

A konferencián jobbitó szándékú kritikával igyekeztem felhívni a figyelmet egy adott beruházás főbb szereplőinek általam tapasztalt, némileg eltérő primer szándékaira. Valamint arra a tényre, hogyha ezek a szándékok valamiféle egészséges kompromisszum alapján egymásba fonódnának, valószínűleg középületeinknél egy új, mindenki számára elfogadhatóbb minőség jönne létre. Erre hoztam fel néhány példát, amit jártamban-keltemben megfigyelhettem különböző települések ilyen irányú beruházásaival kapcsolatban. Ezt az anyagot szeretném most – a szervezők kérésére – jelen dolgozatban, némi kiegészítéssel, írásban is közreadni.

Mindenekelőtt leszögezem, hogy nem vagyok az építészetben járatos! Ennek ellenére nézzék el nekem, hogy mégis olyan vizekre evezek, amelyekre egyébként – kritikai hangot megütve – közművelődési szakemberként talán nem lenne ildomos! Amiért mégis ezt teszem, annak oka a színházak, művelődési házak világában eltöltött harminc év szakmai tapasztalata, amelyet ezen intézmények, illetve épületek használójaként, lakójaként szereztem.

Előbb azonban engedjenek meg egy rövid bemutatkozást! Zalavári Béla vagyok, a maglódi Magház Centrum Nonprofit kft. ügyvezető-igazgatója. Képzettségem szerint színész, drámapedagógus, művelődésszervező, kulturális menedzser, tömeg-

kommunikátor, és van egy szerszámkészítő szakmám is. Tizenöt évig színházban dolgozva és rengeteget turnézva sikerült megismernem az ország legtöbb színházát és művelődési házát, előnyeiket és hátrányait egyaránt. Aztán kulturális vállalkozóként, de már más szempontokat is szem előtt tartva, folytatódott ez a sorozat. Végezetül pedig, előző tevékenységeimet sem feladva, több településen mint házigazda, „bentlakó,” igazgató dolgoztam, és dolgozom mind a mai napig. Nemigen van tehát olyan szelete a közművelődésnek, amivel kapcsolatban, akár a tartalmi munka tekintetében, akár épülethasználóként az asztal más-más oldalán ülve ne lenne valamilyen tapasztalatom. No és persze munkám során sikerült megismernem az önkormányzatokat, tervező és kivitelező cégeket, s a hozzám hasonló közművelődési szakembereket is szép számmal.

Dolgozatomban tehát egy felújított vagy új építésű művelődési házhoz köthető három legfontosabb szereplőt (az építtető-megrendelőt, a tervezőt, és a működtetőt) igyekszem társítani elsődleges szándékaik alapján a címbe szereplő három kifejezéssel.

Remélem, nem tűnik önkényesnek vagy erőltetettnek, ha a *koncepcióhoz*, vagyis a tervhez, elképzeléshez rendelem az *építészt*. Az *önkormányzathoz* (megrendelő-építtető) az *attrakciót*, vagyis a műsor-számot. Hiszen egy adott választási ciklusban talán rájuk a legjellemzőbb annak „kötelező” bemutatása, hogy az adott időintervallumban mit produkálnak. A *közművelődési szakemberekhez* pedig a *funkciót*, vagyis a működtetés, működtetést társítom.

És itt álljunk meg egy pillanatra. Ugyanis, ha már egyszer művelődési, közösségi házokról, a közművelődés színtereiről értekezünk, nem hagyható figyelmen kívül az a kérdés, ami mindezzel szorosan összefügg: létezik-e egyáltalán napjainkban valamiféle egységesnek mondható *kulturális koncepció*? Olyan, amely meghatározná az egykor virágzó művelődési házak hálózatának mai szerepét.

Szerintem nem létezik! Utoljára talán „Aczél elvtárs” (fiatalabbak kedvéért: a rendszerváltozás előtti időszak kulturális ügyeinek egykori mindenható ural) idejében volt ilyen. Abban a bizonyos három T-vel (túrt, tiltott, támogatott) fémjelzett időszakban, amely – tetszik, nem tetszik – a művelődési házak fénykorának tekinthető. Persze nem ok nélkül! A szocialista rendszer vezetőinek, ideológusainak ugyanis megvolt ezzel a maguk leleményesen kifundált célja. Bizony, nagyon is „ki volt az találva”, hogy a jelentős központi támogatást élvező művelődési házakba „ügyesen, okosan”, ellenőrzötten hogyan és miért kell becsábítani a népet.

Jobban és könnyebben lehetett így ellenőrizni, kontrollálni a különböző szabadidős tevékenységeket. Mederbe terelni, kordában tartani, biztonsági szelepként működtetni, elfojtani vagy éppen felfuttatni. A dolog pikantériája, hogy ugyanakkor az ezekben az intézményekben kialakuló néptánc-mozgalom, amatőr és alternatív színházmozgalom, beat és rock klubhálózat az ott létrejövő, főleg diák- és értelmiségi csoportok révén oly mértékben nőtte ki magát, hogy aztán, ellenőrizhetetlenné válva, szép lassan ideológiailag képes volt aláásni az egész akkori rendszert. Viszont kétségtelen tény az is, hogy ezekben az időkben a közművelődés nem küzdött finanszírozási gondokkal. És az is tény, hogy például az előbb említett területeken máig ható értékek születtek.

Napjainkra viszont jelentősen megváltozott a művelődési házak funkciója. Ebből adódóan, ha kulturális koncepcióról beszélünk, sok helyütt nagy a bizonytalanság, mi több, a tanácstalanság. Mi másnak tudható be, ha az adott ciklusban pályázati pénzből megépítendő művelődési házzal kapcsolatban egy polgármester például arra kérdésre, hogy milyen is legyen a felépítendő új „kulturpalota”, csupán annyit tud válaszolni, hogy „nagyobb, mint a szomszéd települése...”? Hacsak nem annak, hogy ez a koncepció nélküli „instrukció” nyilvánvalóan és kizárólag csak az attrakció irányába mutat! De hozhatnék más példát is. Amikor az egyébként gyönyörűen felújított művelődési házból – amelyhez új nagytermet építettek, mert a régi alkalmatlan volt színházi produkciók befogadására – éppen csak a színházat „felejtették” ki! Vagy említhetnék olyan jártamban-keltemben megismert, egyébként „műalkotásként” is szerepeltethető gyönyörű művelődési házat, amely szemnek, léleknek egyaránt csodálatos. Helyi attrakciónak kiváló (már ha ez volt az építendő célja, amikor felkérte az általam is nagyra becsült, ismert építésszt). Viszont volt szerencsém ezt az épületet

működés közben, fellépőként is megismerni. Később pedig menedzser- vagy intézményvezető szemmel is végig járhattam. Sőt! Beszélgethettem az ott dolgozókkal, az oda kétségesen programokat szervezni próbálókkal is. Mindezek alapján pedig véleményem abszolút megegyezik az ő véleményükkel. Azzal, hogy ez a csodaszép épület funkcionálisan használhatatlan! Illetve, hogy egy kicsit tompítsak ezen az éles kritikán, bizonyos dolgokra valóban használható, de arra, amire eredetileg szánták, biztos, hogy nem...

S akkor még nem beszéltem színháztermekre tervezett hatalmas ablakokról, értelmetlen galériákról, rosszul méretezett és elhelyezett mosdókról, ruhatárakról, büfékről, öltözőkről. Kifelejtett raktárakról, ki-bepakolási lehetőségekről, parkolókról. Tetszetős, ámde abszolút funkció nélküli kiszögelésekről, erkélyekről és egyéb „zseniális” építészeti megoldásokról. Ezek általában egy „művészi koncepció”, egy „épületszobor” részei. A „ház” eredeti funkciójához, rendeltetészerű használatához viszont igen kevés közülük van. Mert adott esetben építészeti bármilyen zseniális megoldás is egy, a színpadtól távolabbi részbe tervezni az öltözőket, meglehetősen illúzióromboló színházi élmény az, amikor Hamletnek, mielőtt színpadra lépne, előbb át kell verekednie magát az előcsarnokban várakozó közönség...

Az építető szerepéről pedig az előbbi néhány mondattal máris – szinte észrevétlenül – áttértünk a *tervező* szerepére (ami egyébként szintén azt bizonyítja, hogy ez a három szerepkör mennyire összefügg egymással!) Ezt a *koncepcióval* párosítottam.

Az iménti példánál maradván ugyanis, ha az építész, tervezői koncepció pusztán vagy elsődlegesen egy önmegvalósító „művészi alkotásra” irányul, és nem rendelődik alá az építető és a működtető koncepciójának (ha van ilyen!), akkor szerintem az épület – bármilyen bután hangzik is – inkább „szoborként” funkcionál, mint közösségi térként. Az építészek egy része pedig hajlamos rá, hogy egyéb tapasztalat és egyértelmű megrendelői instrukció hiányában elcsúbuljon a „képzőművészeti koncepció” irányába. Néha pedig úgy tűnik, mintha az erre hajlamos tervezők egyszerűen nem tudnák, mit is terveznek, mit is építenek.

Természetesen elnézést kérek mindazoktól, akik úgy érzik, esetleg jogtalan kritikával illetek egy egész szakmát. Nem erről van szó! Csupán mindhárom szereplő esetében a végletesen rossz (de valós) példákat igyekszem a nyilvánosság elé tárni. Kitéve annak érdekében, hogy felhívjam a figyelmet olyan *súlyos hibákra*, amiket vala-

mennyien elkövetünk vagy elkövethetünk, ha nem „dolgozunk össze.” Mert persze nekünk, *közművelődési szakembereknek* is megvannak a hibáink, és ez ügyben is megvan a magunk felelőssége. Főként azért, mert sokszor mi se tudjuk, hogyan akarjuk működtetni az adott új intézményt. Mit akarunk vele kezdeni, amikor már a miénk? Miként kellene funkcionálnia majd az irányításunk alatt? Tudjuk-e pontosan, hogy *mi magunk mit akarunk?* Hagyományos, „klasszikus” értelemben vett népművelői munkát folytatni, vagy művelődésszervezőként elsősorban szolgáltatni? Ismerjük-e, felmértük-e a helyi igényeket? Ezeket pusztán kiszolgálni szeretnénk, vagy észrevétlenül, finoman terelgetve valamilyen irányt is kívánunk adni a helyi kulturális életnek?

Ezek a kérdések ugyanis mind-mind befolyásoló tényezők az épülettel kapcsolatban is. S ha önmagunkban nem tisztázzuk őket, nem tudjuk, mit is kellene kérnünk a másik két szereplőtől, miért kellene küzdenünk, esetleg harcolnunk, az eredmény nem lesz az igazi. A másik probléma pedig a bátortalanság. Az *érdekérvényesítés szándékának hiánya*. Hozzászoktunk, hogy kész tények elé állítanak bennünket, és a minket érintő kérdésekbe semmi beleszólásunk sincs. Márpedig ha elfogadjuk, hogy csupán egyszerű „kultúrnapzámosok” vagyunk, akiknek „lövésük sincs” sem az építésetről, sem az ilyen nagy horderejű beruházásokkal kapcsolatos önkormányzati kérdésekről, akkor – mint a fenti példák is mutatják – nagyon pórul járhatunk. Hiszen saját hétköznapijainkat, mindennapi munkavégzésünket hagyjuk megnehezíteni, szélsőséges esetben ellehetetleníteni.

Tudom, sok helyütt nem szokás kikérni a szakma véleményét. És ahol igen, többnyire ott is kissé megszeppenünk, mert néha a főnöknek, a fenntartónak kell ellentmondani, vele kell vitatkozni. Csakhogy ki más tudhatná jobban, hogyan működik egy művelődési ház, ha nem mi! Azt, hogy

mekkoráknak és milyeneknek kellene lennie a különböző belső tereknek. Hogyan kellene ezeknek egymáshoz kapcsolódnia? Milyen csoportoknak akarunk otthont adni? Milyen tevékenységeket folytatunk? Az építész ezt magától többnyire nem tudhatja. A helyi hatalom képviselőjének pedig nyilván szintén nem ezek a legfontosabb kérdései a beruházás tervezésekor.

De nekünk igen! Mégsem „tapossuk ki”, hogy már a legkorábbi időszakban és aztán folyamatosan beleszólásunk legyen egy ilyen „művelődési házas projektbe.” Nyilván mindehhez szükséges egyfajta emberi, szakmai magabiztosság is. Rajtunk is múlik, hagyjuk-e magunkat minden tekintetben annyira kirekeszteni, amint azt egy művelődési ház átadóünnepségén tapasztaltam, ahol az intézmény vezetője gyakorlatilag „vendég” volt a saját intézményében. Mert ez azért sokat elárul az ott folyó munkáról, és bizony ennek lenyomata is lesz az újonnan megvalósult épületen!

Arra szeretném a figyelmet felhívni, hogy mindannyiunk érdekében igen nagy szükség van *mindhárom szereplőre*. A partneri viszonyra. Az ésszerű kompromisszumokra. A szoros együttműködésre. Az új közművelődési intézménnyel kapcsolatos haladó szándékok, ha önmagukban mégoly jók is, csak gyengíthetik egymást, ha nem egyesülnek az egymás érdekeit is tiszteletben tartó, egymást erősítő közös akaratban. Valahogy úgy, ahogy három különálló hajtincs összefonásából is egy erősebb és vélhetően tetszetősebb új minőség jön létre.

A sok negatívum ellenére bizonyára számtalan *pozitív példát* is felsorolhatnánk. Mivel abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy végigélhettem egy ilyen alkotó folyamatot minden „gyöngyörel és poklával” egyetemben, engedjék meg nekem, hogy ne „hozott anyagból dolgozzak!” Példaként szolgáljon saját intézményem, a Maglódon lassan két éve átadott MagHáz. (*A teljes cikk olvasható a folyóirat CD mellékletében.*)

KÖZHÁZ GYÁL KERTVÁROSÁBAN

Funkció és diszfunkció

A közművelődési alrendszer talán soha nem látott léptékű átalakulásának vagyunk tanúi, részesei, nem egy esetben elszenvedői. Hogy képesek leszünk-e a rövid idő alatt bekövetkezett társadalmi változásokra adekvát módon reagálni, az egyre gyorsabban változó környezet igényeinek színvonalasan megfelelni – ez az egyik vezető téma a szakmai diskurzus napirendjén.

Ahhoz, hogy a tornyosuló kihívásokra jó válaszokat adjunk, számos változásra van szükség. Jelen dolgozatnak nem lehet célja mindezek számbavétele. Amit megkísérlek, nem több, mint néhány szempont felvillantása az egyik nem mellékes tényező, az anyagi, tárgyi erőforrások hatékonyabb felhasználásának szemszögéből nézve. Ezen belül is a közművelődési intézmények építésein, átalakításakor tapasztalható anomáliákra fókuszálok, s megpróbálok egy lehetséges megoldást felvázolni a kiküszöbölésükre.

Idilli kép vagy valóság?

A rendszerváltás után a közművelődési, közgyűteményi intézmények jórészt is fenntartó önkormányzatok elsősorban a közmű-infrastruktúra fejlesztésére koncentráltak, az intézményhálózat fejlesztése általában csak később, a „második ütemben” került terítékre. Mint a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus (MMIKL) vonatkozó kutatásából is látszik, igen sok helyen épült, újult meg közművelődési intézmény csak az elmúlt évtizedben, állami, uniós, stb. pályázati források és települési önerő felhasználásával.

Okkal büszke önkormányzati vezetők, piros-pozsgás iskolások vagy éppen önfeledten daloló nyugdíjasok a megnyitóról készült képeken, a településen élők gyorsan belakták a teret kisdedtől az aggig, sőt a szomszéd faluból is egyre többen járnak át, pezseg az élet az intézményben – mi ez, ha nem sikertörténet? Szeretném azt hinni, hogy ez az idilli kép az általános, de tapasztalataim azt

mutatják, hogy a valóság finoman szólva is árnyaltabb.

Része a valóságnak a jövőkép, a stratégia, az igényfelmérés hiánya, vagy – urambocsá! – a valamiféle csoportérdekek miatt elmeretezett, üresen kongó kultúrház, a források szűkössége, az építés közben megváltozott műszaki tartalom miatt befejezetlen, felszerelésekkel, bútorzattal alig rendelkező építmény, s még gyakoribb, hogy tulajdonképpen minden rendelkezésre áll, ami fontos, de az egyébként nagyon esztétikus tér belső elrendezése köszönő viszonyban sincs a funkcióval.

Konkrét példaként rémtörténetekkel szerencsére nem szolgálhatok, de munkahelyemről, a gyáli Arany János Községi Ház és Városi Könyvtárból példákat hozva megpróbálok néhány tipikusnak tűnő problémát bemutatni. Ezek a tervezési, építési szakaszban némi odafigyeléssel, együttműködéssel, párbeszéddel anyagi ráfordítás nélkül is elkerülhetőek lettek volna.

Közház a kertvárosban

A 26 000 lakosú Gyál a főváros délkeleti agglomerációjának egyik körzetközponi települése. A két évtizeddel ezelőtt még roszzhírű alvóvárosnak számító település önkormányzata a rendszerváltás után hatalmas erőfeszítések árán szüntette meg az infrastrukturális lemaradásokat. Városom mára teljes közműhálózattal, a vonzáskörzet lakóit is kiszolgálni képes intézményhálózattal rendelkező, élhető kertvárosként írható le. Utat, csatornát, okmányhivatalt építeni persze könnyebb, mint helyi társadalmat. A szervesnek semmiképpen sem nevezhető gyors népességnövekedés negatív hatásai ma is érzékelhetőek (a Budapest közelsége miatti odavándorlás főként a hatvanas, hetvenes években öltött elképesztő méreteket). A helyi társadalom kiépülése, megerősödése, a közösségek kialakulása, a lokálpatrióta szemlélet általánossá válása olyan hosszú távú program, amihez nem elegendő a címzett állami támogatás.

Gyálról elmondható, hogy a „materiális” folyamatokkal párhuzamosan, jóllehet lassabban, történt, történik itt más is. Megerősödött például a civil szerveződések rendszere. Több tucatnyi egyesület, klubok, körök, egyéb szervezetek kezdték meg a tevékenységüket, erősödtek meg, formális és informális közösségek épültek, s váltak a helyi társadalom fontos építőköveivé.

A közösségi célokra csak igen korlátozottan alkalmas régi filmszínház épületének helyén, pályázati forrás igénybevételével, 2002-ben a régió egyik legszebb háza épült meg. Az Arany János Községi Ház és Városi Könyvtár, a „közház” az elmúlt nyolc év alatt a település kulturális és civil életének központjává vált, s egyre inkább központi szereplője a térség kulturális életének is. Kínálatában színházi, irodalmi, zenei, mozgásművészeti, képzőművészeti események éppúgy megtalálhatók, mint a filmszínházi, könyvtári tevékenység, az európai információs pont szolgáltatásai, tanfolyamok, klubok, vagy éppen a Gyál városában működő civil szervezetek programjai.

Impozáns épület, kultúra-pártoló önkormányzat, a fenntartók s általában a kulturális szakma anyagi kondícióihoz képest tisztesnek mondható költségvetés, elhivatott 15 fős munkatársi közösség – szerencsés konstelláció. Csábító lehetőségnek tűnik hosszabbban időzni az eredményeknél, de a dolgozat tárgya szempontjából érdekesebb most magát az épületet, elsősorban is annak belső elrendezését szemügyre venni. 2008 januárjában, az új vezetői ciklus kezdetén azzal kellett szembesülnünk, hogy az épület nagyon szép ugyan, de belső elrendezése nem illeszkedik a benne zajló tevékenységekhez. Sok esetben egyenesen gátolja a munkát, röviden szólva a ház belső kialakítása messze nem funkcionális. Szerencsénk volt, két év alatt részben sikerült funkcionálisabbá tennünk. Olyan problémákat kellett megoldanunk, amelyek többsége meggyőződésem szerint fel sem merült volna, ha az érintett szakmák képviselői már a tervezés időszakában valós párbeszédet folytatnak egymással. Így utólag viszont temérdek munkára, saját költségvetésünk jelentős részének „beáldozására”, pályázati pénzekre és önkormányzati segítségre volt szükség.

Tegyünk egy sétát a házban, s nézzünk egy csokorra valót az időnként mókás, máskor bosszantó építészeti problémákból!

Árnyjáték a főbejáratnál

Már az utcán, a főbejáratnál érdekes látvány fogadja a látogatót. A két legforgalmasabb vizesblokkot,

az utcára néző nagy, tejüveg ablakokkal sikerült a főbejárat két oldalán elhelyezni. Nem állítom, hogy az esti programokra érkezőket vagy a színházi előadás szünetében az épület előtt dohányzókat szórakoztató árnyjáték gátolja a szakmai munkát, állítom viszont, hogy a WC ablakait nem feltétlenül szerencsés közvetlenül a főbejárat mellé tervezni. A pénztár eredetileg a kb. nyolc négyzetméteres szélfogóban kapott helyet, de az ott jellemző tumultuózus jelenetek eltörpültek a belső aulából nyíló színházterem ajtajánál kialakuló forgalmi dugókhoz képest. A tervező ugyanis a színházterem ki- és bejáratától másfél méterre álmodta oda a büfé kiadóablakát, s onnan mintegy két méterre a ruhatárat. S közéjük – biztos, ami biztos – még egy kis áteresztőképességű ajtót is tervezett. A három legszűkebb keresztmetszet néhány méteren belül... Az egyébként tágas aula többi része így funkciótlan maradt, a szabadon álló információs pult alkalmatlan volt arra, hogy ott érdemi munkát lehessen végezni. A megoldás érdekében az aulában pénztárként is működő információs pultot építettünk, a ruhatárat és a büfét a színházterem bejáratától messzebbre telepítettük, a ruhatár régi helyén pedig ülőgarnitúrákat helyeztünk el. Napi szinten okozott konfliktusokat az is, hogy a színházteremből közvetlen átjárás nyílt a táncterembe, így a két helyszínen zajló programok zavarták egymást. Apróságoknak tűnik, de jól mutatja a párbeszéd hiányát, hogy a színpadhoz egyetlen konnektort sem terveztek, illetve építettek be. Az épület statikai jellemzői lehetővé tették, hogy a tánctermet az emeleti irodák összenyitásával kialakított térbe helyezzük át, így a zajosabb táncos programokat sikerült a színházteremtől elszigetelnünk. A régi táncteremből a civil szervezetek otthona lett, s még egy legyet ütöttünk a költöztetéssel: az irodák is a földszintre, a bejáratához közelebb kerültek, könnyebben elérhetőkké váltak a ház dolgozói.

Szerencsétlen, mondhatni ostoba megoldásokat az intézmény részét képező városi könyvtárban is találunk. Igaz, hogy raktárnak nem maradt hely, vannak viszont egy méternél is szélesebb, két oldalról használható polcok. Így a polcok területének legalább a fele kihasználatlan marad.

Néhány szó a raktározási lehetőségekről. A tervdokumentáció tanúsága szerint az 1577 négyzetméteres belső térből 28,8 négyzetméter(!) a raktárak összterülete. Ez is öt, egyenként néhány négyzetméteres, raktározásra csak mérsékelten alkalmas térből tevődik össze, egy kivételével távol a programok megtartására alkalmas helyszínektől. Elgondolkodtató az is, hogy a már említett

1577 négyzetméterből 452 a könyvtár területe, 513 a programok megtartására alkalmas öt terem összes alapterülete, s 612 négyzetmétert vesznek el az egyéb terek (kiszolgálóhelyiségek, közlekedők, aula, stb.).

A szerencsétlen tervezési, építészeti megoldások citálásából legyen elég ennyi! Szándékosan olyanokat soroltam, amelyek többsége egyrészt működési zavarokat okozhat, másrészt pedig aligha „ment volna át”, ha gyakorló közművelődési szakemberek is véleményezik a terveket.

Váltsunk szót egymással!

A közművelődési tevékenység diszfunkciói, működési zavarai nem egy esetben a tevékenységre csak korlátozottan alkalmas terek miatt alakulnak ki, s ha valahol ilyen tér épül, joggal vetődik fel, hogy a tervezési folyamatban működési zavarok voltak.

Az MMIKL kutatásából az derül ki, hogy a felújítások, átépítések, új építések igen nagy részénél kéri ki a közművelődési szakemberek véleményét is. Hát nem tudom... Gyanítom, hogy ez a nagy-nagy odafigyelés, véleménykérés sok esetben csak formális.

Jó példák is vannak. Ott, ahol az építető (önkormányzat) fontosnak tartja a majdani működtető, a közművelődési szakember véleményének megismerését, ott, ahol a jól felkészült, koncepcióval rendelkező közművelődési szakember megbecsült és elfogadott szereplője a település közéletének, s a tervező, kivitelező is partnerként tekint a kultúra munkására, nagy valószínűséggel nemcsak esztétikus lesz a termék, hanem funkcionális is.

Szereptévesztésbe esnünk semmiképpen sem szabad. Mi, közművelődési szakemberek hajlamosak vagyunk mindenhez érteni, mégis azt mondom, nagy baj lenne, ha mi akarnánk megmondani, hogyan kell, mondjuk, művelődési házat építeni. Gyorsan hozzátésem, hogy az sem szerencsés, ha az adott település működését, hagyományait, helyi társadalmát általában nem ismerő tervező és a mindezeket jól, de más aspektusból ismerő önkormányzati vezető nem számít a kulturális szakma

helyi képviselőinek támogatására, ismereteire. Persze ehhez az is kell, hogy a közművelődési szakemberek legyen mondanivalója!

Nem tudom, mit lát a tervező, amikor megálmodja a művet. Vélhetően tereket lát, benne emberekkel. Mi, „kultúrosok” meg embereket látunk, akik speciális helyzetekben mozognak, például rendezvényeken vesznek részt, ismereteket szereznek, szórakoznak, használják ezeket a tereket.

Ha igazán jót akarunk, szoba kell állnunk egymással! Az építető, a tervező és a működtető párbeszéde, együttműködése alapvető feltétel! Ahhoz, hogy ne csak szép, hanem jól működtethető is legyen az intézmény, már az elejétől, a tervezés kezdetétől ott kell lennie a közművelődési szakma képviselőinek. (Megjegyzem, a használokról, a helyi társadalomról, a civil közösségekről nagyvonalúan hallgattam eddig. Az ő bevonásuk sem istenkáromlás, sőt!)

A háromoldalú kerekasztal

A Közép-magyarországi régió „Kell egy hely! – De milyen legyen?” elnevezésű törökbalinti szakmai tanácskozásnak mindenképpen fontos hozadéka, hogy elindított valamiféle közös gondolkodást, ha úgy tetszik, párbeszédet. Meggyőződésem, hogy érdemes folytatni! De ez csak az első lépés.

Általában meglehetősen bizalmatlansággal tekintek az ilyen-olyan bizottságokra, mégis megerősítem azt a közös szándékot, miszerint célszerű lenne régiós szinten egy formális *építészeti kerekasztal* létrehozása. Ez az önkormányzati vezetők, építészek/tervezők és közművelődési szakemberek részvételével működő grémium véleményezhessen minden olyan közművelődési projektet, amiben közpénzek (pályázati források) is részei a finanszírozásnak. *Véleményezési jogról* lehetne szó, nem többről. A fórum véleményének kikérését talán a pályáztatási folyamat kötelező részévé is lehetne tenni. Javaslom az MMIKL vezetésének: vizsgálja meg az ötlet létjogosultságát, s kezdeményezze a formális kerekasztalok létrehozását!

Mi meg, tisztelt építetők, tervezők és kollégák, beszéljünk! Beszéljünk sokat, osszuk meg egymással véleményünket, tapasztalatainkat!

„KELL EGY HELY...”

EGY KELET-KÜLSŐ-SOMOGYI TELEPÜLÉS KÖZMŰVELŐDÉSI GYAKORLATA

Som község Siófoktól délre, 8 km-re, a 65-ös főközlekedési út mentén fekszik, két lakott külterületi hellyel. Lakosságunk lélekszáma 739 fő, lassan, de folyamatosan gyarapodik. Ezt elsősorban földrajzi fekvésünknek, másodsorban annak köszönhetjük, hogy minden infrastruktúra kiépült! Most van folyamatban a szennyvíz beruházás próbaüzeme, június végén lesz az átadás.

Az ilyen kisközségek vágyait, álmait nagymértékben befolyásolja az anyagi lehetőségek megéléte, mert hiába van pályázati lehetőség, ha nincs meg az önrész! Saját tapasztalatomból tudom, az sem mindegy, hogy az önkormányzati négy éves ciklusokat figyelembe véve kinek mennyi közéleti munka lehetősége adatik. Nálunk a nyolctagú testületben velem együtt két fő húsz éve, négy fő tizenhat éve, hat fő tizenkét éve dolgozik együtt, vagyis amit rövid- és középtávon megálmodtunk, volt idő és lehetőség megvalósítani.

Így volt ez a kultúra, a művelődés területén is. Már az 1998–2002-es ciklusban felmerült: a község többet érdemel annál, hogy – mint a tanácsi időkben – egy istállóból és pajtából átalakított épületrészben tartsunk gyűléseket, ünnepeket, bálokat! Elődöm, Dr. Botos Zoltán, volt községi elöljáró ezen épületet nemes egyszerűséggel „kulturistállónak” nevezte! Sajnos, ekkor nem sikerült egy új épületet tőle alá hozni, de a 2002–2006-os ciklusban az első helyre került a projekt, és a testület biztosította a tervek elkészítéséhez szükséges anyagiakat. Természetesen már a terveket is megpályáztattuk. Egy fontos szempont volt: a leendő épületnek harmonizálnia kellett az utca másik oldalán elhelyezkedő barokk műemlékkel, a katolikus templommal. A tervek elkészülte után megkértük az építési engedélyt, majd 2005 tavaszán döntöttünk a beruházás megkezdéséről. El kell mondanunk, hogy egy olyan ingatlanon kívántunk építkezni, ami régen a községi bíró háza volt, amit megvettünk, elbontottunk, s itt álmodtuk meg a „Közösségi házat”!

Elképzeléseinkben nagyon fontos volt, hogy nem művelődési házat, nem önkormányzati irodákat kívántunk építeni, hanem *egy olyan közösségi színteret, ahol a betérő polgár a könyvtárban könyvet, folyóiratot vehet a kezébe, a diák a számítógépteremben internetezhet; ahol a nyugdíjasok elvonulhatnak a klubszobába olvasni, tévézni, beszélgetni; ahol a négy civil szervezet külön tanácskozótermet és tánctermet kap; ahol községünk szülöttének, Iványi Grünwald Bélának emlékszobája lesz, és ahol egy helytörténeti kiállítás is helyet kaphat. Természetesen arra is gondoltunk, hogy a tisztségviselőknek – jegyző, falugazdász, családsegítő, polgármester – legyen egy szerény irodája, amit egymástól eltérő időpontban, felváltva használhatnak.*

Fenti elképzeléseinket a tervező 790 m²-ben és három szintben álmodta meg, melyből 250 m² egy-egy szint, és 40 m² a szintek közötti lépcsőház. Mivel a testületből többen tartósan együtt dolgozhattunk, tizenöt évi tervszerű takarékoskodás után volt 35 millió forint tőkénk, melyhez nyertünk 9 millió forint területfejlesztési támogatást, és felvettünk 30 millió forint bankhitelt. A kivitelezőt közbeszerzési eljárásos választottuk ki. 2005. június 1-jén indult meg az építkezés a szuterénszint kitermelésével, és hála a lelkes alvállalkozói csapatnak, ugyanezen év december 15-én megtörtént a műszaki átadás, majd a tényleges használatba vétel a karácsonyi ünneppélgel. (Az impozáns épületről készült képeket a CD melléklet tartalmazza, de bővebb dokumentáció a som.hu honlapon található.)

Ha valaki arra gondol, könnyű nekünk, mert 15 évig nem csináltunk semmit, csak erre gyűjtöttünk, nincs igaz! 1990–91-ben bevezettük a vezetékes ivóvizet, 1993–94-ben a vezetékes gázt, a 80 %-ban murvás utakat aszfaltoztuk, járdákkal láttuk el, az egyik mellékutcában – a Kis-Koppány patakon – közúti, a másikban gyaloghídat építettünk... De nem untatom Önöket a felsorolással. Tettük a dolgunk, hisz eskünk erre kötelezett!

Gondolom, leginkább az érdekli az olvasókat, hogy mit is csináltunk a megépített közösségi házban, hogyan töltöttük meg élettel. Elmondjuk, hátha tudunk másnak is segíteni saját tapasztalatainkkal. A házhoz érkező látogató lát egy tetőtér beépítéses „sárga házat”, de belépve rögtön szembejön, hogy egy lépcső lefele, egy pedig felfelé visz. Az alagsorban kapott helyet a négy civil szervezet: a Som községért Alapítvány, az Egymásért Egyesület, a Soma Polgárőr Egyesület és a helyi Vöröskereszt (az első három bíróságnál bejegyzett szervezet). Kaptak egy kisebb, 8–10 fő részére alkalmas irodát, ahol elnökségi, vezetőségi üléseket tarthatnak, és az irataik elhelyezhetők. Mellette egy 45 fő elhelyezését biztosító tanácstermet és egy 10 m²-es külön raktárt az egyéb felszereléseiknek. Az alagsor másik részén egy nagyterem kapott helyet, ahol 100 fő tud egyszerre leülni, tanácskozni, vagy kevesebb bútor mellett táncolni, diszkózni. A duplán szigetelt falak, az azokat körülvevő föld, a sajátos „angol aknás ablakok” miatt a szomszédok még nem panaszkodtak a zajhatás miatt. Ugyanezen „nagyteremben” van mód asztalitenisz-versenyek, aerobic-tanfolyamok, karácsonyi, farsangi bálók rendezésére is. Természetesen a közlekedőből nyílnak a vizesblokkok, és a büfé sem maradt ki! (Megjegyzés: 2008 januárja óta az alagsorban a MOTA-ENGIL ZRT. működik; e cég a dél-balatoni és Sió-völgyi Nagytárségi Hulladék-kezelő Konzorcium megbízásából építi Veszprém-Fejér-Somogy-Tolna-Baranya megyék 204 településén a gyűjtőszigeteket, átrakó telepeket, regionális hulladékkezelő központokat. Ebből a bérletből havi 200 000 Ft bevétel van, ami segíti a ház működtetését.)

A hasonló beosztású földszinti részben van a korszerű könyvtár, bútorzata kifejezetten ide készült. Mellette a számítógépes terem, ami 20–25 fő tanácskozására is szolgálhat, majd a nagyterem, galériával. Itt szintén 100 fő helyezhető el, a galérián még 40 fő. Ezen a szinten van a tisztviselők irodája is, illetve az Iványi-Grünwald emlékszoba.

Még mindig a felsorolásnál tartok, de nézzük a kihasználtságot. Az alagsorban a megnyitástól kezdve a felsorolt szervezetek maguk osztották be, hogy ki és mikor használja az egyes termeket. S mivel többen szinte mindegyik szervezetnek a tagjai, sokszor tartottak közös rendezvényt. Szerencséjükre az Alapítványnak nincs tagsága, csak vezetőse, így velük volt a legkönnyebb megegyezni.

Nézzünk egy heti programot (természetesen minden esti időpontra értendő a munkanapokon, hisz Siófok miatt „alvó falu vagyunk”):

Hétfő: Egymásért Egyesület és Polgárőr Egyesület (külön teremben) elnökségi ülés, havi rendezvények megbeszélése, könyvtári nap;

Kedd: aerobic foglalkozás, számítógépezés; Szerda: téli időszakban sakk- és asztalitenisz-verseny (a szomszédos településekről hazajáró diákoknak);

Csütörtök: Som községért Alapítvány: helytörténeti megbeszélés, gyűjtött anyagok rendezése, könyvtári nap;

Péntek: aerobic foglalkozás;

Szombat: nyugdíjasok találkozója, könyvtári nap, vidéken tanulók sportversenyei, hobby-szakkör, DISCO;

Vasárnap: kötetlen foglalkozások, esetenként DISCO.

Heti programjaink rugalmasan változtathatóak, éves rendezvénytervünkkel összhangban, amely a következő:

Február: farsangi bál;

Március 15-i ünnepség és koszorúzás;

Május végén: Gyermeknap;

Június utolsó szombatja: Falunap, Süti Fesztivál és a Somból Elszármazottak Baráti Körének találkozója;

Augusztus közepe: községi búcsú;

Szeptember második szombatja: Polgárőr-nap;

Október: véradók és szépkorúak községítése;

December 5-én „Házhoz megy a Mikulás” kb. 130–140 tíz év alatti kisgyerekhez;

December harmadik hétvégéjén: karácsonyi ünnepség;

December 31-én: szilveszteri bál.

Rendezvényeinket értelemszerűen próbák, felkészülések előzik meg, ami adott esetben felülírja az általános heti programot. Mindezeket úgy tudjuk megvalósítani, hogy van egy 60–65 fős állandó aktivista csoport – iskolástól a nagyszülőlig –, akik a kialakult gyakorlat szerint egy-egy rendezvény megszervezésében, lebonyolításában vesznek részt. Csak rájuk számíthatunk, mert óvodánk soha sem volt, iskolánk felső tagozata 1961-ben, az alsó 1973-ban szűnt meg, se felekezeti papok, se jelentős vállalkozások nincsenek községünkben. A községi ház nagyterme a falugyűlések, előadások, nagyobb bálók, kiemelt egyéb községi ünnepségek színtere. *Som község Somogy megye névadó települése, ezért itt ülésezett 2007. szeptember 28-án Somogy megye Közgyűlése!*

Közösségteremtő munkánkban nagy figyelmet fordítunk a hagyományok ápolására, az elődök emlékének megőrzésére. Ezeket a rendezvénye-

ken minden korosztály képviselteti magát. A *tehetőterben* kapott helyet a *helytörténeti kiállítás*, ahol bemutatjuk a régi paraszti, földműves munka képeit, az akkori használati tárgyakat, eszközöket, községünkben készült kézimunkákat, valamint az Iványi-Grünwald Béla Nemzetközi Képzőművész Alkotótábor festményeiből összeállított kiállítást. Új hagyományokat teremtünk: ilyen a „*Somi Süti Fesztivál*”, a fánk és az édes sütemények versenye, melyre *június utolsó szombatján* kerül sor. Nyugdíjas klubunk tagjai szeptembertől júniusig minden szombaton este találkoznak, és a névnapok megünneplése mellett jut idő a község előtt álló feladatok megbeszélésére, rendezvényekre való készülésre, kirándulások előkészítésére, majd utólag a látottak-hallottak összegzésére, ismeretterjesztő előadások szervezésére, de a napi-heti hírek kicserélésére is. A 18–20 fős állandó csapathoz mindig csatlakozik újabb, de egyre többször jönnek az unokák is, akik hasonló korú társaikkal olvasgatnak, társasjátékoznak, vagy az udvaron található játszótéren foglalják el magukat (további képek szintén a www.som.hu honlapon találhatóak).

A munkában megfáradt nyugdíjasok a község központjában társadalmi munkában teszik rendbe a „*som liget*” környékét. A nyugdíjas klub munkáját *Varga Lajosné* alpolgármester és *Paksi Gyuláné* asszony tervezi és szervezi. 2010. április 20-án Budapesten jártak, ahol megtekintették a Dohány utcai Zsinagógát és a Zsidó Múzeumot, jártak a Parlamentben és a Művészetek Palotájában. Az ősszel Bajára és Gemencre terveznek kirándulást. Ha szükséges, munkájukat, céljaikat az Egymásért Egyesület támogatja anyagiakkal. A Som községért Alapítvány évek óta támogatja a házban működő hobbi-szakkört, ahol általában 20–25 általános is-

kolás szombat délutánonként gyöngyöt fűz, különféle díszeket készít, rendezvényekre dekorálja a házat. E foglalkozások „*kitalálója, szervezője*” *Varga Lajosné alpolgármester és lánya, Varga Mária*.

Egy olyan, nagyobb városhoz közeli településnek, mint Som, mely az ország „nyári fővárosától”, Siófoktól 8 km-re van, úgy érezzük, az elmúlt 20 évben sikerült megtalálni a helyét. Sok álmatlan éjszaka, képviselőtársakkal, civil szervezetek vezetőivel, aktivistákkal való beszélgetés, vita vezetett a jelen helyzethez, az elért eredményekhez. Alapvető célunk az volt, hogy élhető települést építsünk, ahol a polgárok túlnyomó többsége megtalálja számításait, akar és tud tenni saját maga és közössége boldogulásáért. A nehezen elért eredményeinkre büszkék vagyunk, és igyekszünk azokat megőrizni, melyhez a *Polgárőr Egyesület* és tagsága van segítségünkre. Sajnos, értelmiségi végzettségű – pláne pedagógus – alig található a községben. Öt pedagógus végzettségű lakónk van, közülük kettő a saját családban. A nem kevés feladatot mégis jó színvonalon megvalósítjuk, mert az alpolgármesterem, *Varga Lajosné* mindenben partner. Számíthatunk a civil szervezetek vezetőire, aktivistáira, és – ne tűnjön dicsekvésnek – feleségemre is, aki 37 éve vezet a községi könyvtárat és 20 éve szervezője rendezvényeknek, felelős gazdája a közösségi háznak.

Nem azt állítjuk, hogy a mi módszerünk az egyedül üdvözítő, de kitaláltunk valamit, ami nálunk a gyakorlatban bevált! Ezzel az írással az a célunk, hogy másnak is használható ötleteket adjunk. Együtt valljuk a költővel:

„... *nem elég a célt látni, járható útja kell,
nem elég az útra lelni, az úton menni kell,
nem elég a jót akarni, de tenni, tenni kell!*”
(Váci Mihály)

VASVÁRI NAGY GÁSPÁR KULTURÁLIS KÖZPONT

Az 1961-ben készült vasvári művelődési házat a rendkívüli építészeti értéket hordozó Domonkos Kolostorral építették egybe. A régi épület esztétikai, építészeti értéke ezzel jelentősen csökkent. A nyolcvanas években felerősödtek azok a vélemények, hogy le kell választani a művelődési házat a kolostorról vagy máshová kell költöznie.

Az intézményben a kilencvenes évek elejétől megszorodtak a képzőművészeti események. Egyre több kiállítás került megrendezésre, melyek alkalmas tereket követeltek. Amikor már nem volt elég a folyosó, megszületett az elképzelés egy galéria kialakítására a nagy előtérben. Hosszú bürokratikus csatározások és engedélyeztetési eljárások után helyi iparosokkal, helyi anyagokból megépült a favázas Castrum Galéria. Átadására 1995. március 15-én került sor. A Galéria újabb terveket gerjesztett. Elkészült a nagyterem-galéria beépítési terve is. Mindezek gyorsították a merészebb elképzelések megvalósulását.

Az intézmény 1995. évi munkaterve a következőket foglalta írásba: „... ha a város úgy dönt és ehhez az anyagiak is megteremtődnek, a kolostor-együttes eredeti helyreállítása egy új művelődési komplexum építését is előre vetítheti, amely természetesen már a 3. évezredre épülne.” Majd még ebben az évben javaslatokat nyújtott be a Településfejlesztési koncepció készítésekor. Az intézmény képviselője ebben egyértelműen fogalmaz: „Eldöntendő kérdés, hogy szükséges-e új művelődési-közösségi ház?”

Őnálló Városi Galéria alapítását is szorgalmaztuk ekkor. Azért fontos mindezeket időrendi sorrendben rögzíteni, mert hatással voltak a felépült intézmény tervezési folyamatára, sőt a későbbieket is mindmáig befolyásolják.

Az intézmény sok energiát fordított arra, hogy minél több helyi és a térségben élő potenciális használó aktívan kapcsolódjon be a tervezési folyamatba. A népművelők látogatásokat szerveztek olyan helyszínekre, ahol ezen időszakban közös-

ségi épületeket emeltek. Konferenciára hívtuk az érdeklődőket a Művelődési Házba. 1999. március 12-én *A kultúra színtereit érintő változások* elnevezésű rendezvényre meghívott előadók és résztvevők nyilatkoztak arról, hogy szerintük milyen legyen a 21. század művelődési háza.

Kovács Tilda, Vasvár alpolgármestere azt hangsúlyozta, hogy nem elég egy épületet felépíteni, de a városlakókat folyamatosan informálni is kell róla, hogy azonosulni tudjanak a leendő épülettel. Az új művelődési ház még több civil erőnek adhat otthont, a korábbiaknál jobb körülmények között. Horváth György, a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ igazgatója kiemelte a civil közösségekkel való kapcsolattartás fontosságát és az önkormányzati felelősséget. Kútszegi István, a megyei önkormányzat kulturális referense annak adott hangot, hogy az új komplexum a város jövőjét alakító tényező lesz. Én (Gergye Rezső) az intézmény igazgatójaként a Hegyháti kistérséggel való még szorosabb kapcsolat előmozdítását hangsúlyoztam, melyhez ez az új, korszerű intézmény is hozzájárulhat. Megjegyeztem, hogy minden eszköz a szellem gyarapodásának a szolgálatában kell hogy álljon, nem lehet öncélú. Dobó István egri várvédő mondatát idéztem: „*A falak ereje nem a kőben vagyon, hanem a védők lelkében!*”

A konferencia felütéseként az alpolgármester asszony minden résztvevőt meghívott a majdani átadó ünnepségre. Idézte a Város Képviselő-testületének négy évre szóló programjának kulcsmondatát: „Fenntartói feladatunk a közművelődés méltó házának a felépítése.”

Az ezredfordulón a városi ad hoc-bizottság letette javaslatait egy új művelődési ház lehetséges helyszíneire:

- A Tretter Kert (A Vasvári Békekötés helyszíne)
- A középiskola területe
- A meglévő helyszín

A javaslatok mellé pozitív és negatív érvek kerültek felsorakoztatásra. A lakosság megismerte

és megvitatta azokat. A leendő használók az első pillanattól, a gondolat megjelenésétől részeseivé lettek, és akartuk is, hogy legyenek a leendő közösségi ház építési folyamatának.

A Budapesti Műszaki Egyetem hallgatói terveket tettek le a város elé. Munkájukat méltatva fogalmazták meg az intézmény dolgozói, hogy „... a leendő új művelődési ház nem egy új elvetett mag lesz, hanem a már a talajba sok erős gyökeret eresztő kultúrfa új hajtása. A ... mai kor elvárásainak megfelelő ..., de nagy és mély hagyományokon alapuló építészeti és szellemi objektum. A hallgatói tervek minden esetben a régiből indultak ki, hogy újat alkossanak.”

Miután ez a koncepció a lakossági fórumok, konferenciák jóvoltából mindenki előtt ismertté vált, az intézmény megtette szakmai javaslatait és konzultált az illetékesekkel. Vasvár Város Önkormányzata Képviselő-testülete 2003. október 30-án a következő határozatot hozta: „A 2002/000-315.01.06. számú, integrált helyi fejlesztések ösztönzése címmel kiírt FHARE program pályázati felhívására az 1. számú komponens keretében – a vasvári Domonkos-rendi kolostor és művelődési ház, valamint környezete rekonstrukciója címmel – benyújtott pályázathoz elkészített komplex településfejlesztési akciótérterv jóváhagyja.”

Az építés előtt a lakosság informálása több csatornán keresztül, több alkalommal is megtörtént. Folyamatosan figyelemmel kísértük a munkálataikat, melyekről fotó-dokumentáció is készült.

480 nap telt el a régi házban 2005 április végén megtartott utolsó rendezvénytől (amikor a szege-diek előadása alatt az előteret már bontották, de a nagytermet még használhattuk) az új ház első rendezvényéig, amelyre 2006. augusztus 19-én, az avató ünnepség és a Rétes Fesztivál napján került sor. E naptól kezdtük folyamatosan belakni az intézményt. Hónapok teltek el, míg egy-egy rendezvény vagy csoport teljesen átköltözött, vagyis nem arról volt szó, hogy egyik napról a másikra került használatba az egész épület. Így volt ez jó, mert a látogató-használó is folyamatosan és természetes lelkülettel lakhatta be így a saját közösségi terét.

Időközben a ház környezete is formálódott, s további fejlesztési lehetőségek merültek föl. Megfogalmazódott, hogy a padlástér a kivitelező felé irányuló határozott kérések figyelmen kívül hagyása ellenére is fejleszthető, vannak erre megoldási javaslatok, formálódó elképzelések. A nagyterem képzőművészeti alkotásokkal való „felöltöztetése” szintén fölmerült mint lehetőség. S az is, hogy az épület környéke tovább tágítható olyan szabad-

terekkel, amelyek rendezvényekre is alkalmasak lesznek. A meglévő tárgyi értékeket (például a régi kutat) ugyancsak be lehet építeni, a környezettel megfelelő módon harmonizálva.

Az intézmény szellemi építkezése is felgyorsult az új épületnek köszönhetően. Addig az évszázados falak között végzett tevékenységet a kolostor szellemisége hatotta át, most ehhez társult a modern építészeti alkotás kisugárzása. A beköltözést követően az intézmény számára új nevet választottunk: Nagy Gáspár Kossuth-díjas költő, a táj szülőtte lett a névadója. Szellemisége, az örök emberi és magyar értékekhez való ragaszkodása és szülőföldjéhez való hűsége természetes módon predesztinálta őt arra, hogy nevével a Hegyháti térség identitását erősítse. A Nagy Gáspár Kulturális Központ logója az intézmény falán úgyszintén elfogadottá vált azóta.

Az intézmény térségre gyakorolt hatása építészeti és szellemi tekintetben is érzékelhető. (IKSZT, Integrált Közösségi és Szolgáltató Terek, Nagy Gáspár Emlékház Bérbaltaváron). Jönnek látogatók kifejezetten azzal a céllal, hogy megnézzék, hogy levonják a tapasztalatokat és saját elképzeléseik számára merítsenek belőlük terveikhez. Így van ez rendjén.

2005-ben az intézmény javasolta a Város Kulturális Bizottságának *A kultúra magyar városa*-díjra való pályázást. Ezt követően a javaslat városi szintre emelkedett, és együtt dolgoztak érdekében az intézmények, egyesületek és a civilek az alpolgármester asszony irányításával. Közös munka eredményeként nyerte el a város e címét, és büszkén viseli azóta is. Az új komplexum építése jótékonyan befolyásolta annak odaitélését. Most ismét újabb fejlesztések előtt áll a város: az épület környezete és a belváros újabb terei szépülnek meg, lesznek a közösség hasznára átalakítva. Újra lehet pályázni is: elsőként duplázhat a címre a város, amelynek elnyerésére jó esélye van.

A *Hild Díjat* is megkapta a város, amiben szintén fontos szerepe volt a megújult közösségi létesítménynek. A Vasvári Önkormányzat és a Vasi hegyhát Többcélú Kistérségi Társulás is elismeréseket kapott a közművelődésért kifejtett munkájáért.

A használatot követő másfél-két év az öröme volt, és kevésbé a kritikáé. Viszont a harmadik évtől egyre többen fogalmazták meg az épület tervezéséből adódó hiányosságokat. A két kívülről megközelíthető terem magassági és hosszanti mérete miatt korlátozottan alkalmas a művészeti csoportok számára, így nem tudják használni a táncosok és a színjátszók. Szeretik viszont a zenészek és a

testedzést folytatók. A stúdió belső kialakításában már az építkezésnél szóvá tettük, de eredménytelenül, hogy a tetőzetet tartó egyik vasgerenda elhelyezkedése megnehezíti a stúdió technikusainak munkáját. A padlástérben nem úgy helyezték el az épületgépészeti elemeket, hogy azok a majdani fejlesztést, beépítést ne akadályozzák. Az oktatás, előadás, képzés céljára szolgáló klubtermek kis méretük folytán mindössze húsz fő befogadását teszik lehetővé. A két irodahelyiség kizárólag a dolgozók adminisztratív munkavégzésére alkalmas, de értekezletre vagy tárgyalásra nem.

A nagyterem esztétikus és értékeket sugárzó megjelenését jobb és baloldalon a nagy falfelületekre illő képzőművészeti alkotásokkal lehetne fokozni, szellemiséget sugárzó térére alakítani. Vannak elképzelések arra is, hogy a leválasztását mobil fallal lehetne megoldani. Így alkalmassá válna kisebb előadások, megbeszélések számára, és atmoszférája is javulna, ami a szűkebb körű zenei előadások esetében különösen fontos.

Az előtérben elhelyezett mozgatható felületekkel már megkezdődött a variálható terek építése. Ily módon egy adott nap folyamán akár több alkalommal is más-más funkcióra tehető alkalmassá a nagy tér. A padlástér kínálja a legtöbb fejlesztési lehetőséget. Az intézménybe érkező látogatókat, művészeket, szakembereket továbbra is bevonjuk a fejlesztési folyamatba. A padlástér alkalmas újabb irodák, oktatótermek, ifjúsági pontok kialakítására, de a képzőművészek kiváló kiállítóteret is látnak benne. Javaslat van vívótér kialakítására. Statikailag és méreteit tekintve ez a tér erre a célra is megfelelő. Az intézmény főbejáratához egy előteret (belépőt) volna kívánatos illeszteni. A több éves használat azt mutatja, hogy ha nem azonnal a közösségi térbe lépne a látogató, akkor ez a tér

többféle funkciót is betölthetne. A központ körüli tér is változik a használók hatására és javaslataira. Az épület közvetlen környezetében bővül a rendezvények számára alkalmas szabadterei helyszín.

A jövőbeni további fejlesztéskor érdemes figyelembe venni az eddigi tapasztalatokat. Kétségtelen, hogy szorosabb együttműködésre kellett volna törekednie a leendő használónak, a megrendelőnek és a tervezőnek-kivitelezőnek, de mindent előre látni akkor sem lehetett volna. Nem beszélve a körülöttünk, általunk és velünk együtt változó igényekről, szükségletekről, az új tevékenységi formákról.

A korlátolt lehetőségű terek arra is ösztönzik a használót és a dolgozót, hogy a körülötte lévő intézményekkel még szorosabbá váljon a napi kapcsolata. A katolikus egyház közösségi terme pár méterre van a nagytermünktől. A zarándokszálló a kolostor-együttesben klubfoglalkozásokra is alkalmas. A belső kolostorudvar is nagyszerű helyszíne lehet a zenei eseményeknek. Az intézményből könnyen megközelíthető a múzeum és a zeneiskola is.

Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy a dolgok megváltoztathatóak, s hogy ez az attitűd, ez a szemlélet közösségfejlesztő hatású. Az épületnek idő kell ahhoz, hogy lelke legyen, aminek előfeltétele a használók együttes akarata. A Vasvári Nagy Gáspár Kulturális Központnak már ma is van, és mind jobban erősödik a szellemi kisugárzása.

Azoknak, akik most tervezik új közösségi területet, hadd ajánljuk Németh László tanácsát, amelyet 1964-ben, a vasvári művelődési háznak küldött levelében fogalmazott meg: „... ne a terv keresse az embereket, hanem az emberek hajlamai, mániái keressenek, találjanak helyet a teremben.”

HERÉNYIEK HÁZA

A Herényi Kulturális és Sportegyesület életének és közösségi házáinak története

Egy kis történelem

Herény ma a Vas megyei megyeszékhely, Szombathely északi városrésze, az 1950-ben történt egyesülésig önálló kisközség volt. A régészeti kutatások szerint már a kőkorszakban lakott hely volt, de főként a rómaiak idejéből számtalan lelet került elő, és az 1992-ben itt talált 38 darab I. századi arany-péNZ valóságos világszenzációnak számított.

Az 1900-as évek első fele a herényi lokálpatrióták számára különösen fontos időszak. A Herényi Kulturális és Sportegyesület létrejöttét nagyban motiválta, hogy apáink, nagyapáink elbeszélése és sokak gyermekkori élménye nyomán volt mire építenünk: az akkori faluközösség már létrehozta a közösségi élet számtalan formáját. Több egyesület működött: voltak köztük jogilag bejegyzettek – például a már 1912-ben megalakult Önkéntes Tűzoltó Testület, a Levente Egyesület (1924), a Gazdakör (1922), a MANSZ helyi Csoportja, az Iparoskör és a Sportkör – s jogilag nem bejegyzettek, amelyek főként egyházi jellegű szervezetek voltak. Ezeknek a köröknek mind voltak összejöveteleik, báljaik, zászlószenteléseik stb., amelyek nemcsak tagjaiknak, hanem az egész faluközösségnek alkalmat teremtettek az együttlétre.

Ebben az időben a tanító, a kántortanító és a plébános volt a helyi kulturális közélet „motorja”. A kultúrház megépítése előtt főként az iskola és a kocsmá volt a közösségi élet színtere. 1932-ben aztán, a nehéz gazdasági helyzet ellenére, megépült a kultúrház – amely jelenleg egyesületünk otthona és a herényi közösségi rendezvények fő helyszíne –, s ezzel új lendületet kapott az akkori közösségi élet. A korabeli sajtó így írt erről: „... egy nagyobb teremből és több szobából áll az épület, amely otthont ad majd a község egyesületeinek, gyűléseinek, ünnepé-

lyeinek és népművelő előadásainak és aminek építéséhez a földművelésügyi és népjóléti miniszter 10.000 pengő adománnyal járultak hozzá.”

Rendszeresen játszottak színdarabokat. Évente három-négy darabot is betanultak, és ezekkel a közei falvakban is felléptek.

A szocializmus éveit ellentmondásos folyamatok jellemezték. 1951-ben felújították a kultúrházat – de sajnos, amit akkor csináltak, azzal volt később a legtöbb gond. Az 1970-es évek elején megszűnt Herényben az iskola, a tanítók – a szellemi mag – elkerültek Herényből. Ezzel a közösségi élet visszavonhatatlanul megváltozott. Közben az 1960-as évek elején a televízió megjelenésével a kultúrház átmenetileg újra igazi közösségi színtér lett – hiszen a családoknál nem nagyon volt televízió –, de ez csak átmeneti fellendülést hozott, a látogatottság néhány év elteltével újra visszaesett. A 70-es évek közepe, amikor a kultúrház a Művelődési és Sportház Ifjúsági Klubjaként üzemelt, hozott egy kis pezsgést, de aztán az anyagi és a személyi feltételek hiányában kezdett minden lezúlleni. A 70-es évek végétől már csak alkalmi rendezvények voltak, a közösségi és kulturális élet gyakorlatilag megszűnt...

A kilencvenes évek elején elkezdtek mozgolódni a herényi városrészen élő fiatalok. Baráti körök kértek bebocsátást az üresen álló kultúrházba, ami nem mindig sikerült. Megtudtuk, hogy eladni szándékoznak az épületet, és ekkor felhívásokkal, szórólappokkal mozgósítva a helyi közéletet, próbáltuk ezt megakadályozni. 1994. május 30-án a kultúrház megmentése érdekében 34 fővel (akik között volt mérnök, tanár, vállalkozó, hivatalnok, diák és kétkézi munkás, tehát szinte minden réteg képviselve volt) megalakítottuk a Herényi Kulturális és Sportegyesületet. Aztán kétévi kemény küzdelem következett: szinte havonta tárgyaltunk az önkormányzattal, a Művelődési és Sportházzal,

és 1996 júniusában aláírásra került a szerződés, mely szerint tíz évre megkapjuk ingyenes használatra a kultúrházat. Ezzel *Szombathely városában elsőként egyesületünk kapta meg egy kulturális közösségi tér működtetési jogát.*

És megkezdődött a munka...

Nem volt igazából semmi pénzünk, de volt lelkesedésünk. Társadalmi munkában elvégeztük a ház belső felújítását, és új kerítést készítettünk több mint egymillió forint értékben. Elkészült az udvar parkosítása, szintén társadalmi munkában, melynek összértéke megközelíti a nyolcszázezer forintot; és egy szerszámos kisházat is építettünk, mintegy hatszázezer forint értékben. Egyesületünk a kultúrház működtetésének átvételekor szinte üresen – hatvankét darab szék és három asztal – vette az épületet birtokba, azóta évről évre gazdagodva egyre színvonalasabb közösségi házzá vált. Míg 1996-ban évi néhány tízezer forintos költségvetésből gazdálkodtunk, 2009-ben költségvetésünk már meghaladta a 15 millió forintot. Mindezeket csak úgy tudtuk elérni, hogy személyes kapcsolatokon keresztül megnyertük ügyünknek a helyi intézményeket, gazdálkodó szervezeteket és vállalkozókat. Ez kezdetben nehezebben ment, de amikor látták, hogy van értelme az adakozásnak, a segítségnek, hogy szépül a kultúrház és fejlődik a közösségi élet is, egyre többen és többen álltak mellénk.

A Herényi Kulturális és Sportegyesület egyik fő célkitűzése az volt, hogy a kultúrházat megmentse a teljes lepusztulástól, új életet leheljen belé, és a közművelődés, az ismeretterjesztés, a közösségi élet színterévé tegye. Másik fontos célkitűzése volt a helyi hagyományok, emlékek megőrzése és az őseink iránti tisztelet felébresztése az itt élők körében. Tevékenységünkkel a herényi városrész életébe új színt vittünk, rendezvényeinkkel a közösségi összefogásnak olyan kulturális fórumát teremtettük meg, amely elősegítette a sok évtizedes tradícióban gyökerező herényi lokálpatriotizmus új életere kelését.

Munkálkodásunk során alkalmi hangversenyek, kiállítások, ismeretterjesztő előadások, kirándulások mellett kézimunka-szakkör, asszonytorna, nyugdíjas-kör, keresztény ifjúsági csoport, karate, sakk, teke, labdarúgás, kispályás-labdarúgás, bélyegyűjtő kör, íjászat, kézműves-játszóház és egy állandó helytörténeti kiállítás szervezésével rendszeres találkozási és művelődési lehetőséget teremtettünk az itt élő különböző korosztályoknak.

2001-ben megtörtént a kultúrház parkosítása. 2002-ben megszerveztük az I. Herényi Közösségi

Napokat és a Herényből elszármazottak találkozó-ját. 2003-ban – látva, hogy milyen kertészeti értékek vannak lakóhelyünkön (az országban egyedülálló módon 35 kertészet és kertészeti vállalkozás működik alig egy négyzetkilométeren) –, egyesületünk szervezőmunkájának köszönhetően létrehoztuk az *I. Herényi virágút* elnevezésű virág és dísznövény kiállítást és vásárt, kulturális és szabadidős programokkal fűszerezve. Úgy érezzük, felejthetetlen élményt szereztünk a mintegy húszezer látogatónak, és nem utolsó sorban a herényi lakosok öntudatát és lokálpatriotizmusát is erősítettük. Azóta minden évben a herényi városrész nagy eseménye ez a különleges és már az egész Dunántúlon híressé vált rendezvény. 2004-ben az Önkormányzat segítségével sikerült egy *Ifjúsági és Információs Központ* létrehozni a kultúrházban, ahol – főként a fiatalokra alapozva – az internet nyújtotta lehetőségek kiaknázásával új dimenziókat nyithatunk a lakóterületünkön élők számára. Mindezek mellett számos kiállítás, élménybeszámoló, ismeretterjesztő előadás szervezésével színesítettük mindennapjainkat.

2004 körül már látszott, hogy kinőttük a házunkat, így a bővítés lehetőségeit kezdtük keresni. Vezetőségi tagunkat, Kiss Beatrixet és férjét, Hajdu Istvánt (mindketten építészek) megbíztuk, hogy készítsen tervek az épület bővítésére. Kiemelt szempont volt, hogy a ház többfunkciós helyiségekkel rendelkezzen, egyidejűleg több rendezvény lebonyolítására is alkalmas legyen. Törekedtünk rá, hogy motívumaiban utaljon a Herény területén talált római-kori maradványokra és emlékekre is. Figyelembe kellett venni a tervezés során a beépíthetőséget is, hiszen a telek mérete, a szomszédoktól való távolság behatárolta álmainkat (például a kerékpártároló épületrész 45 fokkal el kellett fordítani az eredeti tervhez képest). Szerencsére az önkormányzat partner volt mindebben. A siker aztán gyorsan jött is, hiszen a Szombathelyi Önkormányzattal közösen pályázatot nyertünk egy „Szombathelyi térségi Turisztikai Kerékpáros és Kulturális Centrum” kialakítására, amely az eddigi mintegy 150 m²-es épület 560 m²-re való bővülését tette lehetővé. Az építkezés 2006 augusztusában kezdődött, és 2007. április 28-án megtörtént az ünnepélyes átadás. Az átalakítási munkálatokra az Interreg III. A program 120 millió, a ROP.1.1 program pedig további 30 millió forintot biztosított.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az elkészült épület megfelel az előzetesen felvázolt elképzeléseinknek. A helyiségek mindegyike multifunkcionális; például a nagyterem a karate edzések, és a női torna-foglalkozások mellett konferenciák,

ünnepek, közösségi összejövetelek helyszíne is. Ugyanígy a többi helyiség funkciója is rugalmasan változik a programok függvényében. Ez természetesen az eszközök, berendezések gyorsabb kopásával, elhasználódásával fog járni, amit folyamatos karbantartással illetve pótlással tudunk szinten tartani. Háromévi üzemeltetés után látjuk a hibákat is: sajnos az épület fűtése gázra lett tervezve, nincs alternatív lehetőség (nyáron a meleg vizet is csak gázkazanról lehet biztosítani), ezen felül tökéletlen a világítástechnika és nyomasztó a légkondicionálás hiánya. Sürgősen pályázati lehetőséget kell keresnünk az alternatív fűtés megoldására – a villany- és gázzámla mérséklése érdekében.

Eddigi munkánk elismerését bizonyítja, hogy 2006 szeptemberében újabb tíz évre *használatbavételi szerződést* kötött egyesületünk az önkormányzattal az épület további működtetése céljából, mely a *Herényiek Háza* nevet kapta, jelképezve, hogy a herényi városrészen lakók közösségi házaként kíván működni.

Közösségi házunk átvételekor új dilemmák is megfogalmazódtak az egyesület tagjai fejében a jövőt illetően:

- a ház üzemeltetésének költségeire jelenleg még csak becsléseink vannak;
- előreláthatóan az üzemeltetés költségeinek egy részét, kb. 1/3-át tudjuk előteremteni pályázatokkal és szállásbevétellel;
- az Önkormányzati megszorítások miatt várhatóan nem bővül Szombathely város részéről a támogatás, állami támogatásra pedig nem számíthatunk.

Ebben a bizonytalan helyzetben is megpróbáltunk a pozitív elemekre koncentrálni:

- 2006 szeptemberében újabb tíz éves használatbavételi szerződést kötöttünk a helyi önkormányzattal;
- az építkezéssel kapcsolatos projekt minimum öt évig változatlan üzemeltetést ír elő, amit az önkormányzat is vállalt;
- az eddigi összefogás tovább fog erősödni, és ha jól csináljuk, akkor mindig lesznek támogatóink.

Úgy éreztük, óriási a kihívás, hiszen az addig 150 m²-es „falusi”, családias hangulatú kultúrház-

ból egyszerre egy 560 m²-es, több szinttel rendelkező közösségi ház lett, amelynek közösségi feladatai mellett egy kerékpáros kulturális centrum funkcióját is el kell látni, 14 fős szálláslehetőséggel. Még a hivatalos megnyitó előtt meghívtuk a környék lakóit és egyesületünk támogatóit egy kötetlen házbejárásra. Ezzel is arra szerettük volna ösztönözni lakótársainkat, hogy minél előbb vegyék birtokukba a házat, gondolkodjanak, mi minden jót lehet itt majd csinálni. Régi köreink nagy lendülettel nyomban birtokukba vették helyiségeit, de új körök indulására is inspirált az újjászületett épület. Ilyen a kismamák életét megkönnyítő Baba-mama Klub és a lappangó igényt kielégítő Magyar nótá- és népdalkör.

Elmondhatjuk, hogy eddigi eredményeinket a helyi lokálpatriotizmusra alapozó közös összefogással és a határozott érdekképviseléssel tudtuk elérni. Az új ház nagy kihívást jelentett egyesületünk tagjainak és a herényi közösségnek is. 2010-ben, az elmúlt három év tapasztalatával a hátunk mögött elmondhatjuk, hogy az üzemeltetés költségei – főként a gáz és áram – minden előzetes számításunkat felülmúlták. Az épület rezsije 2009-ben megközelítette a kétmillió forintot, emellett a ház fenntartása két állandó alkalmazottat is igényel (bérköltségük járulékokkal 4,8 millió forint). Sajnos, bevételi forrásaink korlátozottak. Eddigi bevételeink a terembérleti díjakból (1 millió forint), a jövedelemadó 1%-ból (közel 900 ezer forint), az önkormányzati támogatásból (3 millió forint), egyéb adományokból és támogatásokból, valamint az NCA pályázatból (1,7 millió forint) tevődtek össze. Nehéz időszak előtt állunk, hiszen a források beszűkültek, illetve jelentősen csökkenni látszanak. *Bízunk azonban a helyi közösségben*, amely eddig is átségitette a nehézségeken az egyesületet, mert úgy gondoljuk, nem lehet mindent csak pénzben mérni. Mi, ahogy eddig is, a közösségre építünk. *De bízunk abban is, hogy az önkormányzat továbbra is értékeli és támogatja azt a munkát, amelyet egyesületünk végzett és végez a városban az értéktartás, az értékteremtés és a közösségépítés területén.*

FALUHÁZZAL EGYÜTT KÖZÖSSÉG ÉPÜL SZIGETMONOSTORON

Szigetmonostorról azt tartják, hogy ez az a hely, ahol még ismerik egymást az emberek és köszönnek egymásnak. A falu lakossága évről évre gyarapodik. Az ideköltözők közül többeket ez a barátságosság vonzotta, ez készítette letelepedésre, életszakasza megújult részének elkezdésére. A település lakossága évente csaknem száz fővel növekszik, ami sajnos egyben az emberi kapcsolatok gyengülését, az ismerősök számának csökkenését eredményezi. Ezért fogalmazódott meg célként a helybeliek részéről, hogy kell egy megfelelő közösségi tér, ahol lehet találkozni, ismerkedni, kapcsolatot építeni.

A *faluház* igénye visszanyúlik a rendszerváltásig, amikor az akkor kultúrházként használt épületet visszakérte a Szigetmonostori Római Katolikus Egyház, s ezzel közösségünkben meg is szűnt a legnagyobb rendezvénytér. A közösségek azonban tovább éltek, és évről évre gyarapodtak. Napjainkban mintegy 27-féle civil szerveződés működik Szigetmonostoron. A 2300 lakosú településen élők számos kulturális, sport, lokálpatrióta közösségbe és rétegcsoporthba szerveződve találnak kapcsolódási pontot egymással. E szervezeti formák régen kialakultak és léteznek ma is, de nem volt egy olyan hely, ahol a kultúra, a rendezvények és a civil szervezetek otthonra találtak volna.

2005-ben bezárt a falu egyik ipari létesítménye, a *vízóragyár*, amely egy viszonylag nagy, 8000 m²-es telken található, 700 m² hasznos alapterületű épület. A gyár bezárása után felvetődött a gondolat, hogy a tágas udvar és az épületegyüttes alkalmas helyszíne, közösségi tere lehetne a falu lakóinak. Az elhatározás megvolt, a döntés is megszületett: 2006-ban az önkormányzat hitelt vett fel, és faluház céljára megvásárolta az épületet. A gyárként jól funkcionáló létesítmény kulturális központtá alakítása komoly fejtörést okozott. A megoldás gyorsan megszületett: az önkormányzat ugyan-

is megbízta a településen élő *Herrer Y. M. Caesar* Ybl díjas építészt, aki számos területen segíti a falu munkáját, hogy próbáljon az ipari épületből közösségi teret teremteni. Caesar tervei már 2006-ban elkészültek. A tervezés, mint minden meglévő épület átalakítása, itt is sok kompromisszumot követelt. A vágyaknak és a gyárépület adta lehetőségnek találkoznia kellett, figyelembe véve a szűkös anyagi lehetőségeket is.

A *színházterem* kijelölése könnyű feladat volt, a szomszédságában lévő helyiség lett a könyvtár. Így az épület előteréből, amely tágas találkozóter is egyben, nyílik mindkét helyiség. Az épület korábbi, különálló irodáiból kisebb *találkozó helyeket*, a civil szervezetek számára *klubszobát*, az öntevékeny körök számára *„műhelyt”* kellett létrehozni. A terv elkészült, és mindent tartalmazott, amit a településen élők igényként megfogalmaztak. A falakon belül maradv a funkció és az igények ismeretében a kompromisszumok a látogatók, a lakosok elvárásainak előtérbe helyezésével születtek meg.

Az épületbe belépve egy barátságos térben találjuk magunkat, ahol a kabáttól megszabadulva elfogyaszthatunk egy kávé, de ez a tér kiállítások helyszíne is lehet. Ebből nyílik a színházterem és a könyvtár. Az épület másik részében kaptak helyet a *csoportszobák*, az *irodák*, a *kisebb terek*. A ház maga nem nagy, a benne kialakított helyiségek is emberléptékűek. Olykor azonban a jelenlegi legnagyobb terem is kicsinek bizonyul.

De ne menjünk ennyire előre! A tervek elkészülte megteremtette az alapot a pályázásra. Az először benyújtott pályázatunk sajnos nem nyert, de az épületre egyre nagyobb igény mutatkozott. Ezért a terveket *három ütemre* bontotta a képviselő-testület, és célul tűzte ki, hogy a pályázati önerő felhasználásával a települési közmunkások és a nagyszámú önkéntes segítségével a színháztermet és a könyvtárat megvalósítja. A bontási munkálatokra sok se-

gító kéz gyűlt össze. A *bontás* is közösséget formáló erő volt. A férfias munkát zsiros kenyérrel, teával tették az asszonyok elviselhetővé.

A *kivitelezés* az építési vállalkozók és az önkormányzati alkalmazottak együttes munkájával történt, ezáltal a befektetett költségek többszörös értéke teremődött meg.

Bebizonyosodott, hogy Szigetmonostornak fontos a hely! A támogatás elmaradása esetén is tudta, hogyan teremtheti meg magának a közös teret. Az épület egyharmada elkészült, használatba vétele az igényes kivitelezésnek köszönhetően gyorsan, és a lakosok teljes megelégedésével megtörtént. Megnyílt a könyvtár és a kiállító- és a rendezvényter is. Az elkészült épületrészben tartott megnyitó ünnepségen örömmel találkoztunk mindenkivel, aki kétkézi munkával hozzájárult a faluház kialakításához. Azóta a rendezvények egymást érik. A faluház vezetője, aki maga is – a ház tervezőjével együtt – kivette részét a bontási munkákból, értékes, gazdag programkínálatával hívja az érdeklődőket Szigetmonostor honlapján.

Ma már egy újabb, immár sikeres pályázatnak köszönhetően a *teljes épület* és a *kert* kialakítása is belátható közelségbe került. Jó látni, hogy nem „üres ház” készül. Nem olyan közösségi tér, ahol csak a „Faluház” felirat jelzi a funkciót, hanem olyan hely, amely már ma is benépesülten tölti be

funkcióját. Jelen helyzetben egy faluház építése látszólag irracionális vállalkozás egy önkormányzat részéről. Első ránézésre ez gazdaságilag talán igaz is, hiszen bevételei nem jelentenek profitot az önkormányzat számára. Mégis van megtérülése, ezért befektetésként kell kezelni, és így tekintünk rá mi is Szigetmonostoron. Ha betölti közösségépítő, barátság elmélyítő funkcióját, a művelődés ösztönzését, az emberek látókörének tágítását, akkor kulturális szerepe mellett szociális, közbiztonsági, erőforrás teremtő küldetését is megvalósítja. Ahol barátságok kötődnek, ott a szomszédok figyelnek egymásra. Észreveszik a szomszédba betolakodó idegent vagy a szükségét szenvedő barátot, ismerőst.

Valódi közösségben semmi nem egyedi probléma többé, hanem a barátom, a jóakaróm, a klubtársam problémája. Személyessé válnak a falu ügyes-bajos gondjai, részesévé válik a lakosság annak, ami történik körülötte. Beeszlól, de okkal és céllal, építő kritikával. Azért lehet így, mert mindez nem személytelenül történik, hanem olyan gondolkodás mentén, amelynek lényege: ami mindenkinek jó, az lesz jó nekem is, és fordítva. Ez a gondolkodás teremthető meg egy barátságos közösségi térrel. Színvonalas programokkal formálni, erősíteni lehet mindezt. Célunk tehát az, hogy *Szigetmonostoron a faluházzal együtt közösség épüljön. Ezen dolgozunk!*

A SZENTEI LOKÁLIS IFJÚSÁGI MIKROCENTRUM KIALAKÍTÁSA

Szente Nógrád megye nyugati részének, a középső Cserhát vidékének egyik legszebb Árpád-kori települése. Festői környezetben, domboktól körülölelt völgykatlanban, Balassagyarmattól 20 kilométerre, de Budapesttől is mindössze 70 kilométerre fekszik. A község 372 lelket számlál. A községnek a 80-as évek végén, 90-es évek elején csökkent a népességmegtartó ereje. Ennek többek között az is az oka, hogy a településen csak korlátozottan van munkalehetőség, sokan kényszerből költöztek el Szentéről. Ezen kívül szerepet játszhatott ebben az oktatási és kulturális intézmények hiánya is.

A település lakosságmegtartó erejének növelése, a helyi lakosok életminőségének javítása érdekében Szente Község Önkormányzata megalkotott egy ifjúsági koncepciót, amely a fiatalok helyben maradását, letelepedését kívánta elősegíteni. A tervezés a település adottságainak felmérésével kezdődött. A legnagyobb problémát a megfelelő infrastruktúra hiánya okozta, hiszen a község nem rendelkezett egy olyan, többfunkciós közösségi térként is használható helyszínnel, amely a fiatalabb generáció tagjai számára alkalmas lett volna a találkozásra, önszerveződésre. Fontos szempont volt, hogy egy olyan épület illetve telek kerüljön kiválasztásra, amely adottságainál fogva alkalmas a koncepcióban szereplő célok minél komplexebb megvalósítására. Az önkormányzat – figyelembe véve a helyi erőforrásokat – egy, a község tulajdonában lévő, régen szolgálati pedagóguslakásként funkcionáló, de jelenleg használaton kívüli épület felújításában, átalakításában látta meg a lehetőséget a közösségi tér kialakítására. A telket illetve az épületet központi fekvése is alkalmassá tette erre. A fejlesztés legfontosabb céljai között szerepelt a komplexitás mellett egy olyan tér kialakítása, amelyet az itt élők magukénak tekintenek és az általa kínált szolgáltatásokat szívesen veszik igénybe. Mivel az elképzelés megvalósításához saját anyagi

forrásunk nem volt, megfelelő pályázati lehetőségeket kellett keresnünk. Ezzel párhuzamosan – a képviselő-testület döntése értelmében – lakossági fórumokat szerveztünk a fiatalok valós igényeinek megismerésére, hiszen célunk egy aktív, számukra is vonzó közösségi tér létrehozása volt. A fórumokon markánsan fogalmazódtak meg az elvárások: mindenek előtt az internet-elérhetőség biztosítása merült föl az információkhoz való hozzájutás megkönnyítése érdekében; valamint egy olyan közösségi helyiség kialakítására hangzott el javaslat, mely alkalmas arra, hogy a kisebb csoportok, közösségek foglalkozásokat, összejöveteleket tarthassanak benne; továbbá fölvetődött, hogy a legkisebbek részére játszótér kialakítására volna szükség.

A lakosság részéről felmerült igények figyelembe vételével pályáztunk és nyertünk a Minisztérium „Játszótérfejlesztés”, „Ifjúsági közösségi tér fejlesztés” és „Ifjúsági információs pont kialakítása” témakörökben kiírt pályázatain. A kivitelezési munkálatok megkezdése előtti állapotfelmérés során újabb megoldandó problémákkal szembesültünk. Az önkormányzat anyagi forrásainak korlátozottsága miatt – mivel a pályázathoz szükséges forrás biztosítása is nehézséget okozott – terveink megvalósítására társadalmi munkát szerveztünk. Erre várakozásainkat is felülmúlóan sokan jelezték részvételi szándékukat a lakosság széles rétegeiből. A munkafolyamat megszervezése, a felmerülő feladatok gördülékeny megoldása érdekében az önkormányzat dolgozói, illetve a lakosság köréből önként jelentkező szakembereket összefogva munkacsoportot alakítottunk. A munkafolyamat két fő területet érintett: a felújítandó épületet, illetve az épület előtt elhelyezkedő beépítetlen térséget. Az épület felújításának megkezdése előtt több vállalkozástól kértünk kivitelezői ajánlatot, és tájékozódunk a számunkra elérhető árú és megfelelő minőségű eszközök beszerzésének lehetőségeiről.

Az épület felújításánál alapvető szempont volt, hogy az adottságok figyelembe vétele mellett egy multifunkcionális, a helyi igényekhez igazodó intézmény alakuljon ki. Az épületen belül megújult a vizesblokk és a fűtési rendszer; korszerű, energia-takarékos nyílászárók kerültek beépítésre; készült egy hangulatos, főként fa elemeket tartalmazó padló- és falburkolat. Felújításra került az elektromos hálózat, új világítóelemek lettek beépítve. Kiépült az internet-hozzáférést biztosító hálózat, valamint egy ifjúsági információs pont, mely segítséget nyújt a fiataloknak a világhálón való álláskeresésében és az iskolai feladatok megoldásához szükséges forrásanyagok felkutatásában, az elektronikus levelezésben és egyéb információk elérésében. Az épületet vagyonvédelmi rendszerrel láttuk el.

Az évek során tapasztaltuk, hogy a lakosság, főként a fiatalok olvasási szokásai nagymértékben megváltoztak. A könyvkölcsönzés szinte csak a kötelező irodalmi művekre korlátozódott, az olvasás mint szabadidős tevékenység minimálisra csökkent. Mindezekben szerepet játszhatott a községi könyvtár rossz elhelyezése is. A helyhiány miatt nem volt lehetőség állománybővítésre és egyéb könyvtári programok, találkozók szervezésére sem. Fontos szempont volt hát, hogy az olvasást az ifjúság mindennapi életének részévé tegyük. Szerettük volna elérni, hogy ott, ahol a fiatal egyébként szívesen tölti el a szabadidejének egy részét, találkozzon a könyvekkel, legyen lehetősége a klasszikus és a kortárs irodalom megismerésére. A könyvtár állománya ennek érdekében került elhelyezésre a felújított épületben. A közösségi térrel szembeni elvárások hatására egy olyan belső tér kialakítására törekedtünk, amely elsősorban a kisebb csoportok, társaságok számára nyújt lehetőséget a kikapcsolódásra. A tér berendezésénél ezt tartottuk szem előtt.

Az épület előtti beépítetlen területen alakítottuk ki a játszótérrel. A játékok kiválasztásában fontos szerepet játszott, hogy az elhelyezésre kerülő eszközök a 3–14 éves korosztály számára használhatók legyenek. A beszerzésénél elsődleges szempont volt a gyermekek biztonsága, ezért csak minősített játszóeszközöket vásároltunk. A játszótér építésében – a tereprendezésben, a parkosításban, a burkolat kialakításában – sok helyi lakos segített önkéntes munkájával.

A jól szervezett megvalósítási folyamat eredményeként már 2006 augusztusában átadásra került a komplexum. A munkálatok során tapasztalt társadalmi összefogás és az érdeklődő, támogató magatartás a lakosság részéről a továbbiakban is fenn-

maradt, az átadó ünnepségen szinte az egész falu részt vett. Az intézmény megnyitását követően folyamatosan tájékoztattuk a lakosságot a közösségi tér által kínált szolgáltatásokról, a tervezett programokról, foglalkozásokról, valamint a továbbiakban is figyelembe vettük a lakosság részéről beérkező ötleteket, javaslatokat. A kialakított közösségi tér igazi központjává vált a településnek, hiszen az általa generált programokon, rendezvényeken keresztül sikerült a kultúra egy-egy szeletét becsmepészni a szenteiek mindennapjaiba, ünnepeibe. Kezdetben a legkisebbek számára természetesen a játszótér volt a legvonzóbb, míg a nagyobbak számára az internet, és a különböző, főként az ifjúság problémáit érintő foglalkozások, programok, ismertetőik jelentették a legnagyobb vonzerőt. A továbbiakban folyamatosan indultak be a klubszintű – szervezett, illetve önszerveződő – programok a fiatalok érdeklődési körének megfelelő témakörökben. Érdekes volt megtapasztalni, hogy az addig „alvó”, szinte senki által sem olvasott könyvtári állomány kínálatát egyre többen nézegették. Kezdetben főként a kisgyermekek számára kölcsönöztek mesekönyveket, de folyamatosan merültek fel igények a fiatalok, felnőttek részéről is új könyvek beszerzésére, kölcsönzésére. Fontos feladatnak tekintettük, hogy a fiatalok általános műveltségi szintje az olvasáson keresztül is emelkedjen, ezért különböző módszerekkel, műveltségi vetélkedők szervezésével keltettük föl érdeklődésüket a könyvek iránt.

A közösségi tér funkciója a helyi igényeknek megfelelően folyamatosan bővült, többek között helyet adott a falugazdász számára az őstermelőkkel való kapcsolattartásra, tanácsadásra, teret biztosított a helyi ifjúsági színjátzó csoport foglalkozásainak, de itt alakult meg a Baba-mama klub is. A településen működő civil szervezetek is szívesen használják az intézmény nyújtotta infrastrukturális lehetőségeket. A rendszeres programokon túl az intézmény szervezésében több eseti jellegű rendezvényre is sor került. Többek között bemutatkozási lehetőséget biztosított a helyi művészeknek; 2008 májusától itt tekinthető meg Pál Anita állandó kiállítása egyedileg készített, élethű babáiból.

Az intézmény központja és egyúttal motorja is ma már a település kulturális életének. A benne dolgozókon túl szinte minden helyi jelentőségű kulturális program előkészítésének és megvalósításának aktív részesei az intézménnyel szoros kapcsolatban álló szervezetek, csoportok képviselői is.

Rendezvényeink közül a legfontosabbak:
– Idősek Napja: minden év februárjában

- Nemzeti ünnepeink
- Tanévzáró Gyermeknap: minden év júniusában
- Családi Nap: július közepén
- Nyárbúcsúztató délután: augusztus végén
- Mikulás-délután
- Karácsonyváró
- A település legnagyobb rendezvénye a minden év augusztusában megrendezésre kerülő Szerpentini Vigasságok, amely a népi hagyományokra épül, de minden évben más kiegészítő tematikát is magában foglal. Például 2008-ban a nemzetközi íjásztalálkozó, 2009-ben a Nógrád megyei Vadásznapi került lebonyolításra a rendezvény keretén belül. Ez

a program lehetőséget ad a térség hagyományörzői számára a népi hagyományok felelevenítésére, az idelátogatóknak pedig arra is jó alkalom, hogy megismerhessék Sente és térsége gasztronómiáját, ízvilágának gazdagságát.

A település életében a Szentei Lokális Ifjúsági Mikrocentrum – vagy ahogy a szentei fiatalok emlegetik, a „SZLIM” – központi helyet tölt be a helyi kulturális és szabadidős programok szervezésében. Az intézmény sikerének titka, hogy a lakosság széles rétegeit tudja bevonni a helyi kulturális élet szervezésébe és szorosan együttműködik a térség kulturális és társadalmi szervezeteivel.

A TAMÁSI MŰVELŐDÉSI HÁZ REKONSTRUKCIÓJÁNAK ÉS BŐVÍTÉSÉNEK TAPASZTALATAI

Tamási Tolna megye 8600 fős kisvárosa. Központja a 32 településből álló Tamási kistérségnek, mely az ország leghátrányosabb térségei közé tartozik.

A város lakossága a városfejlesztési koncepció hiánya, a fejlesztések elmaradása, a munkahelyek számának csökkenése miatt az elmúlt húsz évben folyamatosan fogyott, pedig a település jó adottságokkal bír. Festői szépségű természeti környezettel és jól kiaknázható természeti értékekkel rendelkezik, ami turisztikai fejlesztéseket generálhatott volna. A 61-es és 65-ös főút kereszteződésében helyezkedik el, közművesített területekkel rendelkezett, mely alkalmas volt az ipartelepítésre, de mert az adottságainkkal és lehetőségeinkkel nem tudtunk élni, városunkat lassú sorvadás jellemezte.

A település jövője szempontjából az utóbbi néhány évben következett be kedvező fordulat: változott a város vezetőinek szemlélete, körvonalazódott a települési jövőkép, fejlesztések, beruházások indultak meg.

Az önkormányzat hathatós közreműködésével vállalkozások települnek a városba, melyek beruházásokat valósítanak meg (gumiórló üzem, panelgyár, húsüzem, biogáz erőmű, termál szálloda). E fejlesztések hozzájárulnak a helyi társas és egyéni vállalkozások megerősödéséhez is. Az új munkahelyteremtő beruházások létrejöttével, fejlesztésével nő a foglalkoztatottság. A szakember utánpótlást pedig a helyi szakképző iskola biztosítja.

A település épített és természeti látnivalókban egyaránt gazdag. Legnagyobb vonzerejét a termál-fürdő adja, melynek 52 C°-os vize mozgásszervi problémák kezelésére kiváló. A város a Közép-Európában egyedülálló ability program kidolgozásával, egy teljesen új, fedett fürdő építésével új lendületet adott a fejlődésnek. A beruházást ez év végén adják át a látogatóknak. Ehhez kapcsolódva a következő évben egy szállodai beruházás valósul meg. A fürdő mellett kemping és két nyaralótelep

várja a vendégeket. Az üdülőtelep mellett egy éve épült meg a szomszéd településre vezető kerékpárút, mely az itt élők és az ide látogató kirándulók körében is népszerű.

A fürdő szomszédságában fekszik a gyulaji erdő, melyben a világ egyik legnagyobb dámpopulációja él. Az erdőben két év óta vadaspark működik. Működtetője a Gyulaj Rt., mely a volt Esterházy-birtokon gazdálkodik és vadászat. Az erdő területén festői környezetben több vadászház áll, melyek a vadászati szezonon kívül nyaralók számára is igénybe vehetők. Az erdő népszerű a turisták körében, séta közben dámszarvast, őzet, gímszarvast, vaddisznót láthatnak. A város közelében lévő pacsmagi halastavak természetvédelmi terület, nemzetközi jelentőségű vízmadár élőhely, erdei iskolák helyszíne, melyhez a kerékpárutat az idei évben építik ki.

A városban óvoda, két általános iskola, művészeti iskola, gimnázium, szakképző iskola biztosítja a helyi és környékbeli ifjúság oktatását és nevelését. 2002-ben került átadásra a csaknem 1000 tanuló oktatását szolgáló szakképző iskola épülete, illetve a hozzátartozó kollégium és sportcsarnok. Az elmúlt évben bővítésre és részben felújításra került a gimnázium és kollégiumának épülete. Szeptemberre készül el az új iskola beruházása, mely helyet ad az általános iskolának és a művészeti iskolának.

A húsz éve épült városi könyvtár sokoldalú, korszerű könyvtári szolgáltatásokat végez. Mozgókönyvtári feladatokat is ellát a kistérségben és működteti a város helytörténeti gyűjteményét.

Az idei év tavaszán avatták a Kultúrák Háza emeletes épületét, mely a volt börtönből került kialakításra. Ebben kapott helyet a könyvtár helytörténeti gyűjteménye, a művelődési központ telephelyeként működő Tamási Galéria, a tetőtérben a német kisebbségi önkormányzat részére közösségi helyiség és vendégszobák kerültek kialakításra.

A település művelődési háza önkormányzati fenntartású. Az intézményben dolgozók létszáma 6,5 fő, ebből 4 fő közművelődési szakember. Szakmai szempontból az épület elhelyezkedése ideális. A belváros központjában, a piac közelségében található, az erős gyalogosforgalom centrumában. Mellette áll a polgármesteri hivatal épülete, melynek tornya segíti a tájékozatlan látogató eligazodását is. Előnyt jelent központi elhelyezkedése, a 65-ös főút melletti fekvése, a település kisvárosi és térségközponti volta, az iskolák, a középiskolai kollégiumok és számos munkahely közelsége.

Művelődési házunk 1968-ban épült, a 400 fős színházterem+ néhány klubszoba típus-terv alapján. Az akkori kivitelezés színvonalát jellemezte, hogy már az átadást követő évben megsüllyedt az épület, így hosszabb-rövidebb ideig életveszélyessé nyilvánították, és szünetelt a működése. A kezdetektől minden évben jelentős összegeket kellett karbantartásra fordítani. 2000-től már évente 3-7 millió forint közötti összeget költöttünk a halaszthatatlan karbantartási munkákra. Beázások, mennyezetomlások, csőtörések, szennyvíz-feltörések, kóbor elektromosságtól rázó falak nehezítették munkánkat. Az épület műszaki állapota, külső és belső képe olyannyira siralmas volt, hogy elismerés illette használóit azért, hogy nem fordultak el az intézménytől a kétségbeesítő körülmények ellenére sem.

A művelődési ház tevékenységeit jelentősen akadályozták az épület állapota és szerkezeti adottságai. A jelentkező igényeket nem tudtuk kielégíteni, terveinket csak részben tudtuk megvalósítani. Ennek oka egyrészt a rendelkezésre álló hasznos alapterület kicsi mérete volt, kevés és alkalmatlan helyiség állt a használók rendelkezésére. Másrészt a javítások évről évre egyre növekvő összeget emésztettek fel, így jelentősen csökkent a szakmai munkára fordítható keretünk. Mindeközben a takarékoság, az olcsóbb üzemeltetés érdekében folyamatos, a munka minőségét befolyásoló szervezeti változásokat értünk meg, állandó költözésekkel.

2000-től – az előző csaknem tíz év zaklatott időszak után – az önkormányzatnál szemléletváltozás következett be. Ezt a változást jól tükrözte a megalkotott közművelődési rendelet is. Az ebben megfogalmazott közművelődési célok, a célok érdekében meghatározott feladatok, a feladatellátás módjai bizonyítják, tudatosult a városvezetésben, hogy a városias léthez, a lakosság igényeinek kielégítéséhez, a kistérségi központi szerephez, az idegenforgalom fellendítéséhez elengedhetetlen a

közművelődés megfelelő támogatása, folyamatos fejlesztése településünkön.

A művelődési ház felújítása és bővítése azonban az önkormányzat anyagi helyzete miatt csak pályázati forrásból valósulhatott meg. 2003-ban az önkormányzat megbízta a SOLart Építészirodát a tervek, a megvalósítási tanulmány elkészítésével. Ezzel párhuzamosan az intézmény kollektívája elkészítette az új ház – pályázat részét képező – szakmai koncepcióját. Az építészek a tervezés során folyamatos, szinte napi kapcsolatot tartottak velünk, s amennyire az épület adottságai és a különböző szabályok, előírások lehetővé tették, maximálisan figyelembe vették az építési terveknel szakmai elgondolásainkat. Lehetővé vált, hogy a bővítéssel megépüljön egy nagyobb, többféle funkciónak megfelelő, jól kihasználható konferenciaterem, öt kisebb klubszoba, porta, kiszolgáló helyiség (konyha, raktárak, fürdő stb.), s hogy a rekonstrukció következtében korszerűsödjön és használhatóvá váljon a már meglévő épületünk. Közös igyekezet eredményeként alakult ki az épület arculata, színvilága is.

Az előkészítő tervező munka során a közművelődési szakemberek és az építészek megvalósult együttgondolkodását, a célszerűség és esztétikum diktálta közös álláspontjuk kialakítását, az okos kompromisszumok megkötését hasznosnak és feltétlenül szükségesnek ítélem.

Az önkormányzat a NKÖM 2004-es céltámogatási kiírására nyújtotta be pályázatát, mely az épület 1440 m²-es rekonstrukcióját és 520 m²-es bővítését tartalmazta. Az eredetileg tervezett beruházási összeget a pályázat benyújtásakor csökkenteni kellett. Így már akkor látszott, hogy nem mindenben az optimális terv valósítható meg. Számunkra – a szakma számára – különösen fájdalmas volt, hogy a tervmódosítás következtében a bővítéssel létrejövő többfunkciós, úgynevezett konferenciatermünk kisebb lett, mint amit leendő funkciói megkívántak volna; a színházterem hangosításának, világításának megoldása nem képezte a pályázat részét.

A teljes beruházás összege 293 millió forint volt, melynek 90 %-át nyerte el az önkormányzat. A 10%-os önrészhez további forrást kellett rendelnie fenntartónknak, melyből a színházterem alapangosítása, világítása, elektromos vezérlése és a színpad újra burkolása valósult meg, így a tényleges bekerülési költség 310 millió forint lett.

Természetesen egy olyan kisvárosban, mint Tamási, örömet jelent ilyen nagyságrendű pályázatot nyerni. De meggyőződésem, eredményesebb lenne, ha egy-egy évben kevesebb, de nagyobb össze-

gű pályázat kerülne támogatásra, mert a használók szempontjából a sokrétű funkciót jobban szolgáló megoldások születhetnének. A fenntartók szempontjából pedig elengedhetetlen lenne, hogy egy felújított és bővített épületre hosszú évekig csak a minimális karbantartási összeget kelljen költeni a megvalósulást követően. Ehhez pedig arra van szükség, hogy megfelelő minőségű anyagok kerüljenek beépítésre, ha magasabb költségek is, melyek az állandó igénybevételt jobban bírják, mint a gyenge minőségű, olcsó építési anyagok. Valamint arra, hogy a kivitelező gondos és minőségi szakmunkát végezzen, mert ezáltal is hosszabb élettartamú, olcsóbb üzemeltetésű működtetés valósítható meg.

Esetünkben a fenntartót képviselő bonyolító és a közbeszerzést elnyerő kivitelező is fővárosi cég volt. 2006 februárjában teljesen üres épületet adtunk át a kivitelezőnek, aki csak így garantálta a szeptemberi átadási határidő betartását. A közművelődési tevékenység így az építkezés ideje alatt a város különböző pontján, hat helyszínen folyt.

Megkezdődött a beruházás megvalósítása. S az igazi gondok itt kezdődtek; ugyanis a tamási művelődési ház építése a mai magyar építőipar minden anomáliáját magán hordozta. A beruházással kapcsolatos bonyodalomnak több összetevője volt: – A kivitelező nyomott áron nyújtotta be a közbeszerzésre pályázatát, hogy azt elnyerje. Ezért az építkezés során a tervekben szereplőknél olcsóbb, de gyengébb minőségű anyagokat használt fel, alacsonyabb költségű, kevésbé hatékony műszaki megoldásokat alkalmazott, alacsony színvonalú szakipari munkát végeztek az alvállalkozók.

– A meglévő, felújítandó épületrészben a hanyag munkavégzés következtében jelentős károk keletkeztek.

– A cég kivitelezésért felelős műszaki vezetőjének személye az építkezés egy éve alatt háromszor változott.

– A helyszínen lévő építésvezetők is cserélődtek. Döntési lehetőséggel a legapróbb ügyekben sem rendelkeztek.

– Az építkezés ideje alatt – nagyon helyesen – minden héten egy nap helyszíni bejárással egybekötött koordinációs értekezletre került sor, melyen a kivitelező, a bonyolító, a tervező, a művelődési ház vezetője vett részt. Folyamatosan szembesültünk az elkészült munka gyenge minőségével, a határidők csúszásával, a tervektől való eltéréssel. A felvetett gondokra a kivitelező Budapestről érkező képviselője rendkívül arrogánsan reagált, semmilyen kifogást nem fogadott el. Álljon itt a kivitelezés hiányosságaiból néhány:

– A klubszobákban, konferenciateremben a tervezett parketta helyett a legalacsonyabb kopásállóságú és így legolcsóbb laminált parketta került lerakásra. Már most, nem egészen három év használat után látszik, hogy hamarosan, anyagi lehetőségeink függvényében cserélni kell.

A tervben szereplő alumínium nyílászárók helyett alumínium pattintós műanyag nyílászárók kerültek beépítésre. A szakemberek véleménye szerint ezek élettartama lényegesen rövidebb. A rossz beépítés következtében az ablaktokok fesszülnek, ezért ablaknyitáskor a műanyag kilincsek letörnek. Havi szinten, folyamatosan cseréljük őket. – A színházteremre és a konferenciateremre belül üreges és visszacsapódó dupla ajtók készültek. Egy-két hónapos használat következtében ezek hasadtak, a hangot nem szigetelték, így egyszerre nem lehetett a két helyiséget használni. A beköltözést követő első év végére harmadszor cserélték e dupla ajtókat.

– Az építkezés megkezdésekor először levették az eredeti tetőt, nem fóliázták le, majd egy hónapig nem dolgoztak rajta. A tavaszi esőzések következtében a falak teljesen átáztak, a színházterem tölgyfaparkettája, melyet csak csiszolni kellett volna, elrohadt. Ennek következtében beköltözésünk első hónapjaiban a gázfűtés mellett nyitott ablakoknál dolgoztunk, hogy szellőzzön és száradjon az épület. Természetesen ez rendkívüli módon megemelte fűtési költségeinket.

– A színházterem székkiosztását nem a terveknek megfelelően készítették el, újra fel kellett szedni és le kellett rakni. Ezt műanyag tiplivel oldották meg, így néhány használat után a székek kidőltek. Intézményünk költségvetéséből kellett a műanyag tipliket fémre cserélni a használatbavételt követő negyedik hónapban.

– A bővítésként épült rész lapos teteje és a felülvilágítók beáztak. Emiatt a konferenciaterem egy részét újra kellett parkettázni és álmennyezetet kellett cserélni.

– A tervvel ellentétben nem készítették el a színpadi munkavilágítást, megszüntették a színpadi csengőt, ezért beköltözéskor saját költségünkön kellett ezeket kiépíttetni, ahhoz, hogy a színpadot használni tudjunk.

– Csak a statikustervező erőteljes fellépésére erősítették meg az előtérben a galériára vezető életveszélyes lépcsőt.

Az önkormányzat érdekeit képviselő bonyolító mellett a polgármesteri hivatal műszaki osztályának vezetője felügyelte volna az építkezést, ám ő – hanyagságból, melynek semmilyen következmé-

nye nem lett – csak az utolsó hónapban jelent meg, így hiányzott a jó gazda gondos szeme, odafigyelése, mely nagyon fontos lett volna.

A bonyolító (a kivitelezővel meglévő állítólagos baráti kapcsolata miatt) az önkormányzat érdekeit erőteljesebben csak az őszi helyhatósági választások után képviselte, ettől kezdve javult a helyzet az építkezésen. Ekkor szerencsére egy építész lett a város polgármestere, aki nem fogadta el a kivitelező és az előző önkormányzati vezetés állítólagos szóbeli megállapodásait, részt vett a koordinációs bejárásokon, a hibákat javíttatta, nem lehetett mindenféle szakzsargonral „megvezetni”.

Az átadás-átvétel időpontja az építők hibájából háromszor csúszott, így végül csaknem fél évvel később került átadásra az épület. A szerződésben a kötbér érvényesítésével kapcsolatol passzus kikapukra adott lehetőséget, így azt nem tudta érvényesíteni az önkormányzat.

A kivitelező megpróbált – a saját hanyagságából adódó – pluszmunkákra számlákat benyújtani. A kifizetés megtagadását hosszas vita és sértődés követte.

Az áram és gázfűtés díját az építkezés ideje alatt is intézményünk fizette az önkormányzat és a kivitelező megegyezése alapján, melyet az írásos megállapodás ellenére sem térített meg a kivitelező az intézménynek. Egy ilyen kis intézmény esetében az 1,5 millió Ft-os veszteség jelentős összeg, ebbe a megegyezésbe az önkormányzatnak nem szabadott volna belemennie.

Az építkezés befejezését követően a kivitelező csődbe ment, sok-sok millióval tartozott az alvállalkozóknak, akik így nem, vagy csak részben végezték el a garanciális hibák kijavítását.

Az első évben számtalan telefont és személyes megkeresést kaptunk az alvállalkozóktól, akik le akarták szerelni és el akarták vinni az általuk beépített anyagokat, eszközöket, mert nem fizették ki őket. Csak az erélyes, rendőrségi eljárással való fenyegetés hatására tekintettek el ettől.

A kivitelező 30 milliós banki garanciájából csak azokat a hibákat javíttathatta az önkormányzat, melyet a felszámoló biztos elfogadott (aki természetesen nem az önkormányzat érdekeit képviselte).

Mindezek dacára mi, tamásiak örömteli várakozással tekintettünk az épülő házra. A használatba vételt követő elmúlt három év pedig igazolta, hogy nagyszerű dolog egy esztétikus, komfortos, funkciójában jól használható, felújított házba látogatóként, használóként és itt dolgozóként is betérni.

Intézményünk munkatársai és a tervezők kidolgozták az új ház bevezetésének tervét. A tervezők

egy prezentációs filmet készítettek, melyben mozi-filmszerűen bemutatták a meglévő állapotból kiindulva az új, megvalósuló épület külső és belső látványtervét. Ezt eljuttattuk minden helyi és megyei médiumhoz, melyek az építés ideje alatt tudósításaikhoz, híreikhez, riportjaikhoz ezt minden esetben felhasználták.

Az építkezés megkezdése előtt ezt a filmet nálunkban folyamatosan vetítettük látogatóinknak, a művelődési házba betérőknek. Munkatársaim szívesen adtak tájékoztatást a látványtervhez kapcsolódva szakmai terveinkről, az új épület adta lehetőségekről. Mindezzel sikerült felfokozott lakossági érdeklődést ébreszteni. Elértük, hogy az építkezés ideje alatt, miközben a városban hat helyszínen dolgoztunk, az áldatlan körülmények közepette is megmaradtak és működtek közösségeink, látogatók rendezvényeinket, nem szakadt meg a közművelődési tevékenység városunkban.

A tamásiak örömmel vették, hogy az építés vége felé a tervező és a művelődési ház munkatársainak „idegenvezetésével” bejárhatták a készülő házat. Átadás után pedig sok-sok önkéntes segítővel takarítottuk ki az új épületet és költöztünk vissza. Folyamatosan tapasztaltuk, hogy a tamásiak valóban sajátjuknak érzik a házat.

A kivitelezés minden hibája, a sok-sok idegőrlő nap ellenére is elmondható, hogy a felújítás és bővítés jelentős változást és eredményeket hozott életünkben. A korszerű szigetelésnek, felújításnak köszönhetően üzemeltetési és fenntartási költségeink – a bővítés is figyelembe véve – jelentősen csökkentek, így többet fordíthatunk tevékenységünkre. Az esztétikus, szép környezet hatott a ház használóira. Nemcsak a tamási, de a térségben élő látogatóink száma is emelkedett. Új, megvalósítható ötletekkel keresnek meg bennünket. Vigyáznak a tisztaságra, a berendezésre, sok szép virággal ajándékozták meg a házat.

Elkészültek az épület arculatának, színvilágának megfelelő eligazító táblák, ehhez alakítottuk logónkat, és elkészült folyamatosan frissülő honlapunk. Régi berendezési tárgyainkat igyekszünk a ház színvilágához igazodva cserélni, fejlesztettük technikai eszközeinket is. Költségvetésünk adta lehetőségeinken túl ebben nagyon sokat segített a közművelődési érdekeltség-növelő támogatás is.

A felújítás és bővítés magával hozta tevékenységünk megújulását, bővülését is:

– A jelentkező igények alapján új kiscsoportokat indíthattunk, melyek kiegyensúlyozott és esztétikus körülmények között dolgozhatnak;

– Új hagyományokat teremtettünk a városban;

SZÍN

- Jelentősen nőtt az intézményt igénybe vevők száma;
- A helyi idegenforgalom fejlődését kulturális rendezvények, túrák, kiállítások szervezésével, rendezésével segítettük;
- A képzőintézményekkel közösen szakmát adó képzések indultak, a foglalkoztatás javításáért;
- Megerősödött kapcsolatunk a civil szervezetekkel, mióta helyet és lehetőséget tudunk biztosítani számukra a házban. Egymást erősítő és érdekérvényesítő partnerségben tudunk és akarunk dolgozni.

Tevékenységünk és fennmaradásunk szükségességét, a ház helyi társadalomban betöltött szerepét bizonyítja, hogy nem csak az új épületnek szóló szalmaláng volt a lakosság érdeklődése. Az eltelt három év azt mutatja, hogy a városban és a környező településeken élők fontos közösségi színtérnek tartják, mindennapjaik szerves részének tekintik az itt folyó értékteremtő munkát. Bebizonyosodott, hogy a ház nem csupán falakat jelent, hanem az itt élők életminőségének javulását, önazonosságának erősítését is szolgálja.

NEHÉZSÉGEK ÉS TANULSÁGOK

Tamási nagyon szép környezetben fekvő, kiváló természeti adottságokkal rendelkező város, melyről az itt élők sokáig úgy gondolkodtak, hogy „itt nem történik semmi”, lassan haldokló település ez. A 90-es évek elején sorban szűntek meg a mezőgazdasági és ipari üzemek, magas volt a munkanélküliek száma, a fiatalok megfelelő munkahely híján máshol keresték a boldogulást. Meglévő természeti értékeinket – mint a termálvíz és az erre épült fürdő, a pacsmagi természetvédelmi terület, a gyulai erdő – nem igazán tudtuk a város fejlődése érdekében kiaknázni. Közintézményeink zöme pedig – az 1979-ben épült és a 90-es években felújított könyvtár kivételével – rendkívül rossz állapotú, korszerűtlen volt, fenntartásuk tetemes összeget emésztett fel a város költségvetéséből. Egyik ilyen intézmény volt a városi művelődési központ is.

A 2006-os önkormányzati választásokat követően lettem Tamási város polgármestere. Addig a művelődési központot kulturális programok és tevékenységek résztvevőjeként ismertem. Látogatóként szembesültem azzal, hogy az intézmény épületének külső és belső képe siralmas, inkább elriasztja, mint vonzza az ide érkezőket. Ha esett az eső, a rendezvényeken vödörrel fogták fel a beeső vizet, a klubszobákban mállott a vakolat, a csőtörések miatt gyakran szennyvíz öntötte el a mosdókat, az előteret. Nívósabb színházi előadásokat nem láthattunk, mert ezek fogadására nem volt alkalmas a színházterem technikája. Állandó egyeztetést kívánt, hogy a kevés számú, használható közösségi helyiségben megoldható legyen a közművelődési munka. Éppen ezért nagy örömmel értesültem arról, hogy az önkormányzat pályázatot nyújtott be az épület felújítására és bővítésére. A 2006. év elején megkezdett építkezésről, illetve az ott felmerült gondokról csak a médiából értesültem. Építésként szakmai szemmel is figyelemmel kísértem a munkálatok alakulását.

Az önkormányzati választásokat követően mint polgármester szembesültem igazán az építkezés minden problémájával, illetve ekkor ismertem meg a beruházás dokumentumait, s ekkor kerültem a kivitelezővel és a bonyolító-műszaki ellenőrrel szinte napi kapcsolatba.

Tapasztalataim szerint a kivitelező Royal Bau Zrt. nem volt korrekt partner, illetve a bonyolító sem képviselte az elvárható mértékben az önkormányzat érdekeit.

A Városi Művelődési Központ kivitelezése során – mely tulajdonképpen egy meglévő épület átalakítása és bővítése volt – a nem látható hibákra hivatkozva a kivitelező egyre több pótmunkát kívánt érvényesíteni az előző önkormányzatnál. Ennek ellentételezését úgy oldották meg, hogy gyengébb minőségű anyagokat építettek be a tervezettek helyett.

A padozatra így került például laminált padló a két centiméter vastag, tömör keményfa svédpadló helyett, melynek kopásállósága nem felel meg az erős igénybevételnek; vagy a falra szerelt falburkolatok nem faszínű furnérozott belső felületek lettek, hanem egyszerű bútorlap került felszerelésre, melynek élettartama jóval rövidebb. A lábazatok a terveken műkölabazattal szerepeltek, faragott műkő helyett azonban egyszerű, kent műgyanta lábazat került fel, melyen már most felfagyások és omlások tapasztalhatóak. A tervek jó minőségű, hosszú élettartamú alumínium nyílászárókat tartalmaztak, helyette műanyag nyílászárókat építettek be, melyek használata már most gondot okoz. A fűtési rendszert is manipulálták. A színpadot sem az eredeti tervek szerint építették, egy sokkal gyengébb minőségű faanyagot használtak, mely már néhány hónapos használat után szálkásodik. Gondatlanság miatt a színházterem tölgyfa parkettája elrohadt, ezt egy alacsony kopásállóságú préselt anyaggal váltották ki. Az elektromos hálózat szerelése során

kihagytak olyan, a működéshez alapvetően szükséges tartozékokat, mint például a színházi csengő, a színpad világítása. Később költségvetésünkben kellett megoldani a hiányosságokat.

Ezeket mind-mind a pótmunkák terhére írták, s számolták el. Vagyis nem többletmunkaként, amit a kivitelezőnek kellett volna betudni.

Sajnálatos módon az önkormányzat által megbízott műszaki ellenőr ezeket elfogadta és aláírta, korrektségéről meggyőzte az önkormányzatot, amivel a város érdeke jelentősen sérült. A silány anyagok felhasználása, a rossz minőségű és szakszerűtlen kivitelezés az üzemeltetés során – mint az bebizonyosodott – folyamatos javítást, karbantartást és így többletköltségeket jelent az intézménynek, rajta keresztül városunknak.

Bár a polgármesteri hivatalnak volt műszaki osztálya, annak vezetője – számomra megmagyarázhatatlanul – hónapokig nem vett részt a heti kooperációs értekezleteken. Így a munkálatok anomáliáiról az önkormányzat akkori vezetői sem kaptak időben értesítést. Lényeg az, hogy a kivitelező kéréseit, változtatásait és számláit fenntartások nélkül elfogadták, s elfogadta ennek következtében a hozzá nem értő képviselő-testület is.

A 2006-os önkormányzati választások után a város vezetői és a műszaki osztály vezetője minden alkalommal részt vett a kooperációs egyeztetéseken. A kivitelező az általunk kifogásolt munkák kapcsán több alkalommal is azzal hátrította el felelősségét, hogy az előző önkormányzattal erről már szóban megállapodott. Ennek természetesen semmi nyomát, bizonyítékát nem találtuk.

Egyfajta megállapodás valóban létezett, de az csak az átadási határidő elhalasztására vonatkozott. Ennek az volt a legfőbb oka, hogy Royal-Bau Zrt. egy „aktatáskás” vállalkozás volt, vagyis a kivitelezést az ország számos helyéről érkező cégekre, alvállalkozókra bízta. Az alvállalkozókat nem fizette ki időben, és elszámolási vitákba is keveredett velük, ezért azok nem törekedtek a munka mielőbbi befejezésére.

Mivel a kivitelező a többszöri határidő-módosítás ellenére sem tudta átadni a művelődési házat, keletkezett egy igen magas összegű kötbérhátraléka, amit önkormányzatunk érvényesíteni kívánt.

Ekkor már nekünk volt egyfajta alkudozásunk a kivitelezővel, aki kérte, hogy tekintsünk el a kötbértől, aminek fejében pluszmunkát végez számunkra. Azt javasoltuk, hogy az épület előtti, a teherautókkal egyébként is tönkretett területet megterveztetjük, a cég pedig ezt a tervrendezést, parkosítást elvégzi. Sikerült is kialakítani egy 15 millió forintos értéket. Sajnos a cég időközben csődbe jutott, felszámolták. Így sem a munkálatok elvégzésére, sem a kötbér kifizetésére nem került sor.

Miután a beruházás céltámogatásból valósult meg, az elszámolás során a Magyar Államkincstárral álltunk kapcsolatban. Tapasztalatom szerint mindenkor konstruktívan működünk együtt, az elszámolások és a kifizetések zökkenőmentesen zajlottak.

A beruházás gondjaiból okulva a műszaki osztályt átszerveztük, egy műszaki és engedélyeztetési csoportot, valamint egy vagyongazdálkodási részleget alakítottunk ki. Ez utóbbi feladatkörébe tartozik a közterületek, az utak, a vízelvezetés felügyelete, ők irányítják a városöröket. Mindkét részlegnek a műszaki osztály vezetője a felelőse. Ő személyesen részt vesz valamennyi önkormányzati beruházással kapcsolatos kooperációs egyeztetésen. Ezekben a tárgyalásokon az alpolgármester úr is jelen van, képviseli az önkormányzat érdekeit. Az építkezésekről folyamatosan fotódokumentáció is készül. Van tehát gazdája, felelőse a beruházásoknak.

A megújult művelődési ház az építés valamennyi anomáliája ellenére esztétikus, megszépült és korszerűsödött épületével alkalmassá vált arra, hogy betöltse mindazokat a funkciókat, melyeket önkormányzatunk vele szemben támaszt. Látogatóinak száma jelentősen nőtt. Kielégíti a helyi kulturális igényeket, s miután nőtt a kulturális közösségek száma, ezek tevékenységéhez megfelelő körülményeket teremt. Erős kapcsolatot alakított ki a civil szervezetekkel és a város intézményeivel, jól szolgálja ezek igényeit. Nívós, sokszínű rendezvényeivel segíti az idegenforgalom fejlesztését; képzéseivel hozzájárul a munkanélküliek számának csökkentéséhez. Nemcsak a helyi lakosság érdekében dolgozik, kistérségi kulturális központként is működik.

AZ ÓZDI MŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK OLVASÓJÁNAK LENYŰGÖZŐ SZECESSZIÓS ÉPÜLETE

A pusztulástól az ICOMOS díjig

Az Olvasó rekonstrukciója 2004–2010.

Ózdon 1884-ben alakították meg a Rimamurány Salgótarján Vasmű Részvénytársaság Ózdi Gyári Felvigyázó- és Munkásszemélyzet Olvasó Egyletét, amely hosszú évtizedeken keresztül biztosította a közkönyvtári szolgáltatást, az alkotó művelődési közösségek működését, a lakosság művelődési lehetőségeit. 1895-ben már működött a gyári fúvós zenekar, 1896-tól a színjátszó csoport, 1897-től a dalárda, 1912-ben már mozifilmeket vetítettek. Az egylet így fogalmazta meg célját: a gyár „felvigyázó- és munkásszemélyzetének csekély anyagi áldozat mellett szellemi és minden tekintetben magyar nemzeti irányú működésére, szív és kedélynemesítő társalgásra és szórakozásra alkalmat nyújtani”.

Az Olvasó mint új színház – ma is az akkori, megépített formájában álló impozáns szecessziós épület – Marschalkó Béla építész tervei alapján, a Rima művek költségén épült. 1924. október 19-én ünnepélyes keretek között került megnyitásra, ami igen jelentős eseménynek számított a település akkori életében. Nagyságára nézve a hazai színházak között a hatodik helyen állt.

A különböző hivatalos megnevezésekkel illetett épület megépítésétől fogva a kultúra fellegvára, s közkedvelt neve ma is az Olvasó. Fenntartója, működtetője volt a Vasas Szakszervezet, támogatója az Ózdi Kohászati Üzemek (ÓKÜ). Hivatalos neve Liszt Ferenc Művelődési Központ (LFMK) volt. Az Ózdi Népművelési Intézmények (ÓNI) összevontan működtette a város művelődési házait, könyvtárait, pezsgő kulturális élet zajlott az épületben.

A rendszerváltozás, a kohászat és a bányászat válsága Ózd történetének legnagyobb krízisét hozta. A megalakult Ózdi Olvasó Egyesület működ-

tette az épületet szakszervezeti támogatásból, pályázatokból, s a város támogatásával. Az egyesület azonban 1999. január 31-én feloszlással megszűnt. Az Olvasót bezárták, az egyesület összes ingó vagyonát felélte, pompás csillárjait kivéve csak egy lepusztult, teljesen üres házat hagyott maga után. Az épület a Kincstári Vagyon Igazgatóság tulajdonába került, s a hét éven át használaton kívüli, fűtetlen épület állaga évről évre erőteljesen romlott. Tulajdonjogát 2002-ben kapta vissza a város, s kezelői jogát mi, a mindeközben a város által 1985-től folyamatosan működtetett Városi Művelődési Központ (VMK) kaptuk meg, mint önállóan gazdálkodó költségvetési szerv.

Az 1924-ben átadott épületet 1963–66 között újították fel először, legutóbbi teljes külső-belső rekonstrukciója 1980–1983 között történt meg. A VMK-nak mint lakótelepi művelődési háznak a feladatokhoz mérten rendkívül szűkre szabottak voltak az építészeti adottságai. A város vezetése kiemelt feladatként kezelte a kulturális élet erősítését. Határozott szándéka volt, hogy a reprezentatív, impozáns Olvasó mint többfunkciós művelődési központ, regionális szellemi bázis, újra kulturális célokat szolgáljon.

Az épület állagáról 2004-ben így írt az Ózdi Közélet: „Málló vakolatú falak, áporodott, dohos levegő, kosz, olyan, mintha egykor pánikszerűen távozott volna valaki. A szabadrablás eredményeként itt mozdítható bútor nem maradt. A ruhatár lomtár, a zeneterem, a könyvtár üres, a táncterem némán tüntet. Lépteink vészjóslóan kopogtak az ürességben, s a kifosztottságban szinte rátapadt az ember szeme a csodálatos tükrökre és csillárookra. Páratlanul szépek és árvák voltak.” Szomorú, lélekbemarkoló hangulatot váltottak ki sokunkból a látottak, s csak tétlen siratói voltunk mi is az egykoron fényes múltnak.

2004 örömteli, ám meglehetősen nehéz tervezési évet jelentett. Áprilisban Ózd város polgármestere, Benedek Mihály és Dr. Tóth István országgyűlési képviselő meghívására Hiller István kulturális miniszter látogatást tett a lepusztult Olvasóban. Reménykedtünk valamennyien, hogy látogatása elősegítheti az újbóli funkcióba állítást.

A rekonstrukcióhoz szükséges források megteremtése érdekében Ózd Város Önkormányzata döntött „Az Olvasó rekonstrukciója” címzett támogatás pályázatának benyújtásáról, a saját forrás biztosításáról 50 millió forint mértékig, s a jóváhagyott költségek alapján a beruházás összköltségét 383 millió 191 ezer forintban állapította meg. Kétféle terv készült, végül – pénzügyi helyzetéből fakadóan – a kisebb összeg, csökkentett műszaki tartalom mellett döntött a város.

A pályázati dokumentációhoz szükséges hasznosítási terv elkészítését intézményünk, a VMK kapta meg feladatként. Hatalmas papírok, rajzok, számítások millió számra, funkciók kiosztása, meglévő és új tevékenységek, szolgáltatások, fejlesztési elképzelések áthúzva, törölve, újrakezdve... Kihívás, és igazi csapatmunka volt ez a közművelődés, a műszaki csoport, a pénzügy részéről, ami a mai napig szükségszerűen ugyanígy zajlik. Tervezésre kerültek a majdani beköltözés esetén felmerülő költségvetési irányszámok is, s tudtuk, hogy a hatalmas épület majdani üzemeltetése jelentős többletkiadást jelent majd a korábbihoz képest. Ugyanakkor éreztük, hogy mind a szakmai, mind a technikai létszám kevésnek bizonyul.

Nem volt túl kedvező a helyzet. A 2007-ben elfogadott Ózd város közművelődési koncepciójának megfelelően július 1-vel létrejött az Ózdi Művelődési Intézmények (ÓMI) – székhelye az Olvasó –, összevonásra került a közművelődés, a könyvtár és a múzeum. Az ágazaton belül összesen tízfős létszámleépítést kellett végrehajtanunk.

Kényszerű döntések, megválaszolatlan kérdések, sokasodó feladatok – nem indult könnyen a rekonstrukció. Ekkortájt akadtak köztünk kétkedők is: szabad-e, érdemes-e a városnak ekkora összegeket áldozni a felújításba? Vajon mire való lesz a megújított épület? – Tudtuk, ez komoly kihívást jelent nekünk, közművelődési szakembereknek is: a szép külsőhöz társul-e majd megfelelő belső tartalom, s lesz-e majd érdeklődő publikum?

A város másik jelentős gondja a VMK épületének további hasznosítása, illetve továbbra is fennálló üzemeltetési költségének előteremtése volt. Sok-sok alternatíva, munkapéldány... Az Olvasó székházának rekonstrukciója 2005 júniusában kap-

ta meg a címzett támogatást. Három hónappal később a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma műemlékké nyilvánította az épületet, ami újabb pénzügyi kötelezettségeket jelentett. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – mint építésügyi hatóság – engedélyével történhetett minden munkálat, beépítés.

Egyfajta fogalommal és érzelmi kérdéssé vált az OLVASÓ, a város legjelentősebb helytörténeti értéket hordozó épületének sorsa, mely 80 éven keresztül szolgált kulturális intézményként, s az itt élők erősen kötődtek hozzá. Ózd nem visszahozni kívánta a múltat, hanem az épület adottságait, reprezentativitását kihasználva a mai kor elvárásainak megfelelő hasznosítását célozta meg.

2005. november 8-án került aláírásra a megbízási szerződés Benedek Mihály polgármester és a lebonyolító Archinwest 97 Kft. között, amelyet egyszerű közbeszerzési eljárás keretében választottak ki a műszaki ellenőri feladatok ellátására. Az üzemeltető képviselőjeként jómagam kerültem kijelölésre. A lebonyolító megállapította: a meglévő tervek alkalmasak a beruházási program megfogalmazására, pályázat készítésére, de versenyeztetésre, illetve kivitelezésre nem. A tervezéssel a Hadas Múterem Építész és Művészeti Kft.-t bízták meg a 2006. február 14-én kötött tervezési szerződésben. Rudolf Mihály Ybl-díjas építész irányításával a cég az új körülmények és tervek alapján elkészítette a költségbecelest, amely lényegesen meghaladta a pályázatban foglaltakat, ezért a műszaki tartalom csökkentésével kellett működőképes házat tervezni. Nyílt közbeszerzési eljárás keretében 2006 júniusában került kiválasztásra az FK Raszter Zrt. mint generálkivitelező. Az önkormányzat – miután 2006 júliusában további 100 millió forint saját forrást biztosított a munkálatokra a következő év költségvetésének terhére – augusztusban az FK Raszter Zrt.-vel megkötötte a generál-kivitelezésre vonatkozó vállalkozási szerződést, bruttó 439 millió 289 ezer 381 forint összegben.

A korabeli tervezők kiváló munkáját dicsérem, hogy nem volt szükség szerkezeti átalakításra. A cél a helytörténeti értéket hordozó épület jellegének megtartása volt. Arra törekedtünk, hogy a lehető legkevesebb építészeti átalakítással tegyük alkalmassá a házat a városi művelődési központ feladatainak ellátására. A tervben az épület teljes felújítása szerepelt, beleértve az alagsort is, melynek rekonstrukciója végül elmaradt. A földszint és az emelet valamennyi helyisége viszont megújult.

Megkezdődött a felújítás. Munkaterületként 2006 júniusában adtuk át az Olvasót a kivitelező-

nek. Augusztus 16-án el is indult a munka, melynek során a tervező, a lebonyolító, a kivitelező összehangolt tevékenységére volt szükség. Leendő üzemeltetőként a heti koordinációs értekezleteken Hornyák Attila műszaki csoportvezető kollégámmal jelen voltunk a felújítás teljes időtartama alatt. Azonban nem mindig adhattunk hangot elképzeléseinknek. Egyrészt azért nem, mert a tervek teljes körű megvalósításához mindig kétséges volt a kivitelező részéről, hogy elég lesz-e a pénz. Másrészt? – nem is tudom. Mintha nem mindig vettek volna komolyan bennünket. Nem hitték, hogy tisztában vagyunk a szakma szükségleteivel, hogy biztosan tudjuk, milyen funkciókat kell majd szolgálnia a háznak. Idővel „simultak” és közeledtek az elképzelések. Arra törekedtünk, hogy a későbbiekben sehol ne kelljen bontanunk, hogy kerüljön a falakba minden vezeték és csatorna, s hogy a berendezések újabb ütemben kerülhessenek beszerzésre.

Az épület műszaki készültsége a terveknek megfelelően haladt, ám a pénzügyi nehézségek miatt újabb előterjesztések kerültek a testület elé: a nem tervezett munkálatokhoz, a műemlékké nyilvánításból, valamint a költségcsökkentésből adódó feladatok megvalósításához további 289 millió forint hiányzott, de csak a legszükségesebbek kaptak támogatást. Ezzel együtt úgy tűnt, hogy az év utolsó negyedében, ha csak részleges működtetéssel is, de megindulhat az Olvasóban az élet.

Egy hónappal a felújítás befejezése előtt még gőzerővel folyt a munka. Készen állt a tető, a külső vakolat, a fűtési rendszer, a radiátorok a helyükre kerültek, és a Távhő is építette a hőközpontot. Üzemkész volt az ivóvíz- és a szennyvíz-hálózat, és döntő részben elkészült a szellőztető rendszer is. A színházterem mennyezetének festése, az üvegtető felújítása is megtörtént. Kívül még festették a homlokzatot, belül mindhárom szinten dolgoztak. Az asztalosok folyamatosan helyezték el az új ablakszárnyakat és javították a meglévő tokszerkezeteket. (Azóta is sajnáljuk, hogy az ablakok teljes, tokkal együtt történő cseréje nem fért bele a költségekbe. A régi tok és új szárny ugyanis nem tudja biztosítani a szigetelést a széllel, porral, esővel szemben.) Készült a melegpadló-burkolás, csiszolták a parkettát az emeleten.

Közeledett a beköltözés ideje. 2007. június 30-án megtörtént a műszaki átadás, mely nagy létszámú grémium előtt zajlott: az önkormányzat részéről jelen voltak a pénzügyesek, a műszaki osztály képviselői, a tervező építész, a lebonyolító és műszaki ellenőr, a generál kivitelező alvállalkozóinak képviselőivel, és persze mi. Mi, akik úgy éreztük, bárcsak

most kezdhethénk az egészet, hiszen mind több és több műszaki ismeretet szívtunk magunkba.

Jegyzőkönyvek, üzembe helyezési okmányok sokaságát gyűjtötte egybe gazdasági vezetőnk, Lakatosné Kovács Erzsébet. Hosszú lista készült a még pótlásként elvégzendő munkálatokra vonatkozóan, s persze folyamatosan egyeztetettünk bizonyos feladatokat illetően, hogy tárgyát képezte-e az adott probléma a megrendelésnek. A majd' félmilliárdos beruházás garanciális javítási kötelezettsége bankgarancia vállalásával három év, így azóta dossziényi feljegyzés készült. Mára szerencsére szinte teljesen sikerült kiküszöbölni a hibákat, a kivitelezés színvonalát megfelelőnek bizonyult. A pénzügyi korlát a kivitelező felé is sok-sok nehézséget támasztott, hiszen a tervező ragaszkodott szakmai hitvallásához, elképzeléseéhez.

Tervszerű logisztikával, gyors ütemben folyt a költözés, szolgáltatásaink csupán rövid időre szüneteltek, s kezdtük belakni az Olvasót, terveztük a tartalmi tevékenységet. Csupasz terek, de káprázta-tó látvány fogadott bennünket. A lábpatok, a kárpitok bordó-zöld-arany színösszeállítása egyszerre méltóságteljes és szemet gyönyörködtető, az épület belsejének meghatározó arculati elemévé vált. Eredeti, illetve egyedileg újragyártott csillárok, falikarok vonzzák a látogató tekintetét. A folyosón meglepő világosság fogad: visszavarázolták a bevilágító ablakot, amely fölé a tetőre üvegalakát helyeztek. Szőnyegezett lépcsők, a földszinten akadálymentes mosdó. A mozgásukban korlátozottak korlátlift segítségével jutnak be a földszintre.

A 668 nézőt befogadó színházteremben minde-nütt szőnyeg, „zöld ruhát” kaptak a székek, angol-vörös a karfájuk, a faltükrök zöld szövetrel borítottak, az ajtókat is zöld szövetrel bevonva párnázták az önkormányzattól kapott újabb 1,5 millió forintból. Az 1983-as felújítás során fixált, letakart, ám az eredetileg – az országban is egyedülálló – nyitható szerkezetű üveganorámás bevilágító tetőt kibontották, megtisztították, így a teremben szinte nap-pali fény van. Ez ugyanakkor akadályként jelentkezett a sötétedés előtti előadások szempontjából, így beköltözésünket követően ennek a problémának a megoldása volt az első feladatunk. Emlékszem, Vass Tímea szakmai csoportvezetőnk mennyire szorgalmazta ezt, hiszen alig várta, hogy három teltház, bérletes gyermek-előadására fogadhassa kis színházlátogatóit. A díszüvegtető takarás végül időben (2008 márciusában) elkészült, költségeit a bútorozásra szánt összegből kellett lecsipnünk.

2007 nem volt könnyű évünk. Kulturális koncepció, tíz státusz megszüntetése, átszervezés, az ÓMI

megalapítása, az új szervezet felállítása és életképes működtetése, a rekonstrukció finise műszaki átadás-átvétellel, beköltözés és üzembe helyezés, a közönség beszoktatása, belső berendezések...

Az ünnepélyes átadásra 2007. augusztus 28-án került sor, Hiller István oktatási és kulturális miniszter és Benedek Mihály, Ózd város polgármestere avatta fel az épületet. Október 23-án nyitottunk kaput a nagyközönség előtt. Feledhetetlen pillanat volt: boldog szorongással éltük meg az első próbaüzemi napot. S felejthetetlen élmény, öröm, büszkeség volt vendégeinknek is: jó volt ózdiak lenni. Októbertől folyamatosan vettük birtokba a házat az alkotó- és előadóművészeti közösségek, s azóta számtalan teltházás felnőtt- és gyerekszínházi előadás, ünnepi események, komolyzenei hangversenyek, koncertek és gálaműsorok otthona volt a színházterem.

Sokáig vett körül minket a bizonytalanság, retgettünk, költöznek-e velünk a megkopott bútorok? A város végül folyamatosan biztosította a belsőépítészeti berendezések fedezetét, melyet szabad akarattunk és legjobb szakmai tudásunk szerint használhattunk fel, s magunk bonyolítottuk megrendeléseinket, beszerzéseinket. Az irodákba igényes, de középárkategóriás bútorokat választottunk. Az álom és a földön maradás között nehéz megtalálni a középutat. Ma is valljuk: egyszerre inkább keveset, de az épülethez méltót – mely majd gyarapítható –, nem akartunk egyszerre mindent. Helyesen döntöttünk, bár még ma sem mondhatjuk, hogy befejeztük, amit elkezdtünk. Egy biztos: nem volt hiábavaló a sok-sok töprengésünk, egyeztetésünk. Közösen döntöttünk mi, „Olvasósok”, s egyetlen beszerzésünket sem bántuk meg. Bár a rekonstrukcióból sok minden kimaradt – az alagsor, a Stúdió Mozi, a hűtő-fűtő légkezelés –, a külső műemléki környezet, a színpadtechnika is csak részben újult meg. Ezek megvalósításának forrásoktól függő ütemezését Ózd város kulturális koncepciója rögzítette. De nem panaszkodhatunk: folyamatosan szépül, gyarapszik a ház.

Számos dolog saját megrendeléssel, lebonyolítással valósult meg: a ruhatári és információs pult, a piktogramok, a teljes tükörfal a mozgásművészetben és a zeneteremben, a tánctermei gyönyörű függönyök, székek, asztalok, pamlagok, a teljes színpadi padlózatcsere, a balett-szőnyeg beszerzése, a

nézőtéri hangrendszer kiépítése, a fénytechnikai fejlesztés, a táncterme mobil dobogó. Több mint két hónapig vezetékes telefon nélkül dolgoztunk, magunk intéztük ezt is. Elsődleges célunk volt, hogy a közönség által használt belső terek kialakítása történjen meg a lehető legoptimálisabb módon. Az alagsor hatalmas „lovagtermének” gipszkarton válaszfalakkal történő leválasztása, a terek funkció szerinti kialakítása épp a napokban fejeződött be a NORDA-pályázat és a közcélú munkaprogram keretében.

2008-ig döntően önkormányzati támogatást élvezve, azóta többször a magunk erejéből valósítjuk meg elképzeléseinket. A város így is sokat áldozott, s az érdekltség növelő támogatáshoz továbbra is jelentős önrészt biztosít. Élveztük és élvezzük a város és vezetése erkölcsi és anyagi támogatását. Ózd 2008-ban Kecskeméten, a Magyar Népművelők Egyesületének Vándorgyűlésén méltán vehette át az *Önkormányzatok a közművelődésért* díjat.

2008-ban – az NKA Műemléki Régészeti Kollégium pályázatával – műemléki munkálatokra is sor került: elkészült a színháztermi két oszloppillér díszítőfestése, a külső homlokzat két sgraffittojának restaurálása, majd a főbejárati szőnyegmintázatú terazzo burkolat rekonstrukciója is. Folyamatosak technikai-infrastrukturális fejlesztéseink, melyhez a hazai források mellett az EU támogatásait is megcélozzuk. Futó projektjeink a TÁMOP Építő közösségek 1. és 2. köre. Megújult weboldalon kínáljuk programjainkat (www.ozdolvaso.hu), s reméljük, egyre ismertebbé válunk a szakmában országosan is.

Ma az Ózdi Művelődési Intézmények Olvasójának 2500 négyzetméteres, lenyűgöző szecessziós épülete a térség egyik legszebb, legpatinásabb kistérségi kulturális központja. Gyönyörű tereivel, technikai felszereltségével közművelődési tevékenységünkhöz méltó környezetet és megfelelő szakmai háttérrel biztosít. Miénk a legszebb munkahely, s a legnagyobb öröm számunkra, amikor más-más hangok szűrődnek ki a próbatermekből, tapsra emeli kezét a közönség, a betérő gyerekek és felnőttek sugárzó arcát látjuk.

A rekonstrukció szakmai elismeréseként a Műemlékek és Műemléki Együttetek Nemzetközi Tanácsa, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága 2010-ben ICOMOS-díjat adományozott.

VALÓRA VÁLT ÁLMOK BÖGÖTÉN

Az épületek létrejöttét, felújítását mindig célok határozzák meg. Állapotuk híven tükrözi az ott folyó életet, és annak a közösségnek az igényességét vagy igénytelenségét, akik birtokolják. Ha azt látjuk, tapasztaljuk, hogy remek építészeti értékek tömegei mennek tönkre az évtizedek során, vagy maradnak funkció nélkül, akkor ott a bajok okát nem az egyszerű emberekben kell keresni.

Egy kistelepülés lakóinak nincsenek nagy álmai, az egyéni boldoguláson túl csupán néhány alapvető dolgot szeretnének elérni. Többek között utat, járdát, csatornát, gyermekeknek elérhető közelségben óvodát és iskolát, közösségi tereket, amelyeknek a kialakítását, formáját – az általuk elfogadott szakember közreműködésével – maguk határozhatják meg. Örülnének egy-egy képzett közművelődési szakembernek is, aki – sok esetben egyedüli értelmiségiként – fontos kulturális missziót tölthetne be a településen. Hiszem azt, hogy ha ennél kevesebbrel is beérjük, azt igénytelenségnek hívják, amelyet a jövőnk érdekében nem engedhetünk meg magunknak.

Bögöte község Vas megyében, a Kemeneshát és a Kemenesalja határán található, 326 lakosú kistelepülés. A földrajzi környezeti adottságok folytán feltételezhető, hogy Bögöte területén, a Marcal felé siető Kódó patak mentén – leginkább a dombok vízhez közeli lejtőinek alsó harmadán – az őskor óta lehettek települések.

Figyelemre méltó a község elnevezése, amely a 'bölc' jelentésű türk „bögu” szóból származó személynév. Eredete és típusa alapján a legkorábbi helyneveink közé tartozik, vagyis a honfoglalás korától számolhatunk a maival megegyező nevű település létevel, amelyet Árpád-kori leletek is bizonyítanak. Ezen a tényen mit sem változtat, hogy Bögöte első említése egy fennmaradt oklevélben 1387-re datálható.

Bögöte létrejöttében döntő szerepe volt egy nemzetközi jelentőségű távolsági útnak. Ez a Szé-

kesfehérvárt Vasvárral és Itáliával összekötő kereskedelmi és hadi út „Római Katonák Útja” néven vált ismertté.

A településen számos híres ember született, élt és alkotott: *Szilasy János* (1795–1859) egyetemi tanár, filozófus, pedagógiai író, nagyváradi kanonok; *Ivánkovich János* (1807–1877) 1848-as országgyűlési képviselő, 1849-ben a megye kormánybiztosa, a szabadságharc leverése után távollétében halálra ítélték, 1868-tól Vas megye alispánja; *Gróf Batthyány Ervin* (1877–1945) reformiskolát épített és működtetett 1905-től a cselédgyermekek számára, továbbá lapkiadó, mecénás volt; *Nádler Herbert* (1883–1951) Batthyány gróf bögötei birtokának intézőjeként ismerkedett meg a vadászattal, és a leg-híresebb magyar vadászok (Kittenberger Kálmán, Széchenyi Zsigmond) közt tartják számon, az általa kidolgozott trófeabírálati képlet (Nádler-pontok) nemzetközileg is híressé tették; *Prof. dr. István Lajos* (1922–2007) Széchenyi-díjas, nemzetközi hírű hematológus, sikeres közéleti személyiség.

A legenda szerint Berzsényi Dániel is többször megfordult a településen, és egyik alkalommal niklai birtokára igyekezvén a jelenleg István-hegynek elnevezett kilátó-dombon írta a „Búcsúzás Kemenes-Aljától” című versét.

Talán a szerencsének is köszönhető, hogy a falut „birtokló” kisnemeseink, földbirtokosok, de a parasztok is a gazdasági modernizáció hívei voltak, hisz elsők között hozták be külföldről a legkorszerűbb technikát, amelyet aztán maguk is tovább fejlesztettek.

Az egyik földbirtokos, *Horváth Miklós* gazdaságában jött létre az Universal Műbútor- és Épületasztalos Árugyár, valamint bádigos és lakatosüzem, amely fontos népességmegtartó erőt jelentett a falu számára. Az ő tulajdonába került a Bozzay Imre által 1875-ben épített emeletes kastély, amely a család

di birtok központja volt. Az épület az államosítást követően, a 70-es években a helyi termelészövetkezet tulajdonába került, és ebben az időszakban nagyon leromlott az állapota. Ma egy osztrák állampolgár tulajdona, aki megkezdte a felújítását, eredeti állapotának helyreállítását.

A község másik földbirtokosának, gróf Batthyány Ervinnek is volt egy úrilakja, kúriája, amely a község központi részén található. Később István Lajos családjának a tulajdonába került, akinek a leszármazottai részben jelenleg is birtokolják. Az épület felújítása folyamatban van, és a társtulajdonos, Serediuk Péter festő- és grafikusművész alkotóházként szeretné működtetni.

A XX. század fordulóján az uralkodó osztály látszólag fontosnak tartotta a népoktatást, de az eredményességre nem sok gondot fordított. Bögötén például 1870-ben új épületet kapott az egyházi népiskola, de jellemző volt a „hiányzásokat eltűrő, elnéző” oktatási gyakorlat, mert a tavaszi munkák megkezdését követően nem csak a szülőknek, hanem a gyermekeknek is dolgozniuk kellett, amelyek eredményeképpen a lakosság 20%-a analfabétaként lépett az új évszázadba.

A régi iskola épülete 2003-ban került átalakításra, amelynek a földszintjén található a polgármesteri hivatal és a körjegyzőség. Sikeres pályázat révén 2004-ben a tetőtérben került kialakításra a „Gyeregház”, amely számtalan program helyszínül szolgál. E helyen működik az e-Magyarország-pont, ahol a lakosság az ingyenes internetes hozzáférés mellett informatikai és nyelvtanfolyamokon vehet részt. Itt rendezzük a vállalkozói fórumokat, és szívesen adunk helyet a civil szervezetek rendezvényeinek is.

Rendkívüli jelentőséggel bírt a XX. század elején gróf Batthyány Ervin reformiskolája, amely a hatalmat birtoklóknak óriási ellenállást, haragot váltott ki, hisz félték attól, hogy érdekeikkel ellentétes folyamatok indulnak el, akár országosan is. A gróf hitt abban, hogy az ipari forradalom eredményeképpen csak kiművelt emberfőkkel lehet az ország fejlődését biztosítani, felgyorsítani. Egy olyan világról álmodott, amelyben tehetsége és képessége szerint mindenkinek megvan az esélye érvényesülni („megélni”), és ehhez minden gyermek számára biztosítani kell egy korszerű, jó szakmai színvonalon működtetett iskolát.

A gróf hozzálátott nagyra törő terveinek megvalósításához. Felépítette, és az akkori korban legmodernebbnek számító berendezésekkel, eszközökkel felszerelve 1905. október 5-én megnyitotta az iskolát. Ebben hűségese barátja és számtartója,

Nádler Herbert is segítette, aki szívügyének tekintette és a gróf távollétében is működtette az iskolát. Szabó Ervin szellemi irányításával kidolgozásra került a tantervi elképzelés, amely lehetővé tette a koedukációt, biztosította az ingyenes oktatást, ideértve a tankönyveket, a ruházatot és az étkezést is. Tanítottak az iskolában asztalos mesterséget, vas- és fémmunkát, kertészeti ismereteket, földmérést, szabást, varrást, hímzést. Bevezették a tanulmányi kirándulásokat is!

Batthyány gróf tervei között szerepelt még egy alsó fokú középiskola (polgári) indítása is, továbbá dédelgetett álma volt, hogy Bögötét a térség művelődési központjává fejleszti. Ehhez az elképzeléséhez jól illeszkedett az általa létrehozott lap-szerkesztőség és kiadó. Szeretett volna egy nyomdát is megvalósítani, de ehhez már nem volt ereje. Elfáradt az őt ért támadásoktól, és lemondva magyar állampolgárságáról London melletti birtokán telepedett le. Batthyány Ervin gróf Londonban és Cambridge-ben töltött egyetemi éve alatt a társadalmi haladást hirdető neves személyiségek – Lev Tolsztoj és Pjotr Kropotkin – hatása alá került. Hazai barátai közül Heller Farkas közgazdász egyetemi tanárral, Szabó Ervin szociológus-könyvtárigazgatóval tartott szoros kapcsolatot. Batthyány küzdelmeit támogatta Ady Endre is, aki többször is kiált Batthyány és a reformiskola mellett a Budapesti Napló hasábjain. Az iskola 1921. május 25-én megszűnt, és az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 65085/21. számú határozatával köz-művelődési célra jelölte ki.

A kijelölt célok ellenére ez az épület az idők során számtalan funkciót viselt. Egy száz fő befogadóképességű „kulturterem” mellett volt itt orvos-lakás, postahivatal, fodrászüzlet, tanácsbírlakás, rendőrség és varroda. Amikor 1990-ben önálló lett a település, a Kultúrházban nem volt vezetékes ivóvíz, angol WC, mállott a vakolat, szinte romokban hevert az épület. Az újonnan megválasztott képviselőtestület kisebb tatarozással elérte, hogy ez a létesítmény nem maradt a település szegényfoltja.

Bögöte község Képviselőtestülete 2006-ban elhatározta, hogy az épületet teljesen felújítja, és kizárólag kulturális célra hasznosítja. A Közkincs-program keretében meghirdetett pályázaton sikerült nyerni a településnek 20 millió forint kamatmentes hitelt(!), amelyet 20 év alatt kell visszafizetni! Nagyon nagy anyagi megpróbáltatást jelent ez számunkra, de – jobb pályázati lehetőség nem lévén – az elhatározott cél érdekében vállaltuk a terheket.

A felújítás során az épület belseje a funkciónak megfelelő átalakítást nyert, esztétikailag megszüpült. A külső homlokzat az idők során – a funkcióváltások következtében – többször változott, de őszintén meg kell mondani, hogy *soha nem volt ez egy szép épület*. A 2006-ban történt felújítás során az utcai homlokzatot, illetve annak tetőrészét átalakítottuk, amely véleményünk szerint a létesítmény előnyére vált.

Az avatással egy időben prof. dr. István Lajos leplezte le az intézmény falán elhelyezett Batthyány Ervint ábrázoló domborművet, amely Gál Tamás Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása.

A művelődési ház nagyterme számtalan rendezvényt fogadott eddig. Évente 3–4 kiállítást, több konferenciát, színházi estet rendezünk. Láthattuk a Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház kamara-előadásait, a Budapesti Színkört. Rendszeres vendégünk a celldömölki Soltis Lajos Színház, a szombathelyi Mesebólt Bábszínház és több amatőr együttes. Itt zajlanak ünnepi eseményeink, az esküvők, a Kistérségi Gyermekejóléti Szolgálat foglalkozásai és a helyi fiatalok rendezvényei. A termet kényelmes, több funkcióra alkalmas korszerű bútorzattal rendeztük be: összecsukható konferencia-asztalokkal, „rakásolható” párnázott székekkel, térelválasztókkal. A beépített vetítő és hangosító berendezésnek köszönhetően – ősztől tavaszig, szombat esténként – ingyenes „mozielőadásokat” szervezhetünk.

A felújításba kisebb bővítés is belefért: két öltözőhelyiséget építettünk a színpad mögé. Külön teremben kapott helyet a Batthyány Ervin életét és munkásságát bemutató állandó kiállítás. Természetesen ebben a teremben zajlanak a kisebb foglalkozások (például a kreatív műhely), valamint az előadások, megbeszélések, és egyúttal az olvasóterem szerepét is betölti.

Nagyon fontos pontja a háznak a könyvtár, amely a Kistérségi Mozgókönyvtár hálózatban

működik. A könyvtári állomány folyamatosan, a szakmai elvárásoknak és a helyi igényeknek megfelelően cserélődik. Ezen túl számos folyóirat, DVD és CD-lemez kölcsönözhető, vagy a spontán igényeknek megfelelően akár a helyszínen is vetíthető, lejátszható.

Az intézmény előtere, hallja az alkalmilag – kizárólag rendezvényekkor – működtetett büfével együtt kellemes beszélgetések, találkozások színtere, s ebből a térből nyílnak a mosdók.

A művelődési ház főbejárata mellett külön biztosítottunk bejutási lehetőséget a mozgáskorlátozottak számára, amelyet egy kellemes télikert köt össze a nagyteremmel. Ez a helyiség szintén alkalmas előadások és foglalkozások tartására.

Az épületet jól kiegészíti egy rendezvénytér a hozzá kapcsolódó szabadtéri színpaddal. Az elmúlt másfél évtizedben rendkívüli módon megnövekedett az igény a szabadterei rendezvényekre. Egy-egy esemény kapcsán erőnket meghaladó költségekkel tudtuk elérni, hogy megfelelő infrastruktúra álljon rendelkezésre. Nagyon sokba kerül a színpad- és sátorbérlés, amely újból és újból visszatérő problémát és költséget jelent, akár évente több alkalommal is. Célszerűnek tartottuk hát, hogy egyszerű és viszonylag olcsó építészeti megoldással hosszútávra elrendezzük ezt a problémát. Első ütemben elkészült a szabadterei színpad a nézőtérrel! Második ütemként – pályázati lehetőségre várva! – megtervezettük a színpad lefedését, amely nagyszerű lehetőséget biztosít arra, hogy rendezvényeink zavartalanul bonyolódjanak. A lefedett színpadtér – időjárástól függetlenül – önállóan is alkalmas lesz kisebb programok fogadására.

Szilárd meggyőződése, hogy csak álmaink adnak esélyt a megmaradásra. Az álmok pedig akkor válnak valósággá, ha küzdünk értük, makacsul és következetesen. Bögötte több évszázados erőfeszítéseinek köszönheti, hogy nem került le a térképről. Él, és élni akar.

AZ AJKAI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT SZÍNHÁZTERMÉNEK ÚJJÁSZÜLETÉSÉRŐL

Intézményünk története 1969 márciusában kezdődött. Ekkor adták át ugyanis a gyorsan fejlődő szocialista iparváros (sokáig a „piszkos tizenkettőhöz” sorolt, de 87-ben az emberarcú városért Hild-éremmel kitüntetett) akkoriban minden igényt kielégítő kulturális intézményét. A kultúrotthonban (milyen szép ez a név!) helyet kapott a maga 605 férőhelyével a megye legnagyobb színházterme, volt táncterem, mely ma kiállítóteremként funkcionál, hat kisebb-nagyobb klubterem a különböző és szerencsére egyre szaporodó művészeti csoportok és kisközösségek működését biztosítandó. Megkezdődhetett egy nagyon színes és műfajilag változatos kulturális élet. Egymásnak adták a kilincset és léptek a világot jelentő deszkákra a kor nagy színészei, a bérletes sorozat egy-egy előadása egy hetet ölelt fel, mivel akkoriban a nagy cégek és intézmények (bánya, erőmű, timföld, kórház) színházbérletet ajándékoztak dolgozóiknak.

S ne feledjük a 70-es, 80-as évek legendás rock koncertjeit! Havonta érkeztek városunkba a „legmenőbb” zenekarok, és töltötték meg több száz nézővel a színháztermet, kiváltképp a P. Mobilt övezte különös figyelem és érdeklődés a billentyűs Cserháti István ajkaisága folytán. Ez nagyon jó volt a rockzene imádóinak, de legyünk őszinték, kicsit „meggyepálták” a nézőteret. A folyamatosan romló körülményekhez hozzájárult a mozi működése is, mivel itt kapott helyet a filmszínház, ahol akkoriban napi rendszerességgel folyt a vetítés. Ezt természetesen nem negatívumként említem, pusztá tényként, mely az elhasználódást jelentősen gyorsította. Minden fontos esemény itt történt: a gálák, fesztiválok, színházak, hangversenyek, iskolai és városi rendezvények, mind-mind itt kaptak helyet.

Mentek az évek mentek, s mi, a művelődési központ dolgozói kezdtük magunkat egyre rosszabbul

érezni a méltatlan körülmények miatt, a szereplők és a közönség előtt egyaránt.

Én 1993-ban kerültem az intézménybe, már akkor nagy álmom volt a színházterem és a hozzá kapcsolt kiszolgáló helyiségek teljes körű átalakítása. Véleményezésre ott sorakoztak előttünk a meg nem valósult építési tervek, ám a „nagy dobás” valahogy mindig váratott magára. Ahogy Ady Endre írta: „szépakarás” és „bús lekönnyöklés” – így történt nálunk is.

Pedig a helyzet egyre kínosabbá vált! Különös dolgok is megtörténtek az évtizedeken át használt és lehasznált teremben. A nagyon szűkre tervezett széksorok düledeztek, ha valaki megmozdult a széken, egy egész sor hinta-palintázott; az előadások alatt sem a fűtést, sem a hűtést nem tudtuk beüzemelni, mert úgy bűgött, mint egy traktor; a színpad padozata elkorhadt, a díszletelemeket bizonyos helyeken alig vagy egyáltalán nem lehetett stabilan rögzíteni; az előfüggönnyet és a trégereket kézi mozgatással vezéreltük, magyarul kurblyituk. De a legborzasztóbb mégis az volt, mikor a nagy esőzés és a szigetelés súlyos hiányosságai miatt a gépházon keresztül beáztunk, és a megyei nyugdíjas gála közönségéből néhányan esernyőt kinyitva nézték a színpadi programot.

Aztán eljött a nagy pillanat! Megkaptuk a hírt, hogy a Nemzeti Fejlesztési Ügynökségtől nyert pályázati forrásból rövidesen megkezdődhet a művelődési központ teljes rekonstrukciója. Az átalakítási munkálatok 2006 őszén indultak az intézmény első szárnyának megújulásával. A földszinti részén létrejött az információs központ nyilvános Internet-használati lehetőséggel, s egy igényesen kialakított teraszos vendéglátó, a főtér felé nyitott résszel. Emellett átadásra került a 64 férőhelyes, klimatizált, pódium-előadások megtartására és filmvetítésre is alkal-

mas konferenciaterem, és kellemes helyszínné vált az udvar a szabadtéri színpad létrejöttével. Megszépült az intézmény emeleti kiállítóterme, mely az alkotóknak eddig is kedvelt helyszíne volt. A színházterem és a hozzá kapcsolódó ki-

szolgáló helyiségek felújítása 2009 decemberében kezdődött. Üveges Sándor (volt népművelő) és Györkös József (fotós) lépésről lépésre követték az átalakítás menetét. *(Képes beszámolójukat a CD-mellékleten olvashatják.)*

Beke Pál

(1943–2009.)

Becsületkereszt

„Istenem! Most ne segíts, csak nézd!” – szolt egy régi magyar fohász, ami után nekimentünk az ördögnek, a túlerőnek, a gonosznak...

Napjaink fényében hosszan elmélkedhetnénk a becsületről, a tisztességről, a hűségről, az igazságról, a hazaszeretetről, és mindazokról az emberi, társadalmi-civilizációs fejlődésünk elemi értékeiről, amelyek a teremtés, vagy a Paradicsomból való kiűzetésünk óta felelősségünk meghatározó részei.

Túlzás nélkül, súlyos politikai helyzet sodort össze minket Beke Pállal. Egy kilátástalannak tetsző, fenekestől felfordult közegbe csöppent bele a maga egyszerű valójával. Valójában felkérték egy feladatra, amelyet egyéb országos munkája mellett lelkiismeretesen vállalt. S ahogyan megismertem, nem tagadta meg önmagát; két végéről égetve a gyertyát, közösségé formálta a kezei alá rendelteteket, s egyre többen lettünk. Újlag belekóstolhatunk az igazibb polgári lét szelídebb formájába.

Egyetlen percet sem ültünk fölöslegesen, mindig oka volt, ha lezöttyentünk, úgymond fecsegni a Palkóval. Szívtuk a cigiket, hatalmasakat lépeget-

tünk gondolatban, mert az első pillanattól kezdve, fél szavakkal értettük egymást. Nem sokkal, de Ő volt az idősebb, és sokat mosolyogtunk ezen, mert emlékeztünk fiatalabb éveink rendjére, amikor még más módon tisztelte egymást az idősebb és a fiatalabb, mert különb rendje volt az életnek. Mert az másabb világ volt, csendesebb – média mentesebb –, a sunyin terpeszkedő diktatúra árnyékában, ahol a dacosabb idősebbek őrizték a családi és a közösségi élet meghatározó – örökölt és örökérvényű – mindennapi törvényeit.

Beke Pál is ezek közé tartozott. Megfontolt, visszafogottabb természete okán, lassan ismertük meg egymást. Hisz' loholtunk inunk szakadtáig, tettük a dolgunkat, miközben lestem, miként igazodik el a „nyócker” még formálódó politikai útvesztőiben, amiről mindketten tudtuk, hogy az nem a mi világunk. De zokszó nélkül állta a sarat. Nem nőttünk össze, ellenben akkor hívtam fel, amikor csak akartam, s viszont. Mindig megmondta az igazat, ahogyan jómagam is szokimondó vagyok...(!)

Hónapok teltek el a nagy rohanásban, amíg megszólítottam: mi lenne, ha ezt vagy azt, így vagy úgy megpróbálnánk, s azt mondta: Tedd meg! Megtettem, egyszer, kétszer, sokszor, és működött – mindenki jól érezte magát. Ő is így cselekedett, ha támadt valami jó gondolata, amitől szintén jól érezte magát mindenki, megtette, ráadásul egy országot nyitott meg előttünk, a Hazánkat, lényegében munkájának legfőbb területét. Lényegtelen, hogy kit hogyan érintettek meg ezek az élmények, egy formálódó kis közösségen belül kezdtük megszeretni. Ilyetén indult el a fecserészésünk is, ahogyan Ő nevezte. Semmi túlzás nem volt ezekben a röpké beszélgetésekben, csak a lényeg. Néha kifakadtunk ezen-azon, amikor odadörmögte: „Bajszoskám, mi a fene folyik itt?”, vagy, hogy „Ez marhaság!” Két-három szó után mindig rájöttünk. No, attól kezdve fél szavakkal értettük egymást. Azt csak nagyritkán tehettük meg, hogy lerogytunk egy-egy pohárkára, mert folyton úton volt. Jártá az országot rendületlen. De meghatározóan emlékszem arra a kevés alkalomra, amikor a legteljesebb egyetértésben – sohasem nyafogva – ki-vesézhattünk néhány alapvetést.

Kezdtem, és jó volt kiismerni, mert sütött belőle a becsület. Amiről az igaz magyar ember messziről megismerszik: „inkább törik, mint hajlik”. Recsegett és ropogott is időnként, bírta, ahogyan tudta azokat a viharosabb időket. Nemigen szeretett a szája ellenére fogalmazni. Számtalanszor kupo-rogtunk egymás mellett a bizottsági üléseken is, s bökdösődtünk ezen-azon, hogy fel ne röhögjünk,

vagy csapjunk az asztalra időnként. Számtalanszor egyetértettünk abban, hogy mindig oda kell csapni keményen, s egyre keményebben (!)

Mindig őszinte volt és mindenkor az igazat mondta. Konok módon, mégis szelíd hangon eldörmögte a mondókáját, emezek pedig csak bólogathattak.

Így röppent el az a pár év, amit vele tölthettem, s így ment el... „Egy hétig most nem leszek” – brumogta mosolygós kék szemmel, majd csak a süket csend maradt utána.

Nem jellemző, de apám halála óta, ember még nem hiányzott úgy, mint Ő. Emlékszem, azokra a napokra, mert valami oknál fogva vártam haza, kerestem, tele voltam kérdésekkel, és egyre gyanúsabb volt, mert senki, nem mert mondani semmit róla. Azután lassan megtudtam az igazságot,

s napok kellettek, hogy felfogjam a megváltoztathatatlant. Hetekig tipródtam, vártam, hogy még egyszer, utoljára meglátogathassam a kórházban. Végül egy közös barátunkkal elmentünk. Elmondunk egy imát... csendesen... reménykedve... Ahogyan ismertem, egészen biztosan ott lógázza a lábát valamelyik felhő szélén és mosolyog...

Tervek, remények, makacs, konok kitartás és a lelkiismeret. Ezernyi megválaszolatlan kérdés és hatalmas sóhajtások maradtak utána...(…) Egy biztos: Isten akarata szerint élt és cselekedett.

A „Becsületkereszt” Józsefvárosért kitüntetés, posztumusz odaítélése nem volt kérdéses. Becsülettel cipelte a keresztjét, soroljam?

Budapest, 2010. április 18.

Varga István

Herényiek Háza

Kovács Ilma

Kovács Ilma Hutter Ottó-díja

2009. november 11-én, a X. eLearning Fórum keretében negyedszer átadott Hutter Ottó-díjat Kovács Ilma kapta meg, életműve, a távoktatás területén kifejtett több évtizedes tevékenysége elismeréseként.

A díjat dr. Zárda Sarolta, a SZÁMALK vezérigazgatója és dr. Mlinarics József, a MATISZ – Magyar Tartalomipari Szövetség – ügyvezető elnöke adták át.

A SZÁMALK Zrt. új épületében (Bp. 1119 Mérnök u. 39.) megtartott eLearning Fórum témája az *eLearning és az egész életen át tartó tanulás kapcsolata* volt.

Az eLearning Fórum gondozója a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézetében (SZTAKI) az eLearning Osztály. <http://www.elearningforum.hu/>

A Fórum első szervezője és szorgalmazója Hutter Ottó, az eLearning osztály vezetője volt. 2002-ben tartották meg az első Fórumot, és kezdetben évente két alkalommal is megszervezték. A negyedik Fórumtól, azaz 2004 júniusától kezd-

ve további szervezők csatlakoztak a SZTAKI-hoz: MATISZ, SZÁMALK, Műszaki Könyvkiadó, Gábor Dénes Főiskola, INFOOPEN, Magyar Minőség Társaság. Az utóbbi években évente egy Fórum biztosít lehetőséget ezen új szakma képviselőinek a találkozóra.

Hutter Ottót a szakma és munkatársai igen nagyra becsülték. 2006-ban elhunyt. Emlékére alapították a Hutter Ottó-díjat 2006-ban: „A fiatalon elhunyt, az eLearning terjedésének, népszerűsítésének elősegítését sok ágon művelő, sokszínű tevékenységű szakember emléke megőrzését célzó elismeréssel az e-learning területén kifejtett jelentős tevékenységet díjazták.”

Az első díjazottak: 2006-ban dr. Kis-Tóth Lajos, az EKF rektorhelyettese, 2007-ben dr. Zárda Sarolta, a SZÁMALK Zrt. Vezérigazgatója, és 2008-ban Könczöl Tamás, a Sulinet igazgatója. A 2009-es díjazott: dr. Kovács Ilma egyetemi magántanár (BCE), az IOK Alkalmazott Nyelvészeti Kutató- és Továbbképzési Központ munkatársa (Kovács Ilma honlap: www.kovacsilma.webs.com). Az átadási ünnepség jó hangulatát és emelkedettségét érzékeltetik a következő méltató szavak:

Dr. Zárda Sarolta, a SZÁMALK Zrt. vezérigazgatója: „Nagyon izgalmas volt az idei szavazás, nyolc jelölt került szóba, ez nagy öröm, hisz az, hogy már ennyi név került fel, akik érdemesek erre a díjra, magának az eLearningnek az elterjedését jelzi. Hosszas vita, majd egy internetes szavazás és az önéletrajzok értékelése után egy életmű-díj született. Vannak kiemelkedő teljesítmények évenként, szoftverek, egyebek, de olyan is van, amikor a díjat nem egy műért kapja valaki, hanem szinte egy életműért. Ezt a díjat az idén Kovács Ilmának íteltük.”

Mlinarics József, a MATISZ ügyvezető elnöke: „A Hutter Ottó díjat minden évben az a személy kapja, aki az elmúlt években az eLearning módszertan terjesztése, fejlesztése és alkalmazása területén széles körben a szakma elismerésére számot tartó munkásságot folytatott. 2009 évben a Hutter Ottó díjat Kovács Ilma, a Corvinus Egyetem tanára kapta. Ilmának én legszívesebben az eLearning Nagyasszonya címet is odaadnám. Most 30 éve kezdte meg oktatói munkáját a Corvinus Egyetemen, ahol jelenleg egyetemi magántanárként dolgozik. Akik ismerik, azok tudják, hogy a francia nyelv szerelmese, a francia oktatás nagy ismerője. A nyelvtanításon keresztül megismerte azokat a nyitott távoktatási rendszereket, melyeknek Franciaországban nagy hagyománya van. Több könyvet is írt erről, és próbálta lazítani Magyarországon

a levelező oktatással, távoktatással, eLearninggel szembeni ellenállást.

Ilmában megvan az a készség, ami a mai pedagógusoknál sokszor hiányzik, hogy amit oktat, azt folyamatos önképzéssel magas szinten továbbfejleszti, ahogy tette ezt az eLearninggel is. A kezdő pedagógusoknak is példát mutatott abban, hogy nem a kor számít az új technológiák elsajátításában, hanem a múlhatatlan érdeklődés, melyben ezeket az új technológiákat meg lehet ismerni, alkalmazni és terjeszteni lehet.

Kovács Ilmának 13 könyve jelent meg, melyek példamutató módon a Magyar Elektronikus Könyvtárban is megtalálhatóak. Ajánlom mindenkinek figyelmébe ezeket a műveket, sokat lehet belőlük tanulni.

Nagyon jó baráti viszonyban vagyok Ilmával, aki a lelkiismeretemet gyakran felébresztette ezzel a kérdéssel, hogy az általam elméletben megfogalmazott, helyesnek ítélt eLearning módszerek a gyakorlatban mennyire valósultak meg. Ilma, gratulálok!"

A maglódi MagHáz

Hollós Róbertné

Hollós Róbertné és a magyarországi játszótárszerek 40 éve
Hollós Róbertné (Hollós Gizi) 1926-ban született Kassán, itt gyerekeskedett. Miskolcon a Református Tóth Pál Nőnevelő Intézet Leánygimnáziumában érettségizet, mert szülővárosában a magyar nyelvű tanulás nehézségeibe ütközött.

1947-ben a „lakosságcserevel” települ át családjával Budapestre. Édesanyját baloldali elkötelezettsége a Magyar Nők Demokratikus Szövetségébe vezeti. A fiatal textiltechnikus-tanuló itt ismerkedik meg az amatőr bábjátékkal. A Bábjátékos Egyesület és a Paulay Ede utcai Mesebarlang jóvoltából tanul bábjátékot. Életre szóló kapcsolatot köt a Mészöly Miklós – Polcz Elaine író-pszichológus házaspárral.

1952-ben a Népművelési Minisztérium munkatársa lesz, majd az (amatőr művészeti szövetségek államosításából, összevonásából) alakuló Népművelési/Népművészeti Intézetben vállal állást. A bábjátékos mozgalom koordinációja lesz hosszú évekre a feladata. Az egykori népi kollégistával, Hollós Róberttel, a Gyermekszínház akkori dramaturgjával köt házasságot. Két fiút nevelnek fel.

Munkatársaival a 70-es évek végére „szabadalmazza” a játszótárszereket.

Fontosabb megjelent munkái:

Hollós Róbertné (szerk.) (1971): *Bábjátás a népművelésben*, Budapest, Népművelési Propaganda Iroda

Hollós Róbertné (szerk.) (1975): *A gyerek és a mese*, Népművelési Intézet.

Hollós Róbertné (1980): *Gyermekek, játék, alkotás*, Népművelés, 1980/9.

Hollós Róbertné (1982): *Játszóházak (Playing houses)*, In: *Művészet–Oktatás–Játék (Arts–Education–Games)*, Hosszú, Klára (ed.), Budapest–Kecskemét, 32–33.

Hollós Róbertné (1982): *Játék-kultúra a Magyar Nemzeti Galéria GYIK-műhelyében (Play-culture in the Workshop of the Hungarian National Gallery)*, Experiments, In: *Oktatás–Művészet–Folklór–Játék*, Hosszú, Klára (ed.), Budapest, 105–107.

Hollós Róbertné (szerk.) (1983): *A bábjáték lélektana és pedagógiája*, Népművelési Propaganda Iroda.

Hollós Róbertné (1985): *Báb, Vizuális kultúra*, In: Papp György (szerk.): *Művészek a gyerekekért*, Ifjúsági Lapkiadó vállalat, 14–15; 122–124.

Hollós Róbertné: *10 tanács játékvezetőknek*, In: Jani Gabriella (szerk.) (1985): *600 tanács a kulturális, művészeti neveléshez*, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Budapest, 166–167.

F. B. – S. D.: *Hogyan került kapcsolatba a játszótárszerekkel?*

H. G.: Nem volt közöm a bábjátékhoz fiatal koromban. Nem igazán az kóválygott a gimnáziumot félbehagyott fejemben, hogy bábjátékkal, meg gyerekekkel, meg játszótárszerekkel foglalkozzam, mert orvosnak készültem volna. Aztán egy egyéves iskola után technikus lettem, hogy valamiből kenyeret is lehessen venni.

Az ELTE-n kezdtem el pszichológiát tanulni. Mi, akik a képzésben „klinikaira szakosodtunk”, három évig jártunk a „Lipótra”, rohangásztunk anatómiára, fiziológiára, belgyógyászatra, gyermekgyógyászatra, gyerekpszichiátriára. Amikor megkaptam az egyetemen a diplomámat – még a jó édes anyukám, ne haragudjon rám, de még ő sem kérdezte meg, hogy most akkor mit is végeztél.

Az élet összesodort Polcz Elaine-nal, aki a Központi Gyermekidegrendező Intézetben próbálkozott először Magyarországon játékkerápiával.

’56 október 25-én ért minket a Parlament előtti sortűz szele a Margit-hídon. Négyéves gyerekként voltam az utcán: utána pszichológus-

hoz kellett vinni. Hát kihez vigyem? Alaine-hez. Bekerültem Alaine-hez, ő foglalkozott a fiammal, egyszer csak azt mondja: „Te meg mit üldögélsz itt, mint egy „balett anyuka”? Segíts már nekem, csinálj valamit, itt unatkozik a sok szülő és a gyerek is, foglald le őket: találj ki valamit!” (Alaine különben haláláig ezt mondta: csinálj valamit, találj ki valamit... oldd meg.) Mészölyékkal szoros barátságba kerülünk. A férjem színházi dramaturg volt, és Mészöly Miklós sem élt meg abból, hogy írt, tehát ő is színházi dramaturg volt, egy munkahelyen dolgoztak. Érdekes, hogy minket ennyire összedort a sors.

A játékkerápiás munkába a kezdet kezdetén Miklós is besegített: voltak ötletei. Én Alaine mellett először csak szabadrajzokat, családrajzokat vettem fel a gyerekekkel, egyszerűbb dolgokkal foglalkoztam. Aztán odajártam asszisztensnek, és cipeltem mindig a két gyerekeket. Hova tettem volna őket, ha már kijöttek a napköziből vagy az óvodából? És ők voltak mindig a demonstrációk: ha jöttek más kórházból, akkor „Juj, itt vannak a fiúk?” – kérdezte Alaine. „Igen, itt van, de csak a Jani.” „Nem baj, legyen itt a Jani, várjál.”

Akár a református tanból, akár a bibliából veszem, akár a buddhizmushoz nyúlok, mindig érzem, hogy az ember nem véletlenül jár be egy utat. És hogy egy év alatt – miután még azt sem tudtam Pesten, hogy kell közlekedni, és hogy juttok vissza Soroksárig, ahol laktunk – belebotlok valakibe véletlenül, és egy év múlva Budapest legérdekesebb értelmiségi körében vagyok benne? Ez nem lehet véletlen! Weöres Sándortól Illyés Gyuláig, festőig belekerültem egy körbe, akiknek egy részét érdekli a bábjáték, a bábszínház, a báb mint absztrakció, a báb mint önkifejezés, mint művészeti eszköz, mint tervezés... És olyan mai modern szavak nélkül is, hogy *interaktív*, igaz, amit mondok: a gyerekekkel való játék eszköz a felnőtt és a gyerek között. Amellett, hogy ugyanolyan rangú művészet mindenütt a világon, csak nálunk hiszik, hogy nem az: „Mit csinál ez a Gizi?” – mondják. „Jaj, hát ő semmit, egész nap pénzért ül és így csinál: Szervusztok Gyerekek...”

Amikor például egy gyereket fegyelmezni kell, képtelen vagyok nem demokratikusan, nem egyenrangú félként elfogadni őt, és inkább befolyásolnám, nem fegyelmezném. Vagy igyekszem olyan szituációt teremteni a számára, amelyik hozzá közelebb van. Mert abban a szituációban ő maga is képes működni, és nem arra vár, hogy majd én, a nagy, a bölcs, okos felnőtt, aki már... én egy sms-t nem tudok leolvasni...

F. B. – S. D.: *Miben is rejlik a játszóház jelentősége, mi is annak szerepe?*

H. G.: Az egész játszóház dolog – majd elmondom, hogy indult el és miért – végül is arról szól, hogy dolgozó szülők vannak: a mama is dolgozik, a mamának is joga van dolgozni. (Most nem arról beszélök, hogy szükséges-e, hanem hogy joga van dolgozni, joga van diplomát szerezni, joga van szellemi életet is élni. Nem biztos, hogy ez két vagy három gyerek mellett megoldható. Most képzelj el egy közgazdászt vagy egy mérnököt, aki 5 évig nem tudja azt a munkáját végezni, amiért tíz éves kora óta küzd.) Szóval kellene ott bizony olyan feladatokat átvállalni a családoktól, amelyeket a családok egyenként nem nagyon tudnak megoldani. Ez a bébiszitter rendszer... hát az egyik jobb, a másik rosszabb, ugye. Akkor nem a gyereket kezdjük el ellenőrizni, hanem azt, aki *vigyáz* rá. Na most, a gyerekekre nem vigyázni kell, hanem *együtt lenni vele, játszani vele, élni vele*. Nem börtönőr kell a gyerek mellé, aki egyszerűen csak felügyel. Vagy az olyan, aki inkább még egy csokit a szájába dug. – Hát ez sem megoldás. Ezt a légkört, hogy a családok egymásért is felelősek, hogy nem egy valaki parancsol, míg a másik állandóan panaszkodik: szóval ezt szerettük volna valami módon elkerülni. No de volt ennek azért előélete, mert nem úgy patant ki azért az agyunkból.

Hiszen én „belemásztam” már korábban is a bábjátékba.

F. B. – S. D.: *Hogyan alakult a bábmozgalom helyzete Magyarországon?*

H. G.: A háború után először volt lehetőségünk arra, hogy Franciaországba kimehetett magyar együttes is egy nemzetközi fesztiválra. Én vezethettem ki ezt a csoportot, mert mindig kellett egy állami vezető kísézőnek. És nekem ez volt a foglalkozásom a Bábjátékos Szövetségben, majd később a Népművelési Minisztériumban, megint később a Népművelési Intézetben.

Megérkeztünk abba a francia kisvárosba, és látam, hogy itt nem nézik *hülyének* a bábjátékosokat. És akkor föltűnt, hogy az esti előadások nem olyan szabályosak, hogy színházjegyed van, beülsz, működik, szabályos, elő van írva, ... hanem mindenütt, akár az utcasarkon felállítottak egy kis asztalt, kiraktak valami izét, s aki megállt, segített bábót készíteni. Rögtönöztek, s ha megunt, elment. Csak néztük, mint a majom a moziban, hogy most hogy is van ez?

Ferenc József óta nálunk minden olyan szabályos. Aki a szabályoknak megfelelt, aki elég konformista

volt, az volt a jó tanuló. Akinek valami kérdése mert lenni, vagy valamit nem értett és rákérdezett, az zavarta az órát – hát nem? A sűgás meg büntetendő volt, holott csak annak lehet sűgni, aki tud valamit. Ebből a világból belezuhantunk abba a franciába, és ez engem mérhetetlenül megfogott. S azt gondoltam, hát mibe kerül ezt itthon is megcsinálni? Semmibe. Mindent meg lehet csinálni, amihez nem kell pénz. És akkor jött a következő kis hazai bábfesztivál '48-ban. Centenárium kultúrversenyt hirdetett meg a Kultuszminisztérium. E körben külön a bábjátékosoknak is rendeztek egy bemutatót. Ez kellett nekünk, hogy ott a francia kisvárosban rájójjunk arra, hogy az sem rossz, amit mi csinálunk. Szabályosan, szépen betanulod a szöveget, elmondod, közben egy kézzel játszol... Végső soron egy színházi előadáshoz is nagy feyelem kell.

Ennek mégiscsak van egy holdudvara. Ez a *szabadjáték*, a rögtönzéses játék, alkotás – amit ma csak kreativitásnak nevezünk. Tehát az a „valamiből valamit létrehozni”. Ott van a kis hurkapálca, meg húsz darab kis rongy, meg három pingpong labda, és azzal hozzá létre valamit. Amit akarsz, amit ő sugall neked, amit éppen belelátsz.

Aztán később, a 70-es évek felé a népművészet is kezdett feltámadni, új irányt venni, modern közösségi foglalatossággá válni. Akkor hosszú kiadványsorozatok jelentek meg a papírhajtogatásról, a szövésről... Elindult a drámapedagógia is. A néptáncosok kezdték a táncházakat. Elindult a szabadabb mozgás: aki akart, az beállhatott. Ezek az ágazatok a maguk kis csoportjaival, ki-ki a maga elméleteivel – megindultak minden irányból: ez lett a *szabad játék*. Hogy tényleg tartalmasan vagyok együtt a gyerekekkel, és nem felügyelem őket, nem előírom, és nem korrigálok addig, amíg nem lesz olyan, amilyenek én képzelem – holott ez az ő műve! Miért kell korrigálnom állandóan? Ha kéri, segítek, megkérdem, mit segítek. „Így gondoltad? Jó, akkor kész.”

1970-ben volt mindez. Ezt pontosan tudom, mert akkor egy évre otthagytam a népművelést. Huszonvalahány évig csináltam már akkor, aztán egy fél évre elmentem az egészségügybe. Gondoltam, ott is kipróbálok. De hát valami olyan rémes légkör volt, hogy fél év múlva én megszöktem.

A maga korában ez egy rendkívül érdekes mozgás volt. Elszakadni egy kicsit ettől a merev neveléselfogástól. Hogy is mondjam – az angolszász pedagógiai hagyomány hiányaira gondolok tulajdonképpen. Trencsényi László akkor az Úttörőszövetségnél volt, ő is megkeresett minket: Mezei Évát, Gabnai Katit, a Hollós Gizit, a Hollós Robit.

F. B. – S. D.: *Az első játszóházak hazánkban...*

H. G.: Aztán jött 1979, amelyikről azt mondták, hogy ez a gyerekek nemzetközi éve. Aztán azt mondták: „Gizi, ide figyelj! Kapsz erre a célra egymillió forint állami támogatást.” Nagyon sok pénz volt az akkor. „Találj ki valamit, próbálkozzál!” – Egymillió forint? Hát akkor 19 megyében legyenek nagy vasárnapi színpadok... bohócok jönnek, rendezvények... mi a *fenét* találjak ki? Vitányi Iván, az intézet igazgatója azt mondta: „Te meg fogod csinálni, egész biztos. Azt csinálsz, amit akarsz, senki nem fog belebeszélni. Csak valami jót, ne szóródjon el a pénz.” És nekem az jutott eszembe, hogy ha játékkal a nagyon erős neurózist, devianciát is gyógyítani lehet, akkor miért ne lehetne ezt felhasználni prevenciónak?

Akkor kezdtünk el ezen gondolkodni... összeszedtem az intézetben azt a hat-hét munkatársat, aki akkor külön-külön foglalkozott gyerekügyekkel. Hogy lehetne ezt valahogy koordinálni? Ki kellene találni valamilyen rendszerét, valamilyen szervezetét. Minek nevezzük? És akkor ott mi történjen? S akkor „izzadtuk ki” ezt a játszóházas ügyet. Azt a pénzt az utolsó fillérig erre a célra költöttük. Ez az ügy nem bukott el. Ma is van, tehát látszik, hogy nem volt egy politikai rendszerhez kötött dolog, nem volt unalmas.

A lényeg az, hogy kell hozzá helyiség. Meg kell lennie hozzá házak. Akkor hívtak engem a rádióba, meg a televízióba, hogy nyilatkozzak erről. Kérdezte tőlem az egyik riporter, hogy „Ugye azt nem tetszik gondolni, hogy most föl fognak építeni egy rendszert?” – Ugye hát ott vannak az úttörő házak, meg az iskolák – mondtam válaszul –, ott van a sok pártház! Ott állnak üresen! Hát miért ne lehetne ezt oda beengedni! Vasárnap délelőtt fűtik az előcsarnokot, büfé van, WC van... na, ezt bele élőben a televízióba. Aztán azt mondta nekem intézetigazgatónk „Te Hollós, te megőrültél! Vagy minket rúgnak ki veled együtt, vagy nem tudom, hol fogjuk végezni!” Én meg mondtam, hogy „Dehogy! Hát Jézus is azt mondta, hogy engedjétek hozzám a kisdedekeket, miért ne mehetnének be azokba az üres, kitakarított, tiszta, meleg, fűtött pártházakba!” És beengedték őket. Nekem lett igazam! Nem mindenütt, de a játszóházak egy része vasárnap délelőttönként a pártházak addig dög üres előcsarnokaiban működött. Így törtünk be a múzeumokba, ahova addig gyerek legföljebb pórázon mehetett be, hogy le ne verjen valamit. És azóta is működik ez, főleg a múzeumos része működik nagyon jól.

F. B. – S. D.: *Mik a játszóház legfőbb alapelvei, hogyan működik?*

H. G.: A működés három alapelve: nyitottság, önkéntesség, játékoság. De hát mi a nyitottság? Nyitottság abban az értelemben is, hogy a különböző foglalkozások, tevékenységek nem zárt szakköri rendszerben folynak, hanem egymásba is átjárhatóan szerveződnek. Nyitott abban az értelemben is, hogy a tevékenység nem csak a házban folya, hanem minden formának megkeresnénk a természetes, mindennapi életben és a társadalomban való feladatát. A szabadban mozgás, kirándulás, élménygyűjtés, faág-, termény-, levél-, kavicsgyűjtés, osztályozás, festés, rajzolás... Kiállítások a művekből, megfigyelések a természetben: napszakok, évszakok, természetvédelem – milyen zöld voltam már akkor is?!

A mindennapi élet meg a másik témakör. A lakásban játszható játékok megtanulása. Lakásdíszítési, lakberendezési ötletek – elkészítési módok. A modern és a régi viszonya. Praktikum, ötletesség és esztétikum az otthonban. Szabás-varrás minták. A tér szerepe – játszószarok a lakásban. Konyhai és háztartási eszközök használata.

A társadalom a harmadik témakör. Viselkedés, kapcsolatteremtés, barátság, családi ismeretek. Viselkedés a változó helyzetekben, társaságban... Azt a bizonyos régi jólneveltséget vissza szeretném lopni. Hogy azért viselkedni nem baj, ha tudunk. Az nem szégyen, csak nem kötelező minden pillanatban. De nem szégyen. Ismeretlen környezetben, hivatalban, orvosi rendelőben, színházban, kiállításon... Na most, erre valók a dramatikus, szituációs játékok tömegei. Hogy igenis a színházban másképp, a kiállításon is tudni kell, hogyan... Ki ne kapna görcsöt, ha egy hivatali ügyet kell elintéznie?

Körülbelül erről volt szó. Foglalkozásokat kínáltunk a szülőknek is. Megnézhetik, be is kapcsolódhatnak... szülők iskolája, nevelési fórumok, családi tanácsadás... Tehát amíg a szülő elviszi a gyereket a játszóházba, és őt esetleg unatkoznék – számára van egy külön klub.

A demokratikus viselkedést kéne megtanulni, úgy igazán. Mi is az valójában, hogy demokrácia? – Hát ezt ma sem ártana tanítani. Igen, ehhez itt egy külön stúdió kell. Hogy mi is az, hogy játékoság, tehát hogy valami nem teljesítmény-elvű.

Az volt a szemem előtt, hogy ha egy lakásban él egy gyerek, valami olyasmi helyre kéne csalogatni, aminek otthonhangulata is van. És nem korcsoport van, kiscsoport, középső csoport... Kitől tanuljon? A nagyobb gyerektől, a nagyobb testvértől. Kire vigyázzon, hogy ne rúgja föl, mert még csak tanul járt? A kicsikre. Hát miért kell őket külön

szobákba rakni? És miért csak szakkörökben tanulhat meg egy gyerek néptáncot vagy szövögetni? Hát tanuljon meg egyedül, ha neki egyedül is van hozzá kedve. Vagy ketten a testvérével vagy a barátnőjével. Ne kalodázzuk a gyerekeket, hanem hagyjuk játszani. És ha elfárad, vagy a másik szobában őt valami jobban érdekli, akkor ne tartsuk ott végig. Az nem ezen múlik, hogy kitartó lesz-e. Még érdeklődő, még nem döntött. Hozzuk döntési helyzetbe. De dönteni csak akkor lehet, ha tudjuk, hogy miről dönthetünk. – Ezt egy gyereknek elméletben nem tudod elmagyarázni, neki látni kell, meg kell fogni – kézzel megtapintani: „*Ó, én ezt a vizet agyagot szívesebben gyúrom, mint azt az izét szövögetem!*” Vagy fordítva: „*Elegem van abból, inkább ezt a jó kis meleg gyapjút szövögetem...*” Hát hadd dönthesse! De szerezzen hozzá tapasztalatokat. Hogyan szerez, ha rászólok: „*Na mi van, meguntad, s már kimégy? Még be sem fejezted! Gyere csak vissza, fejezd be előbb!*”

Az autoriterség helyett próbáltunk demokratikusabb megoldásokat találni. De hogy igazából mi is egy gyerek és felnőtt közötti demokrácia, hát azt évekbe telt, amíg kigondoltuk, kimódoltuk.

Az egész játszóház-rendszer a prevencióra épült. Nem megengedni, amíg a gyermek dádógós, bepisilós, hazudós lesz, lop az iskolában, kimarad, rosszul alszik, éjszaka átmáskál ... ezt meg lehet előzni. Hogy lehetne egy kicsit a hagyományos nagy családot is visszalopni neki ebben a játszóházban? Kicsit inkább a kertés házat „rekonstruálni”, mert az is cél volt, hogy kapcsoljuk össze a szabaddal, meg a természettel, a természet szeretetével. De iszonyúan utálok a büntető pedagógiát, mert az a gyerek, akinek ráversz a kezére, hogy ne tépje le az ibolyát, az le fogja tépni legközelebb is. De ha megszereti, akkor nem fogja. Akit szeretünk, azt nem bántjuk. Tehát meg kell szeretetni a tiszta vizet.

Soha el nem felejttem: apám sokat vitt el engem kirándulni. Fiút szeretett volna – lány lettem, koraszülött voltam – mégis az apám úgy nevelt, mintha fiú lennék. Kettesben mentünk az erdőbe gombászni. Apám mindig tudta, hogy hol van forrás. Egy gyönyörű szép, kis tiszta patak mellett azt mondta: *Na, akkor itt most leülünk, eszegetünk, a gombát feltűzzük kis botra, tüzet rakunk, megpirítgatjuk, megsózzuk a gombát, azt is megesszük*”. Én borzasztó szomjas voltam. Mondta, hogy *ne így igyál: elővett egy gyönyörű zöldpaprikát, körbevágta, kipucolta, és kaptam egy zöldpaprika-poharat. Abból ittam a vizet. Soha, amíg élek, el nem felejttem annak a tiszta víznek az ízét. Nekem soha többet nem kellett mon-*

dani, hogy zárd el fogmosás közben a vizet, ne pazarolj a tiszta vízzel... Nem volt szemét, mindent visszaforgattunk. Valahol egy kicsit ez azt jelenti, hogy ellátjuk magunkat mindennel, ami a kertben nő, nem megyünk mindenért a piacra. Hogy mi mindent el lehet télire rakni. Én tudom, hogy ez egy romantikus kép, ma a tízemeletes panelekben ezt nem lehet elkívánni, de irdatlan pénzeket dobálunk ki, amivel csak tönkretesszük a környezetet.

Arra építettem az egészet, hogy a gyerekeket olyan helyzetbe hozzuk, amiben megelőzhető, hogy neurotikus, nehezen kezelhető legyen. Nem tudom, leírtam-e valahol, de magamban mindig ez vitt előre. Ahogy mi nyaraltunk például: nem is tudtuk, hogy mi nyaralunk. Anyám egyik nővére falusi tanítónő volt Olaszliszkán, ahol olyan vidáman mentünk végig a cigánytáboron, hogy eszünkbe sem jutott, hogy valami történhet. Levettük, vittük a kezünkben a szandált, addig se koptattuk – ez a békésebb világ része volt. Abban a környezetben, amiben élek, próbáljak valamilyen harmóniát teremteni: talán ez a cél. De erre kicsi korban kell ráérezni.

F. B. – S. D.: *Mit gondol a mai játszótárszínházról?*

H. G.: Sajnos leszegényedtek. Ezt a teljes funkciót nem is ismerik, talán nincs is rá igény vagy pénz, vagy egyéb. De ennek bármilyen kis része olyan, mintha modulokból volna összeállítva. Nem muszáj az egészet mindig összerakni, amire lehetőség van. Egy családban élő, két-három testvér otthon is megélheti ugyanezeket az élményeket. Ezeken keresztül könnyebben lehet kontaktust teremteni. Sok szülő mondja, hogy nem ér rá otthon játszani a gyer-

mekkel. Nekem főznöm, mosnom, takarítanom kell, mikor érek én rá? Hát éppen azalatt! Azalatt játssz vele, amíg szidod: hány percbe kerül, amíg lehorodod, szidod, megbünteted, sarokba állítod, odajön az apja, elmondod, felhív az anyád, panaszkodsz rá, barátnőddel megbeszéled... Olyan ez, mint Mozart zenéje: nem lehet olyan rosszul játszani, hogy ne lenne szép. Nem lehet olyan rossz játszótárszínházat csinálni, hogy ne érne többet a semminél!

F. B. – S. D.: *Van-e kedvenc játéka, tevékenysége?*

H. G.: Az úgy kezdődik, hogy a három unokám, három kis vadember, az öcsém unokái is ide jönnek hozzám játszótárszínházba. Mindent elpakoltam a gyerek-magasságból, és mindenhova olyat tettem, amihez ők nyúlhatnak. Előkerül a nagy zacskó játékok, csupa-csupa kincs: itt van egy műanyag autó, amelyik ha akarom, telefon, ha akarom, autó, ha akarom, vasaló: legyen egy játéknak több funkciója. Van itt fa kirakó, matrjoska-baba, senki nem mondja meg, mit kell vele csinálni: neki kell rájönnie! Próba-szerencse, beválás – tanították az ELTE-n neveléslelektanból. Kifordítom-befordítom, baba, béka, facsörgő, hogy a gyerek érdekesebb anyagon is begyakorolja a kézimunka mozgatóját, munkára való képességét, kereplő... Mindenhez hozzá szabad nyúlni!

A saját gyerekeimmel is így volt ez. Amit elméletben hirdetek, azt nem árurom el a gyakorlatban sem: mert vagy igazam van, és akkor be fog jönni, vagy nincs igazam – akkor meg mit erőlködök, nem?

Ferencz Barbara – Sikó Dóra

Falvay Károly mérnök, néprajzkutató, táncművész, koreográfus és szakíró életének 85. évében elhunyt.

1924-ben született az Abaúj megyei Gibárton. Első néprajzi kutatóútját mestere, a posztumusz Kossuth-díjas Molnár István táncművész, koreográfus társaságában tette meg 1948-ban, még egyetemistaként, szülőfalujának szomszédságában, a Füzéri vár tövében lévő Füzérkajától a Zemplén megyei Karcsáig. Edison fonográf és 16 mm-es rugós filmfelvevő volt akkor az ehhez tartozó korszerű munkaeszköz. Ezt követte 1953-ban az első önállóan szervezett gyűjtőút Forrai István zeneszerzővel az Ipolyság környéki falvakban. Eredménye a szerző első jelentősebb gyermekjáték- és szokáshagyomány gyűjteménye, melynek adatai az MTA Zenetudományi Intézetébe kerültek. Az elkövetkező években a Hortobágy pásztorélete, s vele a híres „gróf” Czinege János gulyás számadóval történt ismerkedés nyújtott számára újabb tapasztalatokat. 1956 késő nyarán Karsai Zsigmond festőművész szülőfalujában, Lőrincrévén és Nagyenyed környékén terjedelmes film-, fénykép- és magnetofonfelvételt készített magyar és román szokáshagyományokról. Ezek a kutatóutak a 60-as évek közepétől varázsszövegek, vagy más megjelöléssel apokrif imák gyűjtésével bővülnek évről évre, Vas megye és a moldvai Csángóföld között. Jelentős falumonográfia vár feldolgozásra a Somogy megyei Nemespátróról, ahonnan rádióadások születtek, valamint a matyó és palóc falvakról: itt is készültek televíziós és rádiós felvételek. A legtávolabbi kutatóutak az észak- és dél-amerikai magyar emigránsok, majd a kaukázusi oszétek, csecsenek és ingusok közé vezettek. Utóbbi tanulmányutak során e népek magyar hagyományokkal rokonságot mutató emlékei tűntek elő, melyeket moldáviai és ukrainai hasonló tapasztalatok egészítettek ki. Mindezek tudományos feldolgozása csak a 80-as évek fordulóján kezdődhetett meg, amikor sorra jelentek meg az ebből készült etnológiai tanulmányok. A szerző számára sokat jelentett az a 60-as években kialakult évtizedes barátság, ami a régész-történész Fettich Nándor akadémikushoz, majd egy évtized múlva a kaukázusi néprajztudomány kitűnőségéhez, Istvánovits Márton egyetemi tanárhoz kötötte. A tudományos feldolgozások szakmai követelményeitőlük tanulta meg.

Ritmikus mozgás – énekes játék című, 1990-ben megjelent munkája hozzájárult az óvodai mozgás-

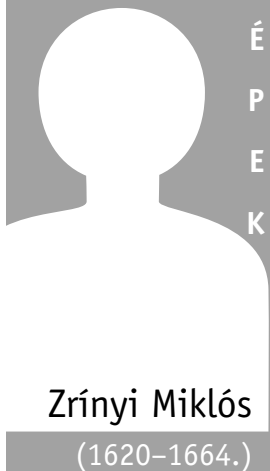
A
R
C
K
É
P
E
K

nevelés fellendüléséhez. Másfél évtizeden át volt a Magyar Táncstudományi Társaság alelnöke.

Matyó menyegző című filmje európai nagydíjat kapott. Sokak által ismert a *Széki ballada* című táncfilmje is.

Legutolsó kötete *Boldogasszony – a női szerep a magyar hitvilág tükrében* címmel jelent meg 2001-ben. Ennek alap gondolata nyelvi fogalmaink, énekes gyermekjátékaink, apokrif imáink, valamint lakodalmi és temetési szertartásaink szellemi tartalmának összefüggéseit kereső kutatásából született meg. A gyermekjátékok elmélyült tanulmányozása és a közben megszerzett pszichológiai ismeretek nagyban segítettek e hagyomány megértésében. A kötet emléket állít a millenniumi évben a régi magyar Boldogasszonynak, és figyelemre méltóan értelmezi a női lét eddig elhanyagolt aspektusát, a szófiát (bölcsséget). A mű sokat segíthet a korszerűsége törekvő nevelés, oktatás minden szintjén, új gondolatok inspirálója lehet számos tudományos területen.

Zrínyi Miklós

(1620–1664.)

Háromszázkilencven éve, 1620. május 1-jén született Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér, a Szigeti veszedelem írója, a kor legnagyobb magyar államférfija.

Horvát eredetű főnemesi családból származott, dédapja a szigetvári hős volt. Apját korán elvesztette, ezután gyámja, Pázmány Péter esztergomi érsek, az ellenreformáció vezéralakja neveltette. A családi birtokot megosztotta Péter öccsével (akit 1671-ben a Wesselényi-összeesküvés miatt lefejeztek), ő a muraközi, öccse a tenger melléki részt kapta. Ez egyben nyelvi elkülönülést is jelentett: Péter horvát nyelvi költő lett, ő fordította le horvatra a Zrínyiászt.

Zrínyi a családi birtok védelmében harcolt a török ellen, majd a harmincéves háborúban tüntette ki magát vitézségével. Jutalma tábornoki, horvát főkapitányi cím lett. 1648-tól horvát bán volt. Csáktornyai udvara politikai és társadalmi központtá vált, a magyarul, horvátul, latinul, németül, ola-

szul, törökül is tökéletesen beszélő Zrínyi nemzeti pártot szervezett. Fő célja a török kiűzése volt, de foglalkoztatta a független magyar királyság gondolata is, ezért a bécsi udvar elgáncsolta nádorrá választását.

1663-ban I. Lipót magyar főparancsnokká tette, a következő év elején vezette híres téli hadjáratát. Kihasználva, hogy a törökök télen nem szerettek mozogni, az akkori hadtudományra fittyet hányva, messze az ellenséges területre behatolva felégette az észéki Dráva-hidat, majd áprilisban Kanizsa ostromához kezdett. Hiába magasztalták Európa-szerte, az udvar visszarendelte, júniusban a császári hadak passzivitása miatt a török területen épített Zrínyi-Újvár is elesett.

A szentgotthárdi diadal utáni szégyenletes, inkább a törökre nézve előnyös békekötés után a csalódott, a fővezérségről is leváltott Zrínyi terveket szőtt a magyar államiság újraépítéséről, de a megvalósításra nem maradt ideje. 1664. november 18-án vadászat közben egy vadkan halálra sebezte. Halálát akkor és azóta is összeesküvés-elméletek övezik, a közvélemény a bécsi udvar számlájára írt merényletként könyvelte el. Személyében a magyar történelem egy válságos pillanatában az évszázad legnagyobb politikusa szállt a sírba.

Zrínyi magát katonának tartotta, „mellékesen” írott költeményei mégis a magyar barokk irodalom csúcsát jelentik. Fiatalon szerelmes verseket írt későbbi feleségéhez.

Fő műve, első irodalmi eposzuk, a dédapjának emléket állító *Szigeti veszedelem* nagy részét 1647–48 telén vetette papírra. Szigetvár védőinek hősiességén keresztül az aktuális tennivalókra, a török kiűzésére lelkesített. Művét mesteri szerkesztés, barokk stílus jellemzi, akkoriban igen erőteljes nyelve ma már avultnak hat. Prózaí írásai közül leghíresebb *Az török áfium ellen való orvosság* (1660–61) című politikai röpirata, amelyben állandó magyar hadsereg felállítását követeli.

Zrínyi új politikai, hadtudományi, publicisztikai műfajokat honosított meg magyarul, kiterjedt levelezéséből diplomáciai és katonai tevékenysége is megismerhető. A maga korában alig olvasták, költészetét a felvilágosodás idején Kazinczy fedezte fel újra, helyét Arany János jelölte ki *Zrínyi és Tasso* című tanulmányával.

(MTI)

Szász Zsolt¹ – Pálfi Ágnes²KORUNK HŐSE, AVAGY A NYELV
GÉNIUSZA*Közelítések a régi és az új teatralitáshoz³*

Örvendetes fejlemény, hogy 2009-ben, a harmadik Deszka Fesztiválon végre elkezdődött a termékeny, oldott hangnemű párbeszéd a drámaírók és színházcsinálók között. Mint ahogy az is jó jel a jövőre nézvést, hogy e szakmai találkozókat nagyszámú, zömmel fiatal közönség látogatta, kísérte figyelemmel. Azóta a Csokonai Színház művészeti műhelyében napi beszédtema mindaz, ami ezeken a találkozókön fölvetődött. A színházi szakmát érintő külső történések fényében ezek az eszmecserek még inkább fölértékelődnek. Gondoljunk az immár életbe lépett színházi törvényre, vagy a szintén Debrecenben, ez év szeptemberében lezajlott Alternatív Színházi Szemlére, és az ennek nyomán megindult erjedésre: a szakmát megosztó

és/vagy egyesítő országos jelentőségű találkozókra, vitákra.

A színház világához méltó, drámai pillanat ez: most valóban rajtunk múlik, hogy belátható lesz-e a magyar színjátszás múltja, jelene és jövője, vagy továbbra is belenyugszunk abba a helyzetbe, hogy csupán egy számoszlop vagyunk a többi közt a költségvetésben, a politikus közigazdászok asztalán. Leltár és belső önmeghatározás, fogalomtisztázás híján megjósolható, hogy megint a régi, jól bevált dramaturgiát járatták majd csúcsra velünk: szekértáborok alakulnak, és megindul a marakodás az egyébként is szűken mért anyagiakért. De ami még súlyosabb: ismét lehet népiurbánusozni, büntudatot generálni, hogy lám-lám, ezek nem is képesek rá, hogy a maguk szerepét, helyét, érdekeit artikulálják.

„Csibéim, ... legyetek egy kicsit realisabbak és praktikusabbak!” – mondaná Weöres Sándor, mint ahogy mondta is, amikor ötezer évet ígért nekünk s a kései utódoknak önmaga életművére, a magyarul megszólaltatott Líra Mundira mutatva: én ezt hagyom örökölni rátok, mint életben tartó szellemi tőkét. Ha Weöres intését magunkra vesszük, ráébredhetünk arra is, hogy ennek a leltárkészítésnek most egészen más módon, más dimenzióban kellene megtörténnie, mint ahogyan ezzel mi kiskörösen általában próbálkozni szoktunk. Könnyen lehet, hogy meg kéne fordítani a relációkat: nem másnak,

1 Blattner-díjas bábművész, ünnepszervező

2 IRAT-nívódíjas költő, esszéíró

3 Az alábbiakban tárgyalandó témakörökhöz szorosan kapcsolódik az a Kortárs folyóirat hasábjain 2009 augusztusában megjelent esszé (Meditáció a játékszíni mesterségről, avagy a kis magyar dráma természetrajza), melyet 2008-ban, a második Deszka Fesztivál alkalmából készítettünk. Reményünk szerint e két, egymással összeolvasandó textus segítségével lesz a negyedik Deszka Fesztiválra válogató szakembereknek abban, hogy a színművek bemutatását követő elméleti beszélgetéseknek egymással egyeztetett vitaalapja legyen, előmozdítva egyúttal a magunk álláspontjának karakteres és színvonalas képviselését is.

hanem nekünk magunknak kellene fölállalni azt a nem könnyű feladatot, hogy „beárazzuk” szellemi teljesítményeinket. Természetesen így sem kerülhetünk el a súrlódásokat, de legalább a saját terepünkön, egymással vívhatnánk.

És ha már a világlíra szóba került, miért ne kalkulálhatnánk mi is a világszínház valuta-árfolyamaival? Hiszen klasszikusaink és kortárs szépíróink egyike-másika már beiktatott szereplője az európai irodalmi életnek, s az utóbbi években már azt is konstatálhatjuk, hogy a kortárs magyar drámatermés úgyszintén versenyképes.

A sikertörténeteket látva akár hátra is dőlhetnénk. De vajon miért állítja mégis egy világhírű színházi alkotó, a Párizsból Magyarokanizsára visszatért Nagy József (alias Jozef Nadj) a Magyar Teátrum első évfolyamának második számában olvasható interjújában kulturális viszonyainkat, színházi életünket jellemezve, hogy „a tatárjárás után lehettek ilyen állapotok, amikor az emberek végigmentek a letarolt vidéken, és azt mondták: gyereink, fogjunk hozzá, és tegyük rendbe a dolgokat”? Nagy József arról a tapasztalatáról számol be, hogy ezen a tájon életművek, már bizonyítottan magas szintű művészi teljesítmények mennek veszendőbe, s hogy lassan már az alkotó munka minimális feltételei is hiányoznak: a regnáló állami apparátus és a fennálló elosztási szisztéma a legjobbakra számára sem biztosítja az alapvető létfeltételeket, mint ahogy a megfelelő publicitás anyagi hátterét, fedezetét sem.

Nagy József hiteles médium arra is, hogy egy Európát megjárt művész optikáján keresztül vessük fel a kérdést: mi is lehetne az aranyfedezete a mi valutánknak? – Amikor az interjú végén úgy fogalmaz, hogy először annak kellene „gyémánt tisztán ragyognia, amihez igazán közünk van, amiből vagyunk” – szó sincs nacionalizmusról. Bartók példájával itt ő arra az egzisztenciánk bázisát, létalapját képező szellemi többletünkre utal, ami magyarként csak a miénk, s amit kortárs művészként – akár protestáló módon is – képviselnünk és tőkésíteni kellene ebben az értékváltságos világban.

Meglehet, hogy a szellemi teljesítményeknek az a fajta, szakmai konszenzuson alapuló „bearázása”, amit a színházi törvény ellenében javasunk, a kortárs drámaírókat közvetlenül nem érinti, s hogy kezdeményezésünk inkább csak a kőszínházi nagyüzemben és az alternatív műhelyekben tevékenykedő színházi alkotók körében válthat ki indulatokat, találhat visszhangra. Mindenek előtt azoknak a szerzői színházaknak kedvezne

egy ilyen fordulat, ahol a színpadra állított darabok írója egyúttal rendező és színész is, mit több, teljes felelősséget kell vállalnia anyagi és erkölcsi értelemben is a produkciókban résztvevő alkotótársakért. Őt sosem mint drámaíró „árazzák be” és fizetik is meg. Amikor pályázik, színházi működésének egésze alapján ítéltetik meg az ő személyes teljesítménye is. Jó esetben ebből az egzisztenciális peremhelyzetből természetesen adódhat a színházcsináló szociális érzékenysége, mellyel közvetlenül és aktuálisan képes reagálni a társadalomban zajló drámai folyamatokra – azokkal vállalva szolidaritást, akik hasonlóan a maguk bőrén érzik az össztársadalmi méretű szellemi és anyagi lecsúszás állandósult krízishelyzetét.

Az értelmiség látványos szerepvesztése persze – függetlenül attól, hogy személyében ki mennyire van kiszolgáltatva ennek a krízisnek – valójában mindnyájunk osztatlan élménye, keserű tapasztalata: immár több generációt összekötő kapocs, lehetséges közös nevezőnk, ha tetszik. Azonban a színházban – ahogyan a közéletben is – megkerülhetetlen a hitelesség kérdése. Az értelmiségi státuszban lévő művésztől a nagyközönség teljes joggal kérheti számon ezt a hitelességet, illetve azt, hogy az alkotó a maga identitásválságáról drámai módon, leplezetlen őszinteséggel nyilatkozzék meg. Ezért kaptuk a mandátumunkat, ez kellene, hogy művészi kockázatvállalásunk téje legyen, nem pedig az a posztmodernnek kikiáltott attitűd, hogy a társadalmi átalakulásban vesztes rétegek nyelvén szólalva meg áruljuk ki a „szegények batyuját”.⁴ Mert itt bizony nagyon vékony a hártya, ami elválaszt és/vagy összeköt bennünket: sokszor nüansznyinak tűnik a különbség a hűség és az árulás, a szolidaritás és az idegenlelkűség, a stílusbravúr és az igazmondás között. Érdemes hát önvizsgálatot tartanunk, hol és hogyan is állunk tisztesség dolgában.

De ugyancsak nem volna haszontalan tágabb perspektívából is rálátnunk e krízis természetére, s benne önmagunk helyzetére, szerepére, esélyeinkre. Gazdasági és kulturális világváltóban vagyunk, amikor végképp eliminálódni látszanak a nemzetállami létből adódó kulturális keretek, és megdőlni látszik az a többszörösen kompromittálódott idea is, hogy felülről vezérelve egyben lehet tartani a társadalom építményét. De ezzel a globális tendenciával egyidejűleg éppen most, a gazdasági világválság hatására egyre nagyobb nyomatékkal merül föl az állami szerepvállalás erősítésére és a nemzeti

4 Vö. Turcsány Péter: Tarisznya, Magvető, Budapest, 1982. 5.

identitás újrafogalmazására való igény is. E kétirányú folyamat részeseiként, szenvedő alanyaiként mára már be kellett lássuk: koncepció és terv nélkül nemcsak gazdaságilag, de kulturálisan is bukásra vagyunk ítélve.

„Kell egy nagy álom!"; „Találjuk ki Magyarországot!” – visszhangoznak fülünkben a közelmúlt romantikus hangütésű szlogenjei. Mostanra mégis az derült ki, hogy a magyar társadalomban olyan kibeszéletlen traumák halmozódtak föl, és olyan masszív tudati fékek működnek, amelyek zsigeri ellenállást váltanak ki, s már indulóban kudarcra ítélik az ilyesfajta nagyra törő gesztusokat. Azzal az igazsággal szembesítve a szövegalkotó politikai és közéleti elitet, hogy a negatív történelmi tapasztalatokat nem lehet figyelmen kívül hagyni, nem létezőnek tekinteni. Mert hiába az újat mondás akarása, a nyelvi forma visszaüt, leleplezi a kommunikációban beállott zavart. – E két konkrét példa esetében azt, hogy az ilyesfajta üzeneteket a jónép továbbra is azzal a pártállam idejéből való antennájával fogja föl, mely bármiféle felszólításban a voluntarista attitűdöt érzékeli és dekódolja; vagyis nem érzi személyében megszólítottnak, egyenrangú partnernek magát; holott e két szlogen megfogalmazói nyilvánvalóan nem ráparancsolni akartak, hanem a kölcsönös empátiára és az ő partneri együttműködésére apelláltak.

Annak viszont már eleve nincs üzenet-értéke a számára, ha „magas kultúra” címén az elit szerzőtől a „plebsz” rontott nyelvének fragmentumokból összetákolt, rafináltan megkomponált hasonmását kapja a színpadról vagy a filmvászonról. Akkor már inkább nézi a tévé valóság-show-it, ahol „valódi” önmagával találkozhat. Mert nem vevő arra a fajta ironiára, amelynek kódrendszere a 68-as, úgynevezett „nagy nemzedék” értelmiségi műhelyeiben alakult ki, mint napjainkra már kanonizálódott beszédmód, mely egyfajta normaként, stíluskényszerként orientálja az újonnan belépő művészgenerációkat, eleve blokkolva a saját nyelvre való ráterelés elemi késztetését.

Mi ebben a tragédia? – A válaszadást egy kicsit messzebből érdemes kezdenünk. Döbbenetes, hogy Balassa Péter, a rendszerváltás előtti évtized talán leginvenciózusabb esztétája, aki kiemelten foglalkozott a színházzal, ugyanezt a kérdést vetette fel és járta körül már 1985–86-ban, a Monteverdi Birkózókör Jeles András rendezésében létrehozott, Drámai történetek című előadásának apropóján, mely az önmagát legitimálni szándékozó Kádár-rezsim „kulturtermékét”, Dobozy Imre Szélvihar című darabját használta föl. Balassa írá-

sának⁵ konklúziója az, hogy Jelesnek e kompromittálódott alapanyag bravúros interpretációja révén sikerült visszatalálnia „a kelet-európai hagyományokon nyugvó tragikum-ábrázoláshoz [...] a szegénység individuum-vesztettségét és artikulációs kifosztottságát mint a magas kultúrának a szociális lelkiismerettel való ösztörténelmi visszaélést” mutatva be. Ebből az alapállásból az esztéta a későbbi demokratikus ellenzék, a baloldali beállítottságú 68-as nemzedék bűnbeesésének kíméletlen analizisét adja, az európai kultúra válságának kontextusába állítva ezt a folyamatot: „A művészet nem sorsprobléma többé [...] a művészi önismeret központi 'szervét' felváltja a végzetel való szembenézés mindenáron való elhárítása, mint az európai kultúrember új, szenvedélymentes stratégiája – saját világával szemben”.

De valóban ez történt volna az emberrel az elmúlt fél évszázad alatt? Természetéből végképp kivészett volna a szenvedély? – Meglehet, hogy papíron ezt ideig-óráig el lehet hitetni – de a mi terepünkön, a színházban megkerülhetetlenül ott ágál a színész, aki létével, fizikai valóságával tagadja ezt a „paradigmaváltást”.

Eugenio Barba, az Odin Színház teoretikusként is jelentős vezetője a színész testét mint „test-országot” definiálja, mellyel „önmaga ellenében fejezi ki önmagát, és élete védelemre szorul az erőszak ellen, mely annak a civilizációnak a lerakódása benne, amelyben él”⁶. Egy olyan korszakban, mint a mienk, amikor a vezérszólam – a kultúra területén bizonyosan – az ideológia-mentesség és a „másságnak” átkeresztelt individualizmus, ez a meghatározás akár az új ellenzéki definíciója, vagy pontosabban az autonóm értelmiségi státusz mibenlétének fogalmi gyújtópontja lehetne. Pláne egy olyan országban, ahol – mint Balassa Péter már idézett tanulmányában mondja – „a tragikum sokszor nem individuálisan jelenik meg, közelebb áll a preindividuálishoz, illetve az individuum szó itt más jelent, mint Nyugaton”.

De a világkontextuson túl vannak-e korábbi magyar szellemi előképei annak, hogy ezt a szélesebb perspektívát a magunkénak tudhassuk, s mint saját tradíciót gondolhassuk tovább? – Németh László munkássága ezen a téren bizonyosan ilyen előzménynek tekinthető. Az ő drámafelfogásá-

5 Lásd Balassa Péter: Drámai események: félelem és részvét a nyolcvanas évek művészetében. Kontextus elemzés. In: Uő.: A másik színház. Szépirodalmi, Budapest, 1989. 287–305.

6 Vö: Eugenio Barba: Az elutasítás útján (ford.: Regős János). In: Kultúra és Közösség, 1989/6. 71.

ban a tragikum és a bűn – akárcsak Arisztotelészénél – szorosan összekapcsolódik: „Bűn az, hogy az ember sok a világnak”. Esszéjének⁷ következő mondatában azonban már a 20. századi európai gondolkodó aspektusából fogalmaz: „Elég jelentős-e az ember, elég nagy-e az indulat, megrázó-e a harc: ez az, amit meg kell kérdezni”. E két, látzólag egymásnak ellentmondó állítása számunkra egyúttal azt is jelzi, hogy az antropológiai szemlélet a magyar bölcslethez már 70–80 éve megjelent. Közelebbről megvizsgálva ugyanis e két tételmondatot, rá kell hogy jöjjünk: Németh László bűn-értelmezése nem a hellenizmus drámafelfogásának a felmelegítése, hanem annak a világméretű feszültségnek a fölérzéséből fakad, mely látható alakot öltött már Nietzsche *A tragédia születése* című tanulmányában (1870–71), s a 20. században egyrészt a végletes elszemélytelenedéshez vezetett, másrészt az ember felsőbbrendűségét hirdető übermensch ideológiában öltött testet.

A mindenkori színész számára azonban ez az ellentmondás nem intellektuálisan, filozófiai dilemmaként vetődik fel, hanem a hétköznapi művészi praxis szintjén, mint a színész-lét konstans, mindenkori paradoxona. Németh László esszéjének gondolatmenetében implicit az is tetten érhető, hogy saját színpadi alakjainak megteremtése során már az írás közben is folyamatosan a színész-fenomenre, mint a dráma legfontosabb tényezőjére fókuszál. Ennek a figyelemnek a generátora „az a drámai indulat”, mely egy saját, „magára szabott” mondatot képes „kitépni” a nyelvből – ugyanúgy, ahogyan a színpadon a színész is teszi majd egy jól sikerült, hiteles alakítás során. A születő „másik” nyelv, a „műnyelv” csak ekkor, a színész szájában ölt testiesen konkrét formát és alakot.

E nyelvcsere, a nyelváltás drámai aktusát megvilágítandó hadd utaljunk Puskin *A próféta* című költeményére, amely egy olyan – már-már naturális plaszticitással jelenetezett – történetként beszél el a „műnyelv” születését, hogy meglátásunk szerint e történet mitikus szimbolikája sem allegorizans vagy metaforikusan értelmezendő, hanem egyfajta performantív gesztussorként fogható föl és interpretálható :

Szellemi szomjúságtól gyötörten,
Sötét pusztában vonszoltam magam,
És egy hatszárnyú szeráf
Jelent meg nekem a keresztútont;

7 Lásd: Németh László: Dramaturgiai babonák. In: Uő.: Regények és tanulmányok. Szépirodalmi, Budapest, 1981. 964–970.

Álomkönnyű ujaival
Megérintette pupillámat:
Tágra nyílt látnoki pupillám,
Mint a megriadt sasé,
Megérintette a fületem,
S azt zaj és zengés töltötte meg:
És meghallottam az ég rázkódását,
S a hegyi angyalok repülését,
S a tengeri szörnyek víz alatti járását,
S a völgyi vessző tengődését.
S az ajkamhoz hozzásimult,
S kitepte bűnös nyelvemet,
A fecsegőt és ravaszt,
S a bölcs kígyó fullánkját
Elnémult számba
Helyezte véres jobbával.
És mellemet karddal vágta szét,
S remegő szívemet kivágta,
S tűzzel izzó parazsat
Tett kitárt mellembe.
Mint holttest feküdtem a pusztában,
És isten hangja szólított engem:
„Kelj föl, próféta, és láss, és hallj,
Teljesítsd akaratomat.
És bejárva a tengert és a földet,
Az ígérel gyűjtsd fel az emberek szívét!”⁸

Ha a színészi mesterség felől közelítünk a próféta születésének stációihoz, a költő nyelvi metamorfózisának versben jelenetezett folyamatához, a szövegtől a színpadig s a színpadtól a szövegig bejárando út művészi tétje az, hogy a színésznek ezen a szájába adott „kígyónyelven” kell tudni megszólalnia ahhoz, hogy a Drámának az íróval egyrangú nyelvteremtő géniusza lehessen. (Hogy ez a társalkotói státusz nem egy megvalósíthatatlan, elérhetetlen ideál, arra a félmúltból Latinovits Zoltán működése akár a jövő nemzedéke számára is érvényes példa lehet.)

Írásunkban most érkezünk el ahhoz a ponthoz, amikor érdemes utalnunk a Csokonai Színház által a következő Deszkára ajánlott tematikára: *Szöveg – teremtés*. Hogyan is közelíthetnénk ehhez a fogalom-párhoz? Színházi közéletünkben kimondva, kimondatlanul régóta ott érezni már a levegőben egyfajta atmoszférikus nyomásként az igényt, hogy szülessen meg végre az új, nagyformátumú magyar dráma, mely jelen állapotainkról ad hiteles, szembesítő erejű képet, s egyúttal összemérhető nemzeti klasszikusaink és a világ dráma-

8 A nyersfordítást vö.: Kovács Árpád: Diszkurzív poétika. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2004. 138.

irodalmának legnagyobb teljesítményeivel. Nem új keletű elvárás ez; hiszen a 19. század elejétől az újabb és újabb drámapályázatok kiírói a szerzőket mindig is ilyesfajta szintugrásra biztatták, szólították fel. Meglehet, hogy ez speciálisan magyar sajátosság; hiszen nálunk a nyelvújítás is hasonló céllal, az esztétikai norma beállításának és megemelésének ambíciójával indult (lásd Kazinczy és a mindenkori műbíráló bizottságok működését). Ám kezdettől jelen volt s újra és újra fölmerül ma is a dilemma: van-e hiteles, magyar észjárással előállított mérőműszerünk ahhoz, hogy az értéket csalhatatlanul ki tudjuk választani a megszületett művek sorából? Nemzeti klasszikusaink drámáinak sorsa a hivatásos magyar színjátszás története felől nézvést nem ezt bizonyítja. Ám nem csupán a hazai színjátszás egykorú elmaradottságát kárhózzathatjuk ezért, hanem azt is, hogy a honi esztétika, bölcsélet és műbíráló nyelve csak megkésve alakult ki – a tükör ily módon torzít, nem ad hiteles képet. A kortárs recepciónak ezt a tökéletlenségét, a kimagasló teljesítmények egyidejű ikonizálásának elmaradását, mint ránk örökített hiánybetegséget, mindnyájan szenvedjük ma is.

Ha új magyar drámát szeretnénk, klasszikusaink közül éppen ezért érdemes volna újra fölfedeznünk azokat a szerzőket, akik saját drámaírói működésükön túl (sok esetben akár a maguk színházi előmenetelét is kockáztatva) kísérletet tettek arra, hogy a kor európai színvonalán vessék fel és gondolják tovább a dráma általános elméleti kérdéseit, s ezen belül a műfaj aktuális, nemzeti specifikumait. Olyan neveket említhetünk itt, mint Csonkai, Katona és Vörösmarty – vagy a maiak közül a harmadik Deszka Fesztivál díszvendégét, Hubay Miklóst. A reformkori szerzők elméleti igényű fölvetései azért lehetnek izgalmasak számunkra ma is, mert érett színpadi kultúra híján drámaíróként kénytelenek voltak a maguk színházi ideálját is megfogalmazni kortársaik számára, a szakma belső fejlődését és a magyar dráma ügyét egyszerre előmozdítandó. (De szép is volna, ha kortárs szerzőink legjava is hasonlóan járna el!)

Fent említett három klasszikusunk közül hadd emeljük most ki Vörösmartyt, aki 1837-ben, a Nemzeti Színház születésének évében fogalmazott Elméleti töredékek⁹ című írásában mindennek előtt a költői dráma kérdéskörét exponálja. E műfaj téridő sajátosságaira is kitérő fejtegetésében már érezhetően jelen van a Csongor és Tünde írói tapasztalata; alighanem ezért is tud elrugaszkodni a klassziciz-

mus normatív esztétikájától, a tér-idő-cselekmény hármas egységének dogmájától, s képes előre vetíteni egy olyan, a maga korában bizonyára merésznek tűnő téridő felfogást, melynek eszközszerkezete igazából csak most, a posztmodern színpadon próbálódott ki, s vált működőképessé, mint korunk drámájának adekvát színházi nyelve. Ha ennek fényében Vörösmartyra mint kortársunkra tekintünk, az a Csongor és Tünde színre állításának mikéntjére nézvést is nagy hasznunkra lehet. Mert ahogyan Aranyt is igen sikeresen és tanulságosan olvasta újra az irodalmi szakember, mint „posztmodern” költőt¹⁰, könnyen lehet, hogy színházi rendezőként, kritikusként nekünk is hasonló szemlélettel volna érdemes közelítenünk ehhez az ominózus Vörösmarty-műhöz – ahelyett, hogy továbbra is egy kézlegyintéssel próbáljuk elintézni a dolgot, mondván, hogy ez egy játszhatatlan könyvdráma.

De ugyancsak figyelemre méltó Vörösmarty eszme-futtatásának kettős szemszöge, optikája is. Egyfelől a korában általánosnak tekinthető nézetet vallja, azt nevezetesen, hogy „a színmű a költői műnek alá van rendelve, s míg a költői lélek nélkül alkotott színműveket eltemeti az idő, maradandóak azok, melyek, habár nem is felelnek meg a dráma kívánalmainak, költői belérték által tartalmaznak”. Ám másfelől ugyancsak nagy nyomatékkal hozza szóba a színpad autonómiáját, világszerűségét, a színi előadás „törvényszék” mivoltát, mely „sorsot határoz a kiállított elmeművek fölött”, és inspirálón hat vissza a színművek írójára is: „gondolatokat s érzeményeket fejt ki magasabb s szilárdabb művekre”.

De engedtessek meg még egy visszavágás a fölmelegetett kézlegyintésre, és e lesajnáló gesztus vélhető okaira. A drámai szövegek színrevitele kapcsán a színpadi eszközök alkalmatlanságáról értekezni manapság szintén sikk a mi köreinkben. Mintha az a tény, hogy a magyar színjátszásnak sokáig nem volt épülete és anyagi fedezete az állandó társulatok megtartására, egyúttal azt is jelentené, hogy a reformkor színészeinek nem volt kultúrájuk, mesterségbeli tudásuk, esztétikai krédójuk, technikai felkészültségük. Néhány legendás történet fennmaradt ugyan olyan esetekről például, mint amikor Déryné, a prózai színésznő versenyben győzte le az élvonalbeli német énekesnőt. Ezek az anekdoták azonban nem tudósítanak arról, hogy a kor egyik vezető prózistája, Egressy Gábor (aki nem mellesleg a Shakespeare-színjátszás pro-

10 Szili József: Arany hogy isteniül (Az Arany-líra posztmodernsége). Argumentum, Budapest, 1996.

9 Lásd: Vörösmarty Mihály: Drámák, elbeszélések, bírálatok. Szépirodalmi, Budapest, 1974. 609–662.

pagátora, Vörösmartyval szoros együttműködésben) a színészi interpretáció technikai bázisának, a szereptanulási metódusoknak és darab-értelmezéseknek is iskolateremtő mestere volt.

Talán nem mindenki tudja, hogy a polgári átalakulás forradalomba torkolló napjaiban – jelesül 1848. március 16-án – Petőfi kezdeményezésére a kor legjobb írói szövetkeztek a színháziakkal abban, hogy ki-ki a maga írói alkatának megfelelően fordítson Shakespeare-műveket, hogy azokat az Egressy által kidolgozott, úgynevezett „természetes” előadásmódban a felszabadult pesti közönségnek minél hamarabb be lehessen mutatni.

Fentebb már exponáltuk a színész társalkotói státuszának mibenlétét, az íróéval egyenrangú szerepét a „műnyelv” megújításában. Ennek az új nyelvnek a birtokba vétele azonban sem Egressy korában, sem ma nem valósulhat meg az interpretátor „hangszerének” tökéletes kiművelése nélkül. A Színészeti Könyvtár 11. számában (Színházi Intézet, 1980, faximile kiadás) Egressy *Színészeti stúdiómok* címmel megjelent metodikai írásában szabályként fekteti le, hogy a színésznek a nyelv művészi fokon való elsajátítása érdekében – túl a költői gondolatalkatok pontos értelmezésén – a hangok szintjéig kiműveltnek kell lennie ahhoz, hogy artikulációs bázisa alkalmassá váljék a szöveg zenei értékű intonálására és modulálására. Ez a követelmény feltűnő módon összecseng Vörösmarty fent idézett tanulmányának *Kidolgozás* című részével, ahol a drámai költői nyelv hangtanára vonatkozó megfontolásait rendre úgy fogalmazza, hogy azok mint útmutatások a színésznek is közvetlen hasznára legyenek.

Miért idéztük ilyen nyomatókkal ezeket a történeti adalékokat? Azért, mert babonáink és ellenérzéseink a nemzeti romantikával szemben olyan mélyen gyökeret vertek, hogy a múlt század hetvenes éveiben megindult színházi nyelvújítási kísérletek már az úgynevezett „dekklamáló” iskola likvidálását tűzték ki célul – anélkül, hogy e 19. századi tradíció megőrzendő és megújítandó értékeit bárki is számba vette volna. S ez az „endlösung” olyan sikeres volt, hogy mára már alig találni ép beszédű, a régiekkel összemérhető színészt az ifjabb generációban. Ami nemcsak azért súlyos veszteség, mert a színjátszást kiiktathatja azon művészetek sorából, ahol még követelmény a hangszertudás, a biztos ecsetkezelés, a technikai fölkészültség, hanem azért is, mert a 60-as évektől több hullámban fellépő, szinte egyidejű két stílusirányzat – a neoavangárd és posztmodern irodalom legjava – éppen a nyelv hangzó rétege,

zeneisége terén olyan új lehetőségeit nyitotta ki a polifonikus jelentésképzésnek, hogy ennek interpretálásához még a régieknél is kiműveltebb színészekre volna szükség. Kellő szakmai felkészültség híján éppen az a társalkotói viszonyban rejlő teremtő attitűd eliminálódik, amire pedig nemcsak a színész vágyakozik, hanem a színházi szerző és az igényes közönség is.

Ha e kérdéskör mélyére akarunk hatolni, érdemes hát fölvetnünk: milyen gyereket is dobtunk mi itt ki a fürdővízzel együtt? Az a törekvés, hogy a színházról végre eltűnjön a maníros, öblögető, kiüresedett színészi beszédmód (mely elsősorban a klasszikus tragédiák nagymonológjainak interpretálását siklatta félre), jogos igénye volt mindazoknak, akik komolyan gondolták a színházi nyelvújítást. E radikális stílváltás közepette azonban nem tűnt föl sem akkor, sem most az a könnyen belátható, tagadhatatlan tény, hogy a színészi manírral együtt leparancsoltatott a színházi tragédia műfajteremtő költői alakzata, a monológ is.

Nem túl nagy veszteség-e ez? – Mert az ugyan szakmai berkekben közhelyszámba megy, hogy a színház műfajokat (tragédiát és komédiát) teremtő ősfarmája a ditirambus, de érdemben fölvetődött-e igazán, hogy annak, amit ma drámai monológnak nevezünk, mi köze van ehhez az ősfarmához, e kettős kódolású költői alakzathoz, amely az apollóni és dionüszosi elv összekapcsolásával nem kevesebbet valósít meg, mint a *szent* és a *profán* beszédmód, világszemlélet egyesítését – ami a színházcsinálás alfája és ómegája.

Ha e fogalom értelmezésének nyomába eredünk, a google-ban a 'ditirambus' címszóra kattintva menten szertefoszlik az az illúziónk, hogy valóban tudjuk, miről is beszélünk. A tanuló ifjúságnak szánt szócikkek, tudományos igényű fogalommagyarázatok szerzőinek zavara szembevetődik: olyan eltérő lírai műfajokat, verses és prózai szövegeket sorolnak ugyanis e fogalom körébe, amelyek csak igen lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódnak sem egymáshoz, sem ehhez a bizonyos ősfarmához (lásd pl. Kölcsény prózai szónoklatát, „bemutató beszédét”; Vörösmarty rap-szódíáját, *A vén cigányt*; Babits pacifista költeményét, a *Húsvét előttöt*; vagy Csokonai *Bacchushoz* című opusát). A felsorolt példák közül valójában ez utóbbi az egyetlen, ami a ditirambus *kettős* műfaji kódját működteti: az istenséghez való fohász, mely himnikus hangvételével az égi szférába emel, és a jókedvű ivászat, a bordal profán, földi közege Csokonai opusában nem két világ, hanem egy – s aminek ez a szerveződés köszönhető, az a

dialogikus, jelenetező *teátrális* forma maga (a költemény teljes szövegét lásd a *Mellékletben*). – Ja, könnyű volt neki – mondhatjuk persze, hiszen ő a Debreceni Református Kollégiumban az iskoladrámák középkorig visszanyúló hagyományán nevelkedett: egy olyan praxisra épülő tradíción, mely a poétikai, retorikai, teológiai képzést is egyfajta teatralizált keretben valósította meg.

De nyugodtan bevallhatjuk, hogy ez a fogalmi tisztázatlanság nemcsak az irodalmárok háza tájára jellemző, hanem a színházi szakemberek körében is. A második Deszka Fesztivál alkalmával, amikor Visky András, Kárpáti Péter és Háy János beszélgetett a monodrámáról, nyomban érezhető volt a zavar, amikor az került terítékre, hogy vajon van-e köze ennek a műfajnak a monológhoz. Felmerült az a kérdés is, hogy egyáltalán műfaj-e a monodráma, s hogy a színész hol keresse a maga viszonyítási pontjait a szöveg interpretálásához. – Vajon a ma oly divatos „osztott személyiség” színi megjelenítése a megoldó kulcs – tehát ad abszurdum egy önmagával meghasonlott örület kell eljátszania (lásd Darvas Iván sikerdarabját, az *Egy örült naplóját*), vagy ez a műfaj esetleg egy óriás-monológként fogható fel, mint amilyen Haumann Péter előadásában a *Szókratész védőbeszéde volt?* – Az a felvetésem (Sz. Zs.), hogy a gyökerek itt mélyebbre nyúlhatnak, netán egészen a sáman teatralizált működéséig, láthatóan megrökönyödést és oszlatlan elutasítást váltott ki. Ez a purparlé rávilágított arra, hogy a legjobb szándék ellenére is bizony csak nehezen tudunk dialógusba kerülni egymással a szakmai konszenzus alapját képező fogalmak mentén; sok esetben alacsony színvonalú, megalázó erőjáték folyik, hogy ki-ki az elmélet terepén is megerősítse a maga kivívott pozícióját.

Felő, hogy e miatt az egész szakmánkat terhelő pszichózis miatt eljátszhatjuk az esélyét annak, hogy a saját színházi tradíciókhoz való viszonyunkat közösen gondoljuk újra. Mindenek előtt a nemzeti romantika korszakát, amikor utoljára került színkrónba a polgári átalakulás külső-belső szükséglete és a kulturális önmeghatározás igénye, az új politikai közbeszéd és a művészi nyelv, ezen belül az érvényes színpadi beszédmód kiművelésének össznemzeti programja. Ezzel a tételmondattal nem azt akaruk demonstrálni, hogy megy azért nekünk még ez a fajta klasszikus retorika; szándékunk az volt, hogy méltó módon vezessük be azt a már-már elfeledett, nyilvánvaló igazságot, hogy e kivételes korszakban nyelvileg közvetlen átjárás volt a politikai szónoklat és a színpadi monológ vagy egy olyan emblemikus költemény között, mint a *Nemzeti dal*.

Sokan még mindig nem tudnak belenyugodni, hogy ez a nagy pillanat elmúlt. Ma a közönségnek az a része, aki még mindig csak azért vált jegyet az Operába, hogy azt a bizonyos „Hazám, hazám...” kezdetű áriát (lehetőleg Simándy modorában) újra meghallgassa, nem tud párbeszédbe kerülni az új impulzusokra vágyó kevesekkel, akik a kultúrától már nem azt várják, hogy illúziókba ringassa őket, hanem arra kíváncsiak, hogyan aktivizálható napjainkban ez a romantikus hagyomány. A Csokonai Színház *Bánk bán* opera-bemutatója, mely a Nádasdy Kálmán-féle librettótól visszatért Egressy Béni prozódiailag igencsak döcögős szöveggönyvéhez és Erkel eredeti zenéjéhez, ezt az újdonságra éhes közönséget célozta meg. S a vállalkozás sikere igazolta, hogy az újra fölfedezett eredeti mű akár elementárisabban képes hatni, mint egy kortárs opera. A történethez hozzátartozik az is, hogy az opus hiteles rekonstrukciója bizony hét év kemény munkájába került egy fiatal zenetörténészünknek. Mint ahogy azt sem hallgathatjuk el, hogy az obligát ária – mely ’56 okán ikonizálódott – végül mégis csak a jól ismert Nádasdy-féle verzióban hangozhatott el.

De ne ragadjunk le a magunk háza táján. Egy egészen friss tudósítással szolgálhatunk arról, hogy az önmagukat okkal-joggal színházi nagyhatalomnak tekintő lengyelek vajon hogyan viszonyulnak a maguk nemzeti romantikájához. A negyedik Nemzetközi Bárka Fesztiválon a bydgoszczi Teatr Polski Istentelen komédia címmel Zygmont Krasiniskinek, a romantikus triász harmadikként számon tartott szerzőjének darabját mutatta be, műfaji megjelölésük szerint mint „színházi installációt”. Hogy miért vették elő ezt a darabot, arról a rendező, Pawel Wodziński a műsorfüzetben így nyilatkozott: „Úgy gondolom, hogy ma arra van leginkább szükségünk, hogy újra definiáljuk az örökségünket, mindenek előtt a romantika örökségét.” Azért éppen ezt, mert ugyanúgy „két, ellentétes értékeket képviselő világ konfliktusát hordozta, mint a mienk”¹¹. Ezt mutatja az értelmiségen belül a konzervatívok és a liberálisok közötti ellentét, mely Lengyelországban az elmúlt húsz év során élesedett ki. Az előadás utáni beszélgetésben Wodziński arról számolt be, hogy a rendszerváltás utáni évtizedben úgy látszott, a nemzeti romantikusok végképp a süllyesztőbe kerülnek, még a kötelező tananyagból is kihullanak. Ám 2000 után megváltozott a trend. A látott darabból és a rendező kommentárjából a közönség egyaránt azt szűrhet

11 Vö.: Színészek és statiszták (Részletek a Pawel Wodzińskivel készült interjúból). In: Hajónapló, XIV. november (különszám), 34.

le, hogy erre az 1833-ban íródott – első olvasatra igencsak hermetikusan tűnő – textusra azért esett a választásuk, mert a szerzőt alkalmas médiumnak találták arra, hogy rajta keresztül a lengyel értelmiség a saját mostani identitás-válságára történelmi perspektívából lásson rá.

Magyar nézőként persze bajosan ítélnéjük meg, hogy az előadás a lengyel publikumban és a kritikusok köreiben milyen rezonanciát keltett. De az egyértelműen átjött, hogy e rendezésben egy radikális antiszínházi gesztus manifesztálódik. Érdes és nyers, hasonlóan irritáló protestáció ez, mint nálunk annak idején, már csaknem egy negyedszázada, Jeles András általunk főlemlegetett *Drámai események* produkciója volt.

A társulat színészei és a helyi lakosokból verbuvált statiszták azt viszik színre, hogy az elfásult, retardált közember és a szerepét veszített, bábuként mozgó művész – tehát az úgynevezett gondolkodó elit – a maga eltérő habitusával újra egy akolban találja magát, s mint a romantikus dráma „klónjai” installálják, celebrálják a nézőközönség előtt a „szent” történelmi előkép abszurd hasonmását, a mában zajló profán cselekményt. Ez a többszörös tükör-dramaturgia számunkra azt prezentálja, hogy az önmagunkkal és egymással való szembenézés nemcsak lehetséges, hanem elkerülhetetlen is. Mert ha ebből a közös akolból nem lesz újra igazi templom, akkor ember-voltunkból kivetkőzve együtt jutunk a pokolra mindannyian.

Írásunk végén meditációs tárgyként hadd ajánljunk még valamit: egy tizennyolc éves gimnazista az 1956-os forradalom évfordulójára kiírt pályázatra egy animációs filmtervet küldött be, s az elkészült alkotást az idej ünnepnapon be is mutatta a televízió:

Budapest fotó-hűségű utcaképeinek előterében két szellem-alak találkozik, s elegyedik párbeszédbe. Egy ismerős, szomorú öregúr, és egy azonnal felismerhető hetyke fiatalember. – Miért vagy úgy nekikeseredve? – kérdezi az öreget a fiatal. – Hogy ne lennék keserű! Hiszen mindenért én vagyok a felelős. Miattam dőlt romba ez az ország – válaszolja az öreg. – De hiszen te épp olyan nagy dolgot vittél véghez, mint mi! – így a fiatal. – Csak most ismerlek meg! – kiált fel a cvikkeres. – Te vagy az, Sándor?

P. S. Akinek a szereplő személyek azonosítása elsőre nem sikerült, tisztelettel kéretik, hogy újra figyelmesen olvassa végig jelen írásunkat!

Appendix

A cikk alapján körvonalazódó témák a szakmai beszélgetésekhez:

1/ Megjelennek-e kortárs színműveinkben korunk hősénekei belső konfliktusai?

Lehetséges-e ma nagymonológot írni?

2/ Stílus vagy techné?

Mit nevezünk ma pszichológiai realizmusnak az irodalmi műben és a színpadon?

3/ Allegória – metafora – szimbólum.

A magánmitológiának van-e, lehet-e alakképző szimbolikája a kortárs drámában?

4/ Kód – dekód.

Van-e még érvényes, mának szóló „üzenete” a klasszikusoknak?

5/ Kurzusdarab? Tézisdráma?

A történelmi kordokumentumok és az irodalmi „pretextusok” mint nyersanyagok felhasználásának gyakorlata a kortárs színművekben.

LEVÉL MARÓTI ANDORNAK

Kedves Bandi!
Tisztelt Tanár Úr!

Engedd meg, hogy közelgő születésnapod alkalmából, valamint a SZÍN-ben megjelent nagyon szép cikkedre válaszolva, sok szeretettel köszöntselek.

A cikkre Gelencsér Kati hívta fel a figyelmemet, és ahogyan hangosan olvasta, szinte minden mondatnál megálltunk. – Emlékszel? – kérdezte, és a távoli ködbe veszett évek, nevek egyszerre csak valósággá váltak bennünk: a Veled együtt átél évek megelevenedtek. Jó volt olvasni, s a Te szemüvegeden át látni az ifjúságunkat, aktív, alkotó éveink kezdetét.

Korábban megjelent visszaemlékezésekben nem vettem részt, ez részben az én hibám, részben sokat voltam külföldön, s a kapcsolatunk is megszakadt, így most szeretném itt megköszönni azt, hogy az egyetemen jó tanárom voltál, később, amikor visszahívtál tanítani, olyan vezető, aki mindig nagyobb teljesítményre ösztönzött, és alkotó munkára adott lehetőséget, s aki a legnehezebb időszakban is mellém állt.

Az írásodból látható: nem volt könnyű életed, amit a hároméves távoli hadifogságból hazakerülve elértél, csakis a kitartó tanulásnak, szorgalmazásnak, munkabírásonak köszönhető. S most így, túl a hatodik X-en látom: ez a szenvedélyes munkaszeretet, ez a workalcoholic munkastílusod rám is hatott, már egyetemista koromban, később a tanszéki munkában.

Amiért a leghálásabb vagyok Neked: hogy szabadon hagytál gondolkodni, tanítani, alkotni. Az egyetemen mi mindig kakukkiórák voltunk, ugyanakkor – többek között a Te vezetésed alatt – szabadságunkban állt a tanulás és tanítás olyan dolgokkal kapcsolatban is, amelyet a hivatalos politika éppen csak megtűrt, vagy kifejezetten tiltott, ellenzett. Neked köszönhetően olyan kiváló tanárok keltették fel bennem a szociológia iránti érdeklődést, mint H. Sas Judit, Sipos Zsuzsa, és leginkább – akihez személy szerint is a legjobban kötődtem – Losonczi Ágnes. Az ő intenciójuk alapján értettem

meg az értékválasztások társadalmi hátterét, az oktatás, képzés, felnőttoktatás jelentőségét.

A hivatalos egyetemi körökben még tiltott volt a szociológia mint tantárgy vagy szak, de mi már tanulhattunk a legjobbaktól. A 60-as évek végén már áthallgattunk más szakokra, és a repülő egyetemeken a Heller Ágnestől, Konrád Györgytől, Szelényi Ivántól, Hegedűs Andrástól, Márkus Máriától tanultakat vitathattuk meg. Később a kutatásokban gyakornokként, fiatal tanárként dolgozva új inspirációkat hozhattunk a tanszéki szakcsoportba, amit Te mindig elfogadtál, támogattál.

Te mindig, minden vitában az oktatás lehetőségért, a szak fennmaradásáért harcoltál. Nélküled ez a csoport nem létezhetett volna, ugyanakkor jó emberismerőként, csapatként építetted a tanszéket. Életem egyik legjelentősebb időszakának tartom ma már az akkori éveket, hiszen többen (Gelencsér Katalin, Heleszta Sándor, Vankó Ildikó és Török Iván) teljes egységben elindíthattuk a Szociálpedagógiai Műhelyt, amelyből később, a rendszerváltást követően merített a szociális munkás és szociálpedagógus képzés. Az esélyegyenlőség kérdése, a kirekesztés elleni küzdelem, az élethosszig tartó tanulás jelentősége valóságos tartalommal telítődtek: hittünk a tudás társadalomformáló, szemléletformáló erejében, s ezt – ma már látom – több tanítványunk is méltóképpen képviseli. Jó munkakapcsolatot építettünk ki az akkori Művelődéskutató Intézettel. A közösen folytatott kutatások a későbbi együttműködést is megalapozták.

A tanszéki szakcsoport szakadatlan küzdelmet folytatott létéért: nem éppen nyugodt egyetemi körülmények és feltételek között dolgoztunk, a stressz mindennapos élményünk volt. Marczisowszky János tanszékvezetése inkább politikai változást, mint tudományos előrehaladást jelentett. Az, hogy publikálnunk kell, doktori vizsgát kell tennünk, magunkat is folyamatosan tovább kell képeznünk, a Te ösztönzésednek volt köszönhető.

A nyolcvanas években mi már világosan láttuk a gazdasági, politikai, társadalmi változás szükségességét. Vankó Ildikóval, a hallgatók segítségével

először egy Gyermek Stúdió létrehozását kezdeményeztük, az alternatív iskolák személyközpontú oktatási elvét előlegeztük meg, amelyet az akkori oktatáspolitikai erősen ellenzett, mára általánossá és elfogadottá vált az alternatív iskolahálózatban. Majd a tanszék segítségével létrehoztuk a Belvárosi Tanodát, amely még ma is működik, az iskolából kimaradt fiatalok fejlesztését, tanulását biztosítva. Ez a modell is elterjedt, s ma már országsszerte működnek a Tanoda programok. A kis településektől a nagyvárosokig a több funkciójú közösségi terrek, az IKT-k kialakítása ma európai követelmény, amelyért Vankó Ildikó hihetetlenül sokat küzdött. Török Ivánnal elindítottuk a szervezete-fejlesztési kurzusokat, s ez a kezdeményezésünk később, a 80-as évek végén a Bánlaky Pál vezette kulturális vezetőképzés egyik sikeres programja lett. Számos tanítványunk lett magas beosztású vezető, képviselő, a kulturális és politikai élet meghatározó személyisége.

Köszönöm, hogy bíztál bennem, ez erőt adott ahhoz, hogy részt vegyek a Ferge Zsuzsa által elindított szociálpolitikusi képzésben. Mivel először a másoddiplomás képzést indítottuk meg, nagy hasznát vettem a felnőttoktatásról tanultaknak. Korábbi külföldi tapasztalataim is hozzájárultak, hogy a szociális kérdések foglalkoztattak leginkább. Soha nem meséltem el Neked, de most itt az

alkalom, hogy erről is számot adjak: 1975–80 között La-Pazban, a San Andres Egyetemen dolgoztam, ahol a tanítás mellett megszerveztem egy felnőttek iskoláját (hírek szerint ma is működik), amelyben azok szerint az elvek szerint dolgoztam, amit többek között tőled tanultam.

Máig, idős koromban is hiszek abban, amit akkor tanítottál, amikor még nem volt elkoptatott szólam az oktatás kiemelt jelentősége, az élethosszig tartó tanulás és teljesítmény fogalma. Jó iskolák, inspiráló közösségek járulhatnak hozzá a társadalmi felemelkedéshez, szolidaritást vállaló értelmiség segítségével győzhető le a szegénység, a tudatlanság, a kirekesztés. Az utóbbi évek társadalmi változásai még inkább arról győztek meg, hogy a szabadság, a szolidaritás megélése tudásra, történelmi ismeretekre, pszichológiai értelemben vett érettségre kell hogy épüljön, mert napi tapasztalatunk, hogy a társadalom tudásdeficitje, intoleranciája növeli a társadalmi feszültségeket. Ezért, látva a Te példádát is, idősödve tanulok, tanítok, dolgozom: és szeretném hinni, hogy hű maradtam az almamáterhez.

Sok-sok boldogságot kívánok közelgő születésnapodra, köszönöm, hogy jó tanárom és kollégám voltál!

Szeretettel: *Talyigás Kati*

Böge, Batthyány Ervin Művelődési Ház

Pálfi Ágnes

VÖRÖSMARTY ÚJRAOLVASÓ

A kész mű nem szentírás. Dermedt kristály-állapot inkább: holt betű, mely élet-elixírré vár. Ránk vár – személy szerint. Különbö minden klasszikusunk csak nyögvenyelős kötelező irodalom marad, mely érthető ellenállást vált ki az ép lelkű, túlterhelt diákból, hiába mesterkedik a mégoly ambiciózus pedagógus. Hacsak nem történik valami. Hacsak nem pillanthat a verssorok és a kulisszák mögé. Ha nem tapasztalhatja meg valamiképpen, hogy Vörösmarty világa az ő számára is felfedezhető és belakható, tovább alakítható világ.

De nincs ez másként a tudóssal és a művésszel sem. A nagy mű „titok és idegenség” számára is: páni félelmet keltő „lidérces, messzi fény”, mely egyszerre vonzza és taszítja, s könnyen eltántoríthatja őt az újraolvasás vagy pláne a színrevitel kockázatos kalandjától. Hacsak nem történik valami, ami átsegíti ezen a kezdeti pánikon. Amitől egyszerre otthonosan kezd érezni magát: társalkotóként, akit nem a kész, hanem az éppen *születő* művével szólított meg a Mester.

Ezért vagyok hálás a sorsnak, hogy amikor Szász Zsolt, a Beregszászban készülő új Csongor és Tünde előadás rendezője irodalmi munkatársnak kért fel, ráleltem a dráma szövegének első, a kutatók szerint 1827-ből származó verziójára. S hogy az MTA Könyvtárában, igaz, csupán néhány percre, belepillanthattam magába az eredeti kéziratba is. Az első oldalon mindjárt a szüzsé felskiccelt vázlatát olvasható (amit „vendégszövegeként” be is építettünk aztán az előadás előjátékába). De van ezeken a sárgás, merített papírlapokon más is: kaligrafikus betűjelek, szöbökrok, titokzatos rajzo-

latok és ábrák, köztük a hármas út vázlata is. Hol elnagyolva, hol precízen kivitelezve, tisztán kivethetően vagy elmaszatolva, átlósan, néha meg fejfelé tűnnek föl e különös jeltárgyak, mintha csak ki akarnának mozdulni a síkból. Térszerű elevenesség, a képlátó költő belső színpada ez, mely mintha egyszerre volna kert és vadon, civilizált természet és rendezetlen káosz. Szinte tapintható e lapokon Vörösmarty költői alkatának eredendően drámai karaktere: a fékezhetetlen őserő és a romboló ösztönt uralni képes művészi tudatosság feszültsége, a tökély lázálna és a formaképzés fegyelme. De némelyik nagy műgonddal „kitetovált” oldal szemlélhető akár útelágazásként, amolyan erőgyűjtő meditációként az ihlet megtorpanásakor – míg csak föl nem fakad a forrás, meg nem szólal újra a hang: a költő gyöngyöző, sístergő versbeszéde.

E kézirat nem hogy kétséget afelel, hogy Vörösmarty ezt a művét első pillanattól színpadra szánta. S ami Csongort, a férfi főhőst illeti, meglepődve tapasztalhatjuk, hogy alakja ebben az első verzióban drámailag jóval árnyaltabb, mint a végleges szövegben. Összetett, jobban mondva még kiforratlan, alakulófélben lévő személyiség, amolyan túlkoros kamasz. A felskiccelt szüzsé szerint egy ördöggel cimboráló garabonciás diákot tisztelhetünk benne, és egyúttal saját történetének narrátorát is. Az a szerep-alternatíva tehát, mely az előadás előjátékában villan föl, nem saját találmány, hanem Vörösmarty eredeti elképzelése volt. Mint ahogy – nálunk Tünde szájából – ugyancsak elhangzik az előadás elején Ilmának az a három visszamentett sora is, mely Csongort amolyan törekeny porcelán-

huszárként, biedermeier lányálomként festi elénk: pödrott kis bajusszal, pengő sarkantyúval, karddal és buzogánnyal.

A kéziratból az is kiderül, hogy a történetet záró strófa („Éjfél van, az éj rideg és szomorú...”) az első felvonásnak azon a pontján pattant ki Vörösmarty fejéből, amikor az elrejtező Csongor abba a bizonyos „halálközeli” álomba révül. A dráma kompozíciója, a misztériumjáték álom-dramaturgiája már ekkor készen volt, lekerekedett tehát. Ám ami a felvonások tagolását és a jelenetek sorrendjét illeti, az első verzió több helyen is eltér a végleges változattól. Így feljogosítva éreztük magunkat, hogy egy-egy szövegrész esetében mi is éljünk a sorrendcserével, vagy akár egy egész jelenet (Mirigy és Ledér első közös jelenetének) áthelyezésével is.

A közjáték beavató színházi jelenetsorát részben szintén ez az 1827-es verzió inspirálta. A szereplők korábbi névváltozatai (Csongor mint Kármány, Ilma mint Galiba vagy Perzsi) ugyancsak beindították a beregszászi színészek fantáziáját. S Berreg szájából úgyszintén itt hangzik el az a régi-új szövegrész a mindenható varázseszközök visszaperlése kapcsán, amely bizonyára az előadás nézőinek is feltűnik majd:

„Mert ez olyan cifra ország,
Hogy mit egyszer ellopának,
Visszalopni nem szabad.”

Ennek a három sornak épp olyan éles politikai felhangja van ma is, mint 180 éve volt. Pontosabban lehetett volna, ha a költő nem „cenzúrázza ki” a végleges szövegből, s ha a mű első bemutatójára a nagyérdemű közönségnek nem kellett volna négy évtizedet várnia. Ennek az időcsúszásnak a következményei bizony máig hatóak: alighanem ez lehet az egyik oka annak, hogy a *Csongor és Tünde* egyedül álló remekmű maradt drámairodalunkban, „folytatás és követők nélkül” (Lukács György, 1911).

„Pokolszülött? Ég küldte le?” – kérdezi magától az Anyegin könyvtárszobájában bóklászó Tatjana, hogy megfejtse a rejtélyt, ki is az ő szerelmének tárgya voltaképpen. És elmerészkedik egészen a végletekig: „Talán csak egy paródia?” – Verses regényét Puskin 1830-ban, ugyanabban az évben fejezi be, mint Vörösmarty a *Csongor és Tündét*. Amely, ha nem „dramatizált tündérmeseként”, hanem „regényes színműként” olvassuk (Loósz István, 1892), a *Varázsfuvola* és a *Faust* mellett méltán állítható párhuzamba az orosz kortárs remekművével is. Hiszen ez a drámai cselekmény úgyszintén nem csupán a férfi, hanem a női főhős párhuzamos beavatás története is. Az 1827-es változatban ez a „tükördramaturgia” a címszereplők kevésbé egyénített, hasonló szöfordulatai révén jóval nagyobb nyomatékot kap, mint a végleges műben – át is emeltünk e szövegrészekből néhányat Tünde monológjaiba. Azt hangsúlyozandó, hogy vándorútja során ő is ugyanúgy szembetalálja magát démonaival, a hontalanság, a magány, a szerelemfájdalmával s az életről való lemondás kísértésével, ahogyan a férfi. Álmodozó kamaszlányból ugyanúgy felnőtte kell érnie, hogy a darab végén – a rá osztott tündér-szereppel igazából csak most azonosulva! – égi többletét, a varázslás tudományát a föld közegében szóval és tettel is működtetni tudja. Hogy elhiggye, s így elhíhessük neki mi is: Csongor nemhiába bízta reá a sorsát.

A Debreceni Csokonai Színház és a Kárpátaljai Magyar Drámai Színház közös produkciójának premierje március 24-én volt Debrecenben. (Csongor: *Ferenczi Attila*; Tünde: *Tarpai Viktória*; Balga: *Szabó Imre*, Ilma: *Orosz Melinda*; Mirigy: *Vass Magdolna*; Ledér: *Gál Natália*; Kurrah, Kereskedő: *Sóttér István*; Berreh, Tudós: *Kacsur András*; Duzzog, Fejedelem: *Krémer Sándor*; Párkák, Nemtők: *Kacsur Andrea*, *Orosz Ibolya*, *Béres Ildikó*. – Tervező-rendező: *Szász Zsolt*, Blattner-díjas; Színháztörténeti szakértő: *Tömöry Márta*, DLA; Korrepetitor, zeneszerző: *Fehérváry Lilla*).

CSÁLÉ-HAJSZ!¹

Illyés többször is ír arról korszakos jelentőségű, a magamfajták számára Bibliaként forgatható remekművében, a *Puszták népében*, hogy a béresek szinte hozzáidomulnak az általuk nevelt, irányított ökreikhez. Hát persze, de azt is mondhatnánk, hogy béresnek is születni kell. Teljesen másfajta hozzáállást kíván a bérestől a fiatal tinók betanítása, mint a kocsisból a csikóké. „Tanulj tinó, ökör lesz belőled...” – na, de ez a közmondás, szólásmondás azért egy kicsit bonyolultabb, mert arra a gyerekekre is mondják, mondhatják, akin valójában nem fogott az iskola. Mielőtt azonban a tinót befogják igazonást tanulni, elvégeznek a még fiatal bikaborjún egy fájdalmas műtétet, a herélést, vagy kasztrálást, s attól kezdve hívják tinónak a bikaborjút. Ettől a műtétől a leendő ökör elveszti minden érdeklődését az üzekező tehenek iránt, úgymond, „megszelídül”, s a béres kitartó, türelmes, nagy-nagy hozzáértést, de nem kevés szigorúságot, következetességet kívánó, évekig tartó munkával eléri azt, hogy az általa irányított hatalmas, esetenként 10-12 mázsás, hosszú hegyesszarvú, szilaj ökrök teljesen alávéssék magukat a gazdájuk akaratának, s annak bármelyik parancsát („csálé-hajsz”) azonnal teljesítsék.

Gondoljunk csak bele: mekkora erőt jelent mondjuk, a hat, nagyszarvú, szilaj ökör, de még a

1 Részlet a *Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében*: az Oktatási és Kulturális Minisztérium és az Anyanyelvpolók Szövetsége 2009. évi közös anyanyelvi pályázata 2. helyeztjének munkájából.

négy is, vagy akár csak kettő is! „Szeretnék szántani, / Hat ökröt hajtani.”

Hej, bizony, sok szegény parasztember énekelhette ezt a dalt abban reménykedve, bárcsak megvalósulna. El lehet képzelni, milyen irigységgel nézték a falusi parasztok az egyébként cselédsége miatt lenézett uradalmi bérest, aki büszkén hajtotta a szekere elé fogott hat gyönyörű szilaj ökröt, amint húzták a hatalmas, csordultig gabonakévekkel megrakott szekeret. Még akkor is büszke volt az a szegény béres, ha tudta ő azt nagyon pontosan, hogy minden – amire ő olyan nagyon büszke – az uraságé, a hat szép ökör is, a szekér is, meg a rakománya is. Az igazi béres azért mégis csak a sajátjaként szerette, gondozta, féltette, ápolta a derék jószágokat, s akár még lopni is képes volt nekik az abrakot, ahogy a kocsisok is tették a „maguk” lovaival... Ezért is idomultak annyira a jószágaikhoz, úgy a béresek, mint a kocsisok is, átvéve bizonyos mértékig azok mozgását, magatartását is.

A falusi parasztok számára a kevés földjük miatt csak arra futotta, hogy esetleg két szegény sovány tehenüket fogják be a szekerük elé. Az már módos gazda volt, akinek ökrei is voltak!

„Megeszi az ökröt a ló!” – magáért beszél a szólas, hát még ez: „Ökör szántja az abrakot, s a ló eszi meg.” – nem véletlen... Hát igen, azért akármennyire is tiszteljük, becsüljük, mi magyarok különösen a lovat, azért el kell ismernünk az ökör bámulatos, kitartó munkabírását, s nagy-nagy, talán a lóénál is nagyobb hasznosságát.

A HAMU ÉS GYÉMÁNT ORSZÁGA

Tanulóéveim Lengyelországban¹

Archetípusok és sámánok

[...] Rögtön, amint megérkeztem, Grotowski átadott nekem egy nyomdából frissen kijött, 24 oldalas írást, melynek címe *Moliwość teatru* (A színház lehetősége) volt, a borítóján az ő nevével. Az egyik fele Grotowski- és Flaszen-szövegekből állt, a másik pedig kritika-részletekből, amiket lengyel kritikusok írtak a Teatr 13 Rzędów előadásairól. Flaszen és Grotowski kifejtették elképzelésük főbb pontjait: hogy a színház specifikuma az élő és közvetlen kapcsolat néző és színész között; hogy minden előadáshoz új módon kell megszervezni a teret, egy olyan egységet és fizikai ozmózist teremtve, mely lehetővé teszi a színészek és nézők keveredését, és elősegíti kapcsolatukat; az előadás két *társulat* (ensemble) – színészek és nézők – kapcsolatából születik meg; a rendezőnek mindkét *társulatot* „rendeznie” kell, interakcióikat formálva annak érdekében, hogy egy archetípushoz jussanak el, és ezáltal a két *társulat* kollektív tudatalattijához; az archetipikus a szövegre alkalmazott gúny és apoteozis dialektikája révén tudatosul bennük.

Ez idő tájt Grotowski félretette az avantgárd szövegeket, és a klasszikusokra koncentrált. Állította, hogy a klasszikusokban az emberi sors bizonyos archetipusai és kulcshelyzetei jelennek meg, és hogy ezek részei minden kultúrának; a veszélybe került szerelem (Rómeó és Júlia vagy Trisztán és Izolda) vagy a csoportért önmagát feláldozó egyén (Krisztus, Prométheusz) ilyen archetípus. Az előadásnak kollektív önvizsgálatnak kell lennie, egy olyan szertartásnak, ahol a mindennapi élet maszkja lehullik, és a néző az egyéni és kollektív tapasztalat lényegével szembesül. Az ilyen előadásokban a színészek sámánok, akik képesek felmutatni a nézők számára a saját személyes tapasztalataik és a szövegben rejlő kollektív archetípusok kapcsolatát. Képesnek kell lenniük arra, hogy a nézők

szeme láttára, a transz tárgyára koncentrálna alakuljanak át. Ahogy Grotowski mondta nekem egy nem sokkal az Opolébe történt érkezésem után a *Sipario* részére adott interjúban: „A színészeknek tudniuk kell, hogy tudatos kegyetlenséggel miként essenek neki a maguk előtt tornyosuló ‘pszichikai akadályoknak’ és jussanak el ahhoz a belső réteghez, ahonnan támadást indíthatnak a kollektív ‘pszichikai akadályok’, a közösség képzei, a mítoszok, archetípusok és álmok ellen. A rendező dolga, hogy ösztönözze a színészen ezt a kreatív folyamatot; hogy a társadalom szembesüljön a mítosszal, és mindkettő profanizálásával hitelesítse is ezt. Az, ami a színésztől megkívántatik, kapcsolatban áll azzal, ami a szellemi élet alapkövetelménye. Ha Isten létezik, akkor neki lehet egy helyettünk való szellemi élete. De mi van, ha mi azt állítjuk, hogy nincs Isten?”

A *Kordian*ban az elvont elméletet láttam hús-vér valósággá válni: archetípusok, a gúny és apoteozis dialektikája, a két „ensemble” rendezése – mindez egy olyasfajta heroizmus és önátadás alapjává vált, amivel azonosulni tudtam. Ugyanakkor valami gúnyos ironia vágódott a képembe, mintha egy vödör vizet loccsantottak volna rám, ami lebénítja a reakcióimat. Az eredeti szövegben Kordian egy hosszú monológban ünnepelesen megesküszik: vérét áldozza azért, hogy hazáját megvédje a cári elnyomással szemben. Ezt a mozgósító szöveget az előadásban egy delíriumban lévő férfi adta elő, aki egy ágyban feküdt kinyúlva, miközben egy orvos a vérét csapolta, hogy lejjebb vigye a vérnyomását.

A *Kordian*ban már nyoma sem volt annak az esetlegességnek, ami az *Ősök*-ben látott színészi alakítások jellemzőjének tűnt számomra. Egy elmentmondásos logikát érzékeltem, mely oly módon hangsúlyozta ki a szöveget, mintha az rólam és a jelenről szólna. A színészek és a nézők térkiosztása mélyen koherens volt. Teljesen el voltam ragadtatva a drámai megoldásoktól, a szöveg interpretációjától és a színészek játékától.

A színpadi teret Jerzy Gurawski alkotta meg, egy építész (és nem scenográfus), aki Grotowski-

¹ Eugenio Barba: Land of Ashes and Diamonds. My Apprenticeship in Poland (Followed by 26 Letters from Jerzy Grotowski to Eugenio Barba). European Contemporary Classics Theatre, Black Mountain Press, 1999.

val egyidős volt. Találkozásuk olyasfajta eseményszámba megy, amit joggal lehet történelminek nevezni. Egyik sem tudott volna ennyire kivételes megoldásokhoz eljutni a másik nélkül. Gurawski alkotói hozzájárulása a *Kordián*hoz, a *Doktor Faustus*hoz és az *Állhatatos herceg*hez kivételes jelentőségű volt. Amikor ő nem dolgozott vele, akkor a tér Grotowskinál az üres teremre redukálódott, a nézők a falak mentén ültek, ami így önkéntelenül is a körbeülős színházi teret hozta létre. Gurawski szerény ember volt, akit ritkán lehetett látni a színházban, és aki magában dolgozott, de azért állandó kapcsolatban állt Grotowskival. A *Doktor Faustus* esetében is, melyben rendezőasszisztensként dolgoztam, sem a próbákon nem vett részt, és nem szólt bele az általa tervezett díszletek elkészítésébe sem. Felejthetetlen személyiség volt, aki a Grotowskival való találkozása révén generációkra előremutatóan változtatta meg a scenikai térről alkotott fogalmainkat. A színháztörténet nem érdeme szerint ismerte el Gurawski jelentőségét; bár az is igaz, hogy Grotowski mindig kihangsúlyozta az ő fontosságát. Gyakorta esik meg az, hogy egy-egy csoport alkotóerejét, az együttesben meglévő teremtő feszültséget és hatékony együttlételet egyetlen névhez kötik.

A másik kiemelkedő személyiség a Grotowskinál néhány évvel idősebb Ludvig Flaszen volt, a színház irodalmi direktora. (Lengyelországban minden színháznak van egy művészeti és egy irodalmi vezetője, és ő akkor már ezt a funkciót töltötte be a hírneves krakkói Slowacki Színházban.) Ő játszotta az eléggé nagyra nem értékelhető „belső kritikus”, az állandóan kételkedő és a lerázhatatlan „ördög ügyvédje” szerepét. Grotowski és Flaszen is sokat kacagott, ha eszükbe jutott az az 1959-es tavaszi nap, amikor Flaszen ott ült a krakkói újságíró klubban és azon tűnődött, hogy elfogadja-e a Teatr 13 Rzędów igazgatására tett ajánlatot. Épp arra járt Grotowski, Flaszen meglátta és eszébe ötlött, felajánlja neki, legyen ő a társigazgató. Amin jól elszórakoztak, az volt, hogy Flaszen színházkritikusi minőségében, 1959. márciusában eléggé szkeptikus cikket írt Grotowski *Ványa* bácsijáról, felhívta a figyelmet a rendező humortalanságára és túlzásba vitt intellektualizmusára.

De a tréfa és az önirónikus verzió mögött más az igazság. Flaszen és Grotowski előtte már többször is találkoztak és beszélgettek jövőd színházuk programjáról, ami a teatralitáson és az irodalommal szembeni autonómián alapult. Ez a páros, akik alig ismerték egymást és még sosem dolgoztak együtt, otthagyták Krakkót, ahol mind-

kettejük gyökerei voltak, hogy elmenjen Opoléba, egy 1958-ban megnyitott pici színházba, mely nevével is a parányi színpad előtt sorakozó 13 széksorról kapta.²

Nagy élvezet volt hallgatni Flaszent. A társalgást paradoxonokon keresztül vitte előre, egyik gondolatról a másikra ugorva, asszociációkkal, *quid pro quos* és szójátékokkal. Nem fejezte ki magát olyan folyékonyan, mint Grotowski, inkább szaggatottan beszélt, amit jelentőségteljes szünetek szakítottak félbe, a beszédintenzitása pedig egyre fokozódott, ahogy újra felvette a fonalat. Nosztalgiaival emlegette Ferenc József császárt, akiért az apja mint szállítási ügynök harcolt az első világháború idején. Humora kíméletlen és tiszteletet nem ismerő volt...

Flaszen mestere volt a tömör fogalmazásnak. A Teatr 13 Rzędów programfüzeteiben ő találta ki azt a fogalmat, ami aztán az illető művet jellemezte. Flaszen volt az, aki (egy 1962-es, az *Akropolis*-ról szóló cikkében) „szegény színház”-ról beszélt, mely a legszigorúbb értelemben vett önellátásra épül, ahol „szigorúan tilos bármi olyasmit bevinni a darabba, ami már nincs ott a legelején. A színházteremben bizonyos számú ember és tárgy van együtt. Ezeknek elegendőnek kell lenniük ahhoz, hogy a darab valamennyi helyzetét megfelelően szolgálják.”³ A „szegény színház” tökéletes meghatározás volt az *Akropolis* munkafolyamatának a leírására. Grotowski 1965-ben újra felelevenítette ezt a fogalmat *A szegény színház felé* című cikkében, és jelszóvá is tette, harci kiáltássá, melyhez ő még egy egészen más jelentést is hozzákapcsolt: „A színház meglehet smink, kosztüm és díszlet nélkül, hang és fényeffektusok stb. nélkül, de nem létezhet a nélkül

2 Volt egy 'művészkлуб' Opolében, ahol írók, építészek, festők, tervezők, színészek és újságírók jöttek össze beszélgetni, iszogatni. Korábban szerveztek itt 'irodalmi keddeket', ezekre máshol élő művészeket is meghívtak. 1958-ban a Stanislaw opuszanska-Eugeniusz awski színészpáros, akik korábban a Reduta, majd később az opolei Teatr Ziemi-ben dolgoztak – ez Opole hivatalos színháza - ezt a nyolcvan négyzetméteres klubot alakították át a Teatr 13 Rzędów-vá (A 13 sor színháza). Itt irodalmi montázsokat, költői esteket és darabokat mutattak be. Többek között a fiatal rendező-növendéket, Jerzy Grotowskit is meghívták, hogy rendezzen itt meg egy kortárs szöveget, a Pechowsy-t (Szerencsétlenség) Jerzy Krzyszto-tól.

3 Lásd, Ludvig Flaszen, *Akropolis di Wyspiaski in Eugenio Barba: Alla ricerca del teatro perduto*. Marsilio, Padova, 1965 p.166; valamint: *Akropolis: treatment of the text in Jerzy Grotowski: Towards a Poor Theatre*. Odin Teatrets Forlag, Holstebro, 1968, p.61. Magyarul: Jerzy Grotowski: *A szegény színház...*

az érzéki, közvetlen és 'élő' lelki közösség nélkül, ami a színész és a néző kapcsolata."⁴

És mégis: a kosztümök, a kellékek, de legfőképpen a tér kialakítása meglehetősen bonyolult és viszonylag drága volt a Teatr 13 Rzędów-ban. Elég itt csak a *Doktor Faustus* vagy *Az állhatatos herceg* színpadi installációjára emlékeztetni, ahol egy színház a színházban tér volt, Waldemar Krygier kosztümjeivel, ami disszonáns képzettársításokat keltett; vagy Józef Szajna kosztümjeinek és színpadot betöltő fémcsoveinek érzelmi hatására az *Akropolis*-ban, ami a megsemmisítő táborokban folyó hajszolt és kimerítő munkát tette jelenvalóvá.

Ahhoz, hogy „szegény színházat” csinálj, gazdagnak kell lenned. De Grotowski gazdagsága nem a pénz volt. Ez az együttes alkotóerejében rejtett: az építésében, Gurawskiében; Flaszenében, az ördög ügyvédjében; Krygierében és Szajnáéban, a kosztümök megalkotóiban, melyek megbabonázó jelképek voltak; magában Grotowskiében, aki az archetipusokat kutatva ízeire szedte a klasszikusokat. És akkor ott voltak még a színészek: Rena Mirecka, Zygmund Molik, Zbigniew Cynkutis, Antoni Jaholkowski és Ryszard Cieślak. Hangjuk és gesztusaik teljesen feltöltik érzéseimet, amikor emlékeimben ellátogatok hozzájuk. Az előadás valami olyasmi, ami köztük és köztem történt meg, és következményeikben élnek tovább, átadódtak, új életben öltenek testet.

Igaz volt Grotowskinak, amikor átvette Flaszen „szegény színház” kifejezését, és egy ideális színház harci kiáltásává tette, ami aztán benne és a színészeiben öltött testet. A mesterember fegyelme, a kompozíció szigora, a művesség és a technikai elmélyültség voltak azok a nélkülözhetetlen feltételek, melyek egy olyan mély folyamatot indítottak el a színészen, hogy elvezettek a „totális cselekvéshez”. „A színészek, akár El Greco festményeinek alakjai, személyes technikájuk révén képesek fényt kisugározni, a 'szellemi fény' forrásaivá válna.” – Nem kétséges, hogy Grotowskinak ez *A szegény színház felében* tett megállapítása metafora. Tiszta tényállítás.

Amikor Opolébe érkeztem, nyolc színész volt. Zygmund Molik, Rena Mirecka és Antoni Jaholkowski, valamint Flaszen már kezdettől fogva együtt volt Grotowskival; Andrzej Bielski, Ewa Lubowiecka és Zbigniew Cynkutis 1960-tól kezdve. Maja Komorowska, Grotowski unokatestvére (aki később híres filmszínész lett), és Ryszard Cieślak az 1961/62-es évad elején érkezett. Csak Molik, 4 Jerzy Grotowski: *Ku teatrowi ubogiemu*. Odra, No. 9, Wrocław 1965; valamint: *Towards a Poor Theatre*, p.18.

Mirecka és Cynkutis végzett színművészetit. Maja Komorowska és Ryszard Cieślak bábszínész szakon végzett, a többiek (beleértve Stanislaw Scierskit is, aki 1964-ben érkezett) diákszínjátszóként szereztek némi tapasztalatot, és színészi diplomájukat a Teatr 13 Rzędów-ban eltöltött jó néhány év után letett vizsga alapján kapták meg.

Egy olyan színházba érkeztem, mely sem „csoportszínház”, sem lázadó színház nem volt. Mint kicsi és hagyományos vidéki színház kezdtek, vegegyes színészállománnyal, egy művészeti és egy irodalmi igazgatóval, akik alig ismerték egymást. A színészek nem voltak kivételes személyiségek, és csak azért jöttek vidékre, mert egyszerűen jó szerepekre vágytak. Az első néhány előadás után nem volt sok új jelentkező, Ryszard Cieślakot leszámítva, aki, ahogy ezt később elmesélte nekem, a *Shakuntala* című előadást látva határozta el, hogy eljön Opolébe. A Teatr 13 Rzędów-ban kicsiben minden megvolt, ami a nagy színházak hierarchiáját és működési módját jellemzi. Voltak technikusok, hivatalnokok, titkárok, még jelmezes is, aki segített a színészeknek az öltözésben és eltette kosztümüket az előadások után. Mindösszesen tizenöt ember.

Ennek a kis vidéki színháznak egy olyan együttes alakulása, melynek művészi meg nem alkuvása vetette el művészetünk alapvető újjászületésének magvait, századunk egyik legembematikusabb epizódja. Ez magában foglalta a tréning újrafelfedezését és gyakorlatát, a színházi tér megújítását, a színész–néző kapcsolatot, a szöveg dramaturgiai újrastrukturálását, a színház értelmét és értékét a mai társadalomban. Valamennyi kérdés és gyakorlati megoldás az új generáció ihlető forrásává lett, de legkivált egy olyan színházi mutációé, mely a hatvanas évek végén, az intézményes színházon kívül létrejövő csoportokban alakult ki. A Teatr 13 Rzędów Teatr-Laboratoriummá fejlődése azt példázta, hogy egy kopott kis színház, mely az irodalmi-művészeti avantgárd felől indul, miként válik végül egy olyan alkotói folyamat megtestesítőjévé, melyben művészi, politikai és szellemi attitűd táru fel. Egy színházi újjászületés, mely tíz évig tartott.

Ezeknek a színészeknek a sorsa mindig megrendítő volt számomra. Az önként vállalt fegyelem, a politikai kiátkozás kockázatának vállalása és Grotowski hajlíthatatlansága révén egy olyan színház élő szimbólumává sikerült válniuk, mely arra volt hivatva, hogy meghaladja önmagát. Aztán, mint színészek és mint nézőkkel találkozó művészek lemondtak identitásukról. Amikor Grotowski 1970-ben úgy döntött, hogy nem csinál több produkciót, színészeinek többsége követte őt ezen az

új úton. Pedagógussá váltak, a parateatrális munka szakértőivé, vezetőkké, akiket fiatalok és idősek egyaránt a bizalmukba fogadtak, és e határokat csak ritkán lépték már át.⁵

Akárhányszor találkoztam Grotowski valamelyik színészeivel, a szomorúság érzésétől nem tudtam szabadulni, különösen Cieślak esetében. Sohasem leszek képes magyarázatot adni arról az érzésről, ami rám támadt, valahányszor csak összefutottam ezekkel a színészekkel, akik az általuk játszott, nagy kisugárzó erővel bíró alakok révén, hangjuk felejthetetlen zengése, arcuk kifejezőereje, gesztusaik ereje és sebezhetősége, illetve extatikus mozdulatlanságuk révén oly mély gyökeret vertek emlékezetemben. Csodáltam rendíthetetlen auto-5 Ryszard Cieślak például játszott Peter Brook Mahabharatájában (1985–1988) Azt mondják, hogy a vak király szerepében fantasztikus volt. Nem láttam, de hozzám közelálló emberek mondták, hogy mennyire szenvedett a próbák alatt oly sokévnnyi színpadi távollét után. Elég csak elolvasni a Brook-produkcióban ugyancsak játszó lengyel színészcollégával, Andrzej Sewerinnel készített kíméletlen interjút a Notatnik Teatralny-ben, No.10, Wrocław, 1995.

nómiájukat, de a magányosság, mely – úgy láttam – elborítja őket, gombócként akadt meg a torkomon. A normális színház határain kívül való táborverés nem a maguk saját elhatározása volt, hanem valaki másnak a szándékából következett, amit ők mindazonáltal mégis magukra vállaltak. Csak 1996-ban tudtam végül is nevet adni ennek a bennem lévő érzésnek. Az Eurázsiai Színházi Egyetem egyik Scilla-ban megtartott előadássorozatán egy negyven év körüli igazgató beszélt csoportjának a felbomlásáról, amit több mint tíz éven át vezetett. „Három éven át gyászban éltem – mondta –, amíg aztán vissza tudtam menni, dolgozni.”

A „gyász” az a fogalom, amit Grotowski színészeivel asszociálok. Emlékszem anyámra, aki harminchárom évesen veszítette el a férjét. Tudott nevetni, tudta jól érezni magát, beszélgetni vagy flörtölni más férfiakkal. De szívének legsötétebb zugában mindig ott ólalkodott a pótolhatatlan veszteség vagy a visszavonhatatlan szabadság tudata, a villámcsapás emléke és a túlélés, miközben a ház, ahol felnőttem már nem volt több, mint hamu.

Az Ózdi Művelődési Intézmények Olvasója

A NAGY GÁSPÁR VERSMONDÓ TALÁLKOZÓKRÓL

„...a remény sohasem meghaló, / ha minden utolsó szalmaszál / abból a jászolból való!” Ez a Nagy Gáspár idézet van fölragasztva e kicsinyke dolgozószoba íróasztalának oldalára. A „magas esztétika” felől nézve talán nincs is méltó helyen ez a lassan már imává nemesülő gondolat. Az asztal gazdája szerint viszont segíthet minket annak a közösségi sorsnak az alakításában, ami fájó, de megtisztelő örökségként a költőtől ránk maradt.

Nagy Gáspár a Vasvári Művelődési Házban a nyolcvanas évek végén a Hegyháti Szabadegyetem meghívott vendége volt. Aztán még további két meghívásnak is eleget tett. Emlékeimben tisztán él a kép, amikor a vasvári könyvtárba belépett, és szinte minden földijével kezét rázott.

2007. január 16-án a költő végleg hazatért szülőföldjére. A Vasi Hegyhát lankáinak ölelésében egyre ismertebbé válik a messzire szakadt fiú élet-története. Sokunkat büszkeséggel vegyes kíváncsiság tölt el, ha arra gondolunk, hogy közülünk való volt, minél többet szeretnénk tudni a bérbaltavári Kelemen Erzsébet egyetlen gyermekéről. És nemcsak az idősebb nemzedék érdeklődése támadt föl iránta. Egy vasvári gimnazista fiú a Vas megyei Idősek Otthonában kereste fel az anyai nagynénit, Kelemen Rózát, hogy riportot kérjen tőle: milyen volt a gyermek Nagy Gáspár? A riport meg is jelent a megyei lapban, a Vas Népében.

Intézményünk, a Vasvári Művelődési Ház szakmai munkájában mindig hangsúlyos volt a lokális

közösségek megerősítése. Szakmai hitvallásunk, hogy az értékek folyamatos újrafogalmazása csakis erős közösségekben, a helyi hagyományokra épülve történhet meg. Ennek jegyében kerestük azokat a közösségi tevékenységi formákat, amelyek segíthetik a költő megismerését és örökségének ápolását.

Összegyűjtöttük az intézmény és Nagy Gáspár levelezését, a meghívó leveleket, a látogatásaikorra tett naplóbejegyzéseket. A gyermekszínházi csoport tagjainak és nyugdíjas közösségünknek közös szülőház- és temetőlátogatást szerveztünk. Az ifjúsági korosztály tagjai kerékpártúra keretében látogattak el Bérbaltavárra, Nagytilajra. A budakeszi Nagy Gáspár Könyvtárral személyes látogatás keretében vettük fel a kapcsolatot. Mindeközben az élet más területein is kezdett a köztudatba mélyebben beszivárogni Nagy Gáspár neve. A virágboltos, akinél már többen készítették emlékkoszorút vagy feliratot, egyszer megkérdezte: „Tulajdonképpen ki az a Nagy Gáspár?” Mára már tudja, kinek készíti azt az egyszerű csokrot, amivel Szabó Mártának, Gáspár özvegyének szoktuk megköszönni a rendezvényeinken való személyes részvételét. Ha évforduló közeledik, előre megkérdezi, mi legyen a babérkoszorún a felirat. És olvassa a költő verseit is.

2007 novemberében *A költő hazatér* címmel hirdettük meg az első verstalálkozót. A rendezvény Bérbaltaváron, a kultúrházban került megrendezésre, 2008. január 12-én. A felhívásra 18 versmondó

jelentkezett a kistérségből. Óvodások és nyugdíjas korúak is voltak a szavalók között. Az óvodásoknak versillusztrációs pályázatot is hirdettünk *Ott-honom – Szülőföldem* címmel. Az elhangzott műveket zsűri értékelt. Tagjai Nagy Gáspár egykori szombathelyi költőtársai voltak: Devecseri Zoltán, Balogh József, akiknek versei együtt jelentek meg 1971-ben a *Sor* című antológiában. A zsűri tagja volt továbbá Süveges Gézané, a Csehimindszenti Általános Iskola tanára és Ódor Anna, a vasvári Kardos László Általános Iskola tanára. Valamennyi szavaló emléklapot és könyvajándékot kapott.

Az első találkozót alapos és sokrétű elemzés, a jövőkép megfogalmazása követte. Szakmai megítélésünk szerint a találkozó életképesnek, továbbgondolásra alkalmasnak bizonyult. Ezért úgy döntöttünk, hogy sokrétű és intenzív, folyamatos fejlesztő és forrásteremtő munkával a verstalálkozó évente megrendezhető. A Vasvári Városi Művelődési Ház, Nagytilaj és Béraltavár önkormányzatai és a Vasvári Színi Egylet továbbra is karöltve vállalkozott a 2009. évi találkozó megrendezésére. De azt is beláttuk, hogy munkánk támogatásához partnerként meg kell nyernünk további intézményeket, közéleti személyiségeket, társadalmi csoportokat, civil és kormányzati szerveket is.

A találkozók mindenkorai szakmai célja, hogy Nagy Gáspár költészetét mind szélesebb körben ismertté tegyük. Olyan alkalom ez, mely minden korosztály számára bemutatkozási lehetőséget kínál. Távlati célunk e találkozókkal az is, hogy Nagytilaj és Béraltavár bekapcsolódjék Vas megye irodalmi életébe, az emlékhelyek hálózatába. A két településnek a verstalálkozók megrendezése falufejlesztési, falumegújító, kulturális örökségvédelmi programot is ad. Mindeközben erősödhet a helyiek identitása és társadalmi hasznosság-tudata is. Egyre több kiránduló érkezik e településekre a szülőház, a nyughely meglátogatása céljából, vagy egyszerűen csak azért, hogy szétnézzenek a Pannon bukoltak tájon, amelyről Nagy Gáspár a róla készült portréfilmben is megemlékezett.

A második találkozó megrendezésekor tudatos szakmai befolyással hangoltuk össze a helyi kezdeményezéseket, hogy a két település önkormányzatának elképzeléseit hozzáigazítsuk a lehetőségekhez. Ez a munkafolyamat nagy körültekintést igényelt, mert időközben mindkét településen elindult egyfajta versengés annak demonstrálására, hogy melyik faluhoz volt nagyobb kötődése Nagy Gáspárnak. A programtervet közös egyetértésben úgy alakítottuk, hogy mindkét településen voltak hangsúlyos elemei a rendezvénynek. Így a helyi

lakosok akkor is részesei lehettek a rendezvénynek, ha éppen nem mentek át a másik helyszínre. A szakmai bemutatókat Béraltaváron rendeztük, oda érkeztek a most már szélesebb földrajzi körből jelentkező szavalók és kísérőik, illetve az érdeklődő közönség. V. Németh Zsolt, Vasvár polgármestere köszöntötte a vendégeket. Mindkét település polgármestere, önkormányzati képviselői részt vettek a programon. Vas megye közgyűlésének képviselőjében Majthényi László alelnök és Kutszegi István tanácsos, a Vasi Hegyhát Többcélú Kistérségi Társulás képviselőjében pedig Fukszberger Imre elnök voltak a rendezvény vendégei.

A négy korosztályban 34 nevezés érkezett. Minden szavaló egy Nagy Gáspár művet és egy szabadon választható alkotást adott elő. A szabadon választható művekhez ajánló jegyzéket készítettünk, melyen klasszikus és kortárs magyar költők szerepeltek. A szakmai zsűri tagjai Balogh József és Devecseri Zoltán költők, Szakolczay Lajos irodalomtörténész, Faragó Laura előadóművész voltak, valamint Lezsák Sándor író, a Magyar Országgyűlés elnöke. Mivel felhívásunk verstalálkozóra szólt, hagyományos helyezéseket nem hirdettünk. Tizenegy fellépő kapott kiemelkedő művészi teljesítményéért elismerő oklevelet. Amíg a zsűri tanácskozott, Kovács Gábor megzenésített versekkel lépett a közönség elé. A szakmai bemutakozásokat követően Nagytilajon, a nyughelynél protokolláris külsőségektől mentesen emlékezünk a költőre: minden résztvevő főhajtással és egy szál virággal tisztelgett előtte a sírnál. Majd a Nagytilaji Kultúrház vendégkönyvébe mindenki bejegyezhetett egy-egy gondolatot. Béraltavárra visszatérve, a költő szülőházánál Lezsák Sándor író mondott emlékbeszédet.

Az estebéd a kultúrházban volt, mivel a faluban étkeztetést szolgáltató vendéglátó egység nincs. Helyi termékekből, helyi gasztronómiai szokások szerint készültek az ünnepi fogások. Majthényi László, a megyei közgyűlés alelnöke záró gondolataiban fontosnak ítélte a kezdeményezést, és támogatásáról biztosított minket a jövőben is. Hangsúlyozta, hogy ennek a rendezvénynek itt, ezen a két településen, a költő neveltetésének helyszínein van a méltó helye.

A rendezvény értékelésekor azonban – méltányolva a helyi szervezők erőn felüli teljesítményét – beláttuk, hogy vállalkozásunk mostanra kinőtte a rendelkezésre álló kereteket, az igénybe vehető helyiségek befogadó képességét, így a jövőben egy jobb infrastrukturális háttérrel bíró rendezvényre volna szükség. Hiszen sokféle funkciónak kell

megfelelni: egy épületen belül szükség van ruhatárra, regisztrációs helyre, szakmai tanácskozó teremre, előadó teremre, étkező helyiségre. A találkozóra jelentkezők létszámának rohamos és egyben örömteli emelkedése is megkívánja a helyszín újragondolását, anélkül, hogy bármelyik település önérzete sérüljön. Ezért úgy döntöttünk, hogy a 2010-re meghirdetett III. Vers- és Prózamondó Találkozó helyszíneinek sorába beillesztjük a vasvári Nagy Gáspár Kulturális Központot is.

A Vasvári Művelődési Ház 2006-ban került átadásra. Vasvárnak, a Vasi Hegyhátnak emblematisztikus építészeti alkotása ez: minden tekintetben korszerű, nem hivalkodó, mégis figyelemre méltó, a táji környezetbe illő épület. Sokakban felmerült az igény, hogy Nagy Gáspárról nevezzék el, adózva ezzel a Hegyháthoz ezer szállal kötődő Kossuth-díjas költő példás életművének, erkölcsi szilárdságának. A közvélemény és a helyi döntéshozók akarata szerencsésen egybeesett, és a családot is sikerült megnyerni az ügynek: 2009. május 2-án intézményünk felvette a Nagy Gáspár Kulturális Központ nevet. Az intézmény logóját Orosz István képzőművész tervezte meg.

2010. január 16-án 39 nevező érkezett a találkozóra. Az esemény idején kiállítás is rendeztünk *Jegyzevén szalmaszállal* címmel a Budakeszi Kultúra Alapítvány és a Budakeszi Nagy Gáspár Városi Könyvtár Fotó- és Képzőművészeti Pályázatának díjazott alkotásaiból. A pályázatnak három vasvári díjazott alkotója is van. *A költő hazatér* találkozót kiemelt értékének tartjuk az „örömverselés” lehetőségét, azt a döntést, hogy nincsenek továbbra sem helyezések. Ennek a szellemiségnek megfelelően az idei évben már szakmai tanácsadó testületnek hívtuk azokat a szakembereket, akik útmutatásuk-

kal, ismereteikkel segítették a szavalókat, prózamondókat. A szakmai tanácsadók meghívását is egy bizonyos szisztéma szerint gondoltuk át.

Annak érdekében, hogy a folyamatosságot biztosítsuk, mindig hívunk az előző évekről tanácsadókat, de mindig vannak új területről érkezők is. Jó választás volt a kulturális központ bevonása a rendezvény új helyszínéeként. Ennek köszönhetően korcsoportonkénti bontásban, párhuzamosan tudtuk lebonyolítani a szakmai bemutatókat. Kényelmesen megtöltöttük az épület tereit, a színháztermet. Elegendő idő maradt a nagytalaji, bérbaltavári programokra. A két település Vasvárral kiegészülve teljes egészében a vendégek jó közérzetére tudta fordítani figyelmét. Újabb örömteli versbarátságok köttetnek Nagy Gáspárnak köszönhetően. Tiszteletét tette a Nagy László Szellemisége Örökség Alapítvány, akik ajándékot is följánlottak. Az eddigi találkozók védnökei ismét vállalták feladatukat, személyes kiállításukkal hitelesítették és emelték a rendezvény színvonalát. A Nagy Gáspár Alapítvány titkára, dr. Petrik Béla, a költő *Az utolsó iramodás* című, publikálás előtt álló művét ismertette meg a közönséggel.

A Vasi Hegyhát huszonnégy faluja történelmében, kultúrájában, gazdasági fejlődésében évszázadok óta egymásra volt utalva. Így van ez ma is: a lelki-erkölcsi együtve tartozás a záloga a mindennapok túlélésének. *A költő hazatér* találkozók a Nagy Gáspártól ránk hagyományozott sokszínű örökség természetes részeként épülnek be immár az évek körforgásába. Mindezek mellett számtalan életképes közösségi kezdeményezés segíti az emberléptékű Vasi Hegyhát lakóit abban, hogy mind több szállal kötődjenek a kivételes emberi és művészi kvalitásokkal megáldott költő örökségéhez.

A GÖTEBORGAI MAGYAR HÉT – hu.se.t

Kulturális projektünk neve, a *hu.se.t* tulajdonképpen egy szójáték: országaink internetes domain neveit összeolvasva egy svéd szót kapunk, melynek magyar jelentése „a ház” (huset): egy olyan „intézmény”, mely különböző magyar és svéd kulturális összejövetelek szervezésére ad lehetőséget.

Projektünk elsődleges célja kezdettől az volt, hogy támogassuk a svédországi magyar kultúrát egy összművészeti fesztivállal: a film, színház, zene, irodalom, képzőművészet, és nem utolsósorban a tudomány területeit érintve. A közreműködők Svédországban élő magyar és svéd hivatásos művészek, előadók, kutatók. Tanulmányaikat legtöbbször az anyaországban vagy a szórványokban végezték.

A rendezvénysorozaton résztvevő művészeket a közös magyar anyanyelv egyesíti. Mindemellett sokban különböznek egymástól. Különböző történelmi időszakokban telepedtek le Svédországban, és teljesen különböző háttérrel rendelkeznek. A kultúra különböző területein tevékenykednek, különböző vallási csoportokhoz tartoznak – és magyaroknak tartják magukat.

Az első rendezvényünkre 2005. április 6-án került sor a göteborgi Världskulturmuséetben (egyfajta Etnográfiai Múzeumban), József Attila születésének 100. évfordulóját ünnepeelve. Úgy éreztük, szükség van olyan közös eszméken és értékeken alapuló tevékenységekre, amelyek a lehető legszélesebb körű közönséghez szólnak.

A magyar anyanyelv és a magyar kultúra – ez a legkisebb közös többszörös nőtte ki magát és csúcsosodott a második projektünkben, a 2006-ban sorra került „A te hazád az én szememben” rendezvény keretén belül. Eszmecsereink témája a „nemzeti identitásunk, személyes magatartásunk árnyékában” volt.

Rendezvénysorozatunk 2007-ben egy teljes héttig tartott, izgalmas találkozásokra adva lehetőséget. Az előző évektől eltérően ez a *hu.se.t* nem egy kiemelt téma körül zajlott, hanem a kultúra és társadalom közötti dialógusra összpontosított, valamint az országaink közötti regionális együttműködés lehetőségeire hívta fel a figyelmet.

2007-es *hu.se.t* rendezvénysorozatunk időpontja egybeesett a göteborgi hagyományos Tudományos Fesztivállal, ami azért volt fontos és jó, mert az ilyenkor nagy, kíváncsi és minden iránt érdeklődő tömeg minden előző várakozásunkat felülmúlva látogatta tudósaink előadásait. A különböző előadások és rendezvényeink svéd és/vagy magyar nyelven folytak.

A 2008-as *hu.se.t* szintén egy teljes hetes rendezvény volt. Körülbelül 780 embert mozgatott meg, változatos programmal.

A 2009-es rendezvényt ismét bő egyhetesre terveztük, a *Kőrösi Csoma Sándor Művelődési Kör* Göteborgi Magyar Heteként, 2009. április 17–26-ig.

Fő támogatóink: Göteborg város önkormányzata, a Nyugat-svédországi Régió, a Balassi Intézet, az ABF, a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége, a magyarországi Filmunió, a Magyar Köztársaság Nagykövetsége, a Musik i Väst, az Orbis Resor, a Malév és a Danubius Hotels. Támogatóink: Fornetti, Move & Walk, Sällskap för ungersk litteratur, Sike Tamás pincészete, Gyllene-Prag és www.ungerskmat.se.

Április 17-én a magyarországi *Harangláb* népzenei együttes koncertjével kezdtünk (*Schreiner Jenő* – hegedű, *Kovács Péter* – brácsa, *Horváth Károly* – bőgő, tekerőlant és *Vajda András* – cimbalom).

Április 18-án a Cosmopolitan Galériában került sor az ötödik Göteborgi Magyar Hét és a képzőművészeti kiállítás megnyitójára. Megnyitóbeszédet mondott *dr. Iklódy Gábor*, Magyarország nagykövete és *dr. Bengt Halse*, Magyarország göteborgi tiszteletbeli konzulja, *Jörgen Linder*, Göteborg polgármestere és *Csata Attila*, a Kőrösi Csoma Művelődési Kör elnöke. A kiállítást a svédországi magyar képzőművészek anyagából rendeztük, kiállítók: *Bottond Bokor*, *Ibolya Csanádi*, *Rozalia Gyarmati*, *Susanna Kevi*, *István Lénárd*, *Maria Lindskog Krasznai*, *Attila Molnár*, *Csilla Patachich*, *Mária Pázsit*, *Raymond Péter Pázsit*, *Catlin Schlosser*, *Kathy Toth*, *Attila Urbán*.

Este a Pusterviksteatern-ben Lars Norén darabja, az *Éjszaka a nappal anyja* került bemutatásra, rendezte *Berzsenyi Bellaagh Ádám*. Előadók: *Martin: Dó-*

czy Péter, Elin: Csere Ágnes, Georg: Mészáros Tamás, David: Pomlányi Attila.

Április 19-én a Cosmopolitan Galériában a Magyar Hetek vendégei a Magyar Írószövetség volt elnöke, Kalász Márton és jelenlegi titkára, L. Simon László voltak. Házigazda Lipcsey Emőke.

Április 20-án ugyanott Erdélyi népművészet – erdélyi kézművesség címmel tartott Török Éva Cecília előadást. A kiállított kézműves termékek az előadás végén megvásárolhatók voltak. (Kézművesek: Híripi Zsuzsanna – kerámia, Balázs Kata – gyöngyfüző, Török Éva Cecília – nemezelo, Makó Csaba – fafaragó, Sályi Róbert – kerámia, Czirják Szilárd, Lendvai József – bőrdíszmű.)

Április 21-én a Stadsbiblioteket-ben Ove Berglund tavasszal, saját kiadásában megjelentetett Weöres Sándor kötetével (*Det högre ljuset*) ismerkedhettünk meg. Ugyancsak svéd nyelven, Daniel Gustafsson fordításában hallgathatták a résztvevők a kortárs magyar költő, Villányi László verseit. Kádár Péter saját kötetéből (*Hemlöhstens sänger*) olvasott fel.

A Cosmopolitan Galériában György Ullholm Kamilia nyelvész, a Stockholmi Egyetem doktorandusza számolt be göteborgi és stockholmi magyar családok körében végzett kutatásai eredményéről.

Április 22-én Magyar ízek – idegen vizek! címmel Szűcs Sándor, a Gyllene Prag szakácsa beszélt a magyar konyháról, és készítette el a legjobb beérkezett receptből a legjobb gulyást. Az étel önköltségi áron volt fogyasztható!

Április 23-án az Artisten Orgel-teremben esti komolyzenei koncertre várták a közönséget. Közreműködők: Teleki Gergő és Almann Gergő – zongora, Joó Réka – fuvola és Vági Orsolya – cselló. Az előadáson fellépett a Kortedalai Zeneiskola Kórusa. Program: Ludwig van Beethoven: *Sonat i c op.13. Pathétique* (Gergő Teleki – piano); Zoltán Kodály:

Sonat för violoncell och piano op.4 (Orsolya Vági – cello, Gergő Almann – piano); Robert Schumann: *Traumerei* (Gergő Teleki – piano); Franz Doppler: *Fantaisie pastorale hongroise op.26* (Réka Joó – tvärflöjt, Gergő Almann – piano); Ferenc Liszt: *Feux follets Transcendens Etud nr.5* (Gergő Teleki – piano); Sven-Erik Bäck: *Sentire* (Réka Joó – tvärflöjt, Orsolya Vági – cello, Gergő Almann – piano); Schumann: *Toccata* (Gergő Teleki – piano).

Április 24-én a Haga moziban a Bartis Attila regényéből készült *Nyugalom* című filmet mutatták be, rendezte: Alföldi Róbert.

Április 25-én a Cosmopolitan Galériában a Tavasz szél gyermekcsoport lépett fel, este pedig Bartis Attila íróval Fülöp Éva beszélgetett.

A Héttársó Buli az Orbis Resor által felajánlott kétszemélyes budapesti hétfélig wellness utazásra szóló jegy kisorsolásával ért véget. Zenei szerkesztő: Mészáros László.

Április 26-án a Haga moziban *Az emigráns – Minden másképp van* című film vetítésére került sor, mely Márai Sándor *Napló 1984–89* című műve alapján készült. Rendezte: Dárday István, Szalai Györgyi.

Svédországban a statisztikák szerint mintegy harmincezer magyar él, ebből négyezer Göteborgban és környékén. Néhány Svédországban élő és tevékenykedő híres magyar: Georg Klein, a tumorbiológia kutatóprofesszora és író, Anders Limpar volt focista, Maros Miklós zeneszerző, Pázsit Imre, a reaktorfizika professzora, Szombatfalvy László gazdasági szakember, Tamás Gellért író.

A hu.se.t projekt eddigi négy évfolyama a göteborgi Kőrösi Csoma Sándor Művelődési Kör égisze alatt futott. 1991-ben alakult, és jelenleg 250 tagot számlál (2009-es adat). Egyéb programjainkról a honlapunkon lehet olvasni: www.korosi.se

A hu.se.t 2010

Dübörögtek az érzelmek, feszültek a mellénygombok: azt hiszem, röviden így foglalhatnám össze az immáron hatodik *hu.se.t*, azaz az idei Göteborgi Magyar Hét eseményeinek örömeit és izgalmait. Soha ennyire tartalmas és eseménydús nem volt még ez az idén 12 naposra duzzadt rendezvény-sorozat. A jövőre már 20 éves Kőrösi Csoma Sándor Művelődési Kör és a *hu.se.t* elismert részévé vált Göteborg kulturális életének, amit legjobban bizonyít, hogy az egyes rendezvényeken minden eddiginél több svéd érdeklődő jelent meg.

Csütörtökön, április 8-án napjaink legjobb magyar illusztrátorainak egyike, *Szegedi Katalin* munkáit néztük meg a Bokskápet könyvesboltban. A művész, aki elsősorban mesekönyvek, gyermek-könyvek történeteit illusztrálja színes, izgalmas, szemet gyönyörködtető képeivel, első könyvét, amellyel igazán felhívta magára a figyelmet, nem csak illusztrálta, de ő is írta. Azóta Magyarországon több díj nyertese. Munkái manapság Koreában, Németországban, Ausztriában, Olaszországban, Svédországban is sikert aratnak. Legutóbb jelölték az ALMA- (Astrid Lindgren Memorial) díjra.

Másnap hihetetlen sikere volt a *Táncház*nak (Folkmusikkaféet). Délután a Balaton mellől érkezett *Kákics Együttes* színes, magas színvonalú koncertjének első felét hallottuk. A magyar népi hangszerek művészei nem csak játszottak és énekeltek, de mesékkel is szórakoztatták a magyar gyerekeket. Este az 1848-as szabadságharc dalaiból összeállított műsorukkal remekeltek.

Büszkék voltunk, hogy a magyar táncok tanulásához belépőt fizető vendégek többsége svéd volt. A lépések megtanulásában a két nagyszerű táncos, *Kalmár Mónika* és *Ölveczky Árpád* segített, míg az ezt követő svéd táncok tanulásában a *Kärlekskollektivet* zenéje, valamint *Susanna Olsson* és *Sven Sandberg* ritmusát követte a közönség: egyévestől nyolcvan-évesig minden korosztály. Éjfél utánig szólt a zene, ropta, aki bírta...

Április 10-én délben a hivatalos megnyitóhoz alaposan megtelt érdeklődőkkel a Cosmopolitan Galéria helyisége. *Csata Attila*, a Kőrösi Csoma Sándor

Művelődési Kör elnöke üdvözölte a megjelenteket. A Magyar Köztársaság nagykövete, *Szentiványi Gábor* úr méltatta a Göteborgi Magyar Hét rendezvényt, láttatva célját és jelentőségét, a svédországi magyarok kulturális összetartozásának fontosságát. *Bengt Halse*, aki Magyarország tiszteletbeli konzulja Göteborgban, idén is megtisztelte a *hu.se.t* rendezőit és látogatóit. *Anna Johansson* a Göteborg Kommun nevében jelezte, hogy a város vezetői értékelik a Művelődési Kör munkáját, valamint a svédek és magyarok közötti, érzékelhetően növekvő kulturális együttműködést, és ezzel megnyitotta a Magyar Hétet. A göteborgi moderatók pártjának üdvözlését *Cecília Magnusson* tolmácsolta, a SMOSZ vezetősége nevében pedig *Kovácsnai Ádám* titkár beszélt.

Ugyanakkor, a Magyar Hét megnyitójának színhelyén *Dávid Gyula* úr, a tallini Magyar Kultúrintézet igazgatója nyitotta meg a mintegy tizenöt magyar festőművész kiállítását.

Csak órák múltak el a *hu.se.t* hivatalos megnyitója után. Este 7 órakor a Redbergsteaterben *Pozsonyi Takács László*, a Győri Nemzeti Színház tagjának Ingmar Bergman utolsó éjszakájáról szóló monológját láttuk-hallottuk. A színész körbevette magát a rendező Bergman filmjeivel, az életéről szóló feljegyzésekkel, és hat nap, hat éjjel alatt megírta a darabot. Mint színész is nagyszerű élményt nyújtott. Előadásmódja az utolsó pillanatig lekötötte a nézőtérben ülők figyelmét.

Április 11-én, vasárnap délután minden szék foglalt volt a göteborgi Norvég Templomban tartott ökomenikus istentiszteleten. *Jelenits István* magyar irodalom szakos piarista paptanár a katolikusoknak, *Molnár-Veress Pál* protestáns lelkész a reformátusoknak, unitáriusoknak mutatott be misét. Az istentiszteletet követő kávézáshoz magyar asszonyok (és persze férfiak is) hozták el süteményeiket, sós harapnivalóikat. Nem sokan távoztak, mert ezután megünnepeltük a Költészet Napját. *Pilinszky János* költőre, életére és munkásságára emlékeztünk. Idén is szívesen láttuk *Dóczy Péter* színművészt, aki verseket szavalt. Kellemes orgánuma

növelte a kimondott, értelmünkhöz eljutó szó hatását. A keresztény költő életéről az igen nagy tudású *Jelenits Isován* most mint gimnáziumi tanár beszélt. Foglalkozott Pilinszky verseinek és prózai írásainak filozófiájával is. Emlékezetes est volt ez.

Április 12-én 19 órakor a Judiska Församling földszinti termében gyülekeztünk. A terem kellemesen megtelt a versszeretőkkel. Ezen a bensőséges estén régi ismerősünkkel, *Ove Berglunddal*, a magyar nyelv szerelmesével találkoztunk. Ove most Radnóti Miklós életét és verseinek svéd fordítását mutatta be. Hálásak vagyunk, hogy József Attila, Babits Mihály, Kányádi Sándor, Weöres Sándor versei után most Radnóti verseit is hozzáférhetővé tette a költészet svéd kedvelői számára.

Másnap megint a Cosmopolitan Galériába mentünk, ahol az egész Keletet bejárta *Hoppál Mihály* akadémikus segítségével huszonvalahány érdeklődő ismerkedhetett a sámánizmussal, a magyarok őshazájával és az azóta is ott élő népekkel. Előadásának érdekességét csak fokozta a bemutatott sámánvadásokról készült film. Nagyon érdekes élmény volt. Hoppál Mihály előadásából világosan kiderült, hogy még órákig beszélgethettünk volna a témáról, általában a rokon-népekről, az érdekes egyezésekről, valamint a „gyanús” nyelvi hasonlatosságokról.

14-én délben a Lindholmspiren 11-ben jártunk. Miért? *Fülöp Géza* emlékeztette a Restaurang *Göta Älv* jelenlegi főszakácsát, hogy jó ötlet lehet elődeihez hasonlóan a Magyar Hét időszakára idén is magyar ízeket kínálni az Ericsson irodaépületének földszintjén. *Lena Lystrand* felfedezte az ötletben rejlő üzleti lehetőséget. Már az étteremhez közeledvén láttuk a magyar nemzeti színeket, általában a magyaros díszítést. A pult fölötti táblákon a magyarul, svédül és angolul kiírt magyar ételek egész sora indította be fantáziánkat. A legnagyobb elégedettséggel bólogattunk. *Lena* nem egy, de több magyar ételt is ajánlott. Csak a halétel volt svéd. Mi mindannyian sültszalonnás szarvassültet ettünk burgonyával, salátával. *Lena Gergely Anikó: Culinaria Ungarn* c. könyvéből válogatta a recepteket, és nagykonyhai felhasználásra számítgatta át a hozzávalók mennyiségét. Az eredmény: ebben a hatalmas étteremben és kint, a napfényes teraszon svédek, japánok, angolok, olaszok, amerikaiak, no meg mi, a magyar gyomrunkkal, elégedetten tettük le a kést-villát a kiürült tányérra.

Aznap megkérdezte valaki *Lena Lystrandot*, mi a véleménye egy Görög Hétről?

Ezt nem én találtam ki!

Este már a göteborgi Koncertház bejáratánál mutattuk fel a belépőjegyet: a veszprémi *Men-*

delssohn Kamarazenekar hangversenyét készültünk meghallgatni. Először azonban az egykori zenészből lett festőművész, Flamm Ferenc tizenöt festményt tekintettük meg. Ezek témája – talán érthető módon – a zene, az éppen játszó vagy a próba szünetében pihenő zenészek. Egyik-másik táblán találkozhattunk Gustavo Dudamel, Neemi Järvi és Masayo arcvonásaival...

Azután az 1985-ben alakult *Mendelssohn Kamarazenekar* kínált változatos műsort. Az együttes valóban bejárta a világot, s most eljutott hozzánk is. *Kováts Péter* hegedűművész, a zenekar vezetője, virtuozitásával és érzékeny, bravúros hangkezelésével óriási sikert aratott. Ehhez természetesen elengedhetetlen a zenekar minden tagjának magas szintű hangszeres tudása. A közönség több ráadást is kikövetelt. A hangulat ettől még tovább emelkedett. Reméljük, nem utoljára találkoztunk!

Két József Attila-díjas költőt, műfordítót: *Mesterházi Mónikát* és *Szabó T. Annát* hívták meg idén a K. Cs. S. Művelődési Kör valamint a Sällskap för ungersk litteratur vezetői. Itt, Göteborgban kétszer is találkozhattunk velük. Először április 15-én a Stadsbibliotek Poesihörnan nevezetű, második emeleti helyiségében, ahol jelen volt a fordító *Anna* és *Per Svenson*, a kötetek előszavát író *Lars Gustaf Andersson*, valamint a kiadó, Elzbieta Jasinska Brunnberg is.

A két költő-barátnővel beszélgethettünk egy későbbi alkalommal, 17-én a Cosmopolitan Galériában, ahol *Schnúr Ildikó* kérdezte őket pályafutásukról, terveikről, és arról, hogy milyen feladatokkal jár a fordítói munka.

A *Tavaszi Szél* ifjú táncosai szülőikkel, ismerősökkel együtt az idén is izgalommal, élvezettel mutatták be tudásukat. Ez mindig szívet melengető élmény.

Estére átalakult a Cosmopolitan berendezése. Hangszereknek, fényezőroknak, mikrofonoknak és erősítőknak szorítottak helyet a rendezők. Nagy volt az érdeklődés: *Hoffman Mónika* nevére hamar megtelt a helyiség. A Svédországban született, több hangszeren is játszó Mónika zenészként sok országban dolgozott, de amióta énekesként is kiválóan szerepelt és ismertté vált Magyarországon a Megasztár műsorában, bőven akad tennivalója magyar közönsége és CD-vásárlói előtt is. Már négy éve él Budapesten. *Mónika* a poptól a jazzig minden műfajban otthon van, ez alkalommal tehát jazzt énekelt. Kedves volt tőle, hogy műsorában gondolt a koncertet meghallgató svédek és magyarok zenei igényeire is. Énekelt angolul, svédül és magyarul is. Az őt kísérő trió, a *The Swe-*

dish Knights jól alkalmazkodott az énekesnő izgalmasan egyedi hangjához, a tempókhöz, amelyek üléseiken is mozgásra kényszerítették a hallgatókat. Köszönjük, *Mónika*, és reméljük, hamarosan újra találkozunk.

16-án moziba mentünk. A Hagabioban az *Ördögkör* című magyar filmet láttuk. A gyimesi csángók zárt közösségéről szóló, rendkívül tartalmas és látványos történetet *Zsigmond Dezső* rendezte. Nem akármilyen film volt ez! Aki ismeri a gyimesi hegyeket, völgyeket, rohanó patakokat és az ott élő, szabadságához ragaszkodó népet, érzi át igazán ennek az alkotásnak mély mondanivalóját.

18-án egy másik filmet ugyanitt, a Hagabioban nézhettünk meg meg: *Puskás Hungary*. A legnagyobb hungaricum, Puskás Öcsi életéről szól ez a jól összeállított dokumentumfilm. Kirajzolódott a soha el nem felejthető labdarugó életútja, sikerei és gondoljai. A film felidézte sok-sok rúgott góljának pillanatát. Tudtuk, hogy úgyis rezeg a háló, mégis izgalommal követtük Puskás mozdulatait és a labda útját. Hajrá, magyarok!

Göteborgban pénteken, április 23-án hallhattuk három magyar tudós, *Dr. Hegyi Gabriella MD, PhD*, *Fodor Miklós* pszichológus és *Váradai Zsuzsanna* geográfus előadását. A negyedik meghívott, *Babarczy Eszter* sajnos, a légi közlekedés problémái miatt,

nem utazhatott Göteborgba. Mindhárom előadást angolul hallhattuk. *Fodor Miklós* előadását a Skype hullámhosszain kaptuk, de szerencsére az este tiszteletükre rendezett, rendkívül hangulatos összejövetelen a K. Cs. S. Művelődési Kör tagjai „magyarul is találkozhattak” kettőjükkel.

A tudósok eredetileg a Göteborgi Tudósfesztivál meghívottjai voltak, de ily módon részévé váltak a *hu.se.t* idei rendezvényeinek is.

Ezek után senki nem csodálkozhat azon, hogy a göteborgi magyarok szívében dübörögtek az érzelmek, a mellényeken pattanásig feszültek a gombok, hiszen igazán joggal lehattunk büszkék arra, hogy ennyi kulturális értéket: zenét, táncot, irodalmat, képzőművészetet, tudást és szeretetet mutathattunk fel a göteborgi közönségnek. *Csata Attila* elnök és *Sall László*, a projekt felelős szervezője idén is hatalmas munkát tett le a Körösi Csoma Sándor Művelődési Kör tagjainak asztalára. Meg kell említenem a háttérben tevékenykedő Sternbeck Ildikó és Kók György nagy segítségét. Nélkülük az asztalokon nem lett volna ott az ízléses teríték, a szépen felszolgált étel és ital.

Közben lassan már formát ölt a jövő évi, a Művelődési Kör fennállásának huszadik évfordulójára tervezett *hu.se.t* is.

A hetedik...

Törökbálint, Munkácsy Mihály Művelődési Ház

„NEXT STEP” A KULTÚRÁÉRT

A magyar turizmus számára a külföldi látogatók idevonzása egyre inkább kulcskérdéssé válik. Az ország kulturális központjainak a fejlesztése és a külföldi vendégek számára láthatóbbá, ismertebbé tétele jó előrelépési lehetőség. A hazai kulturális intézmények előtt most új lehetőség nyílik meg erre az AIESEC segítségével.

A Budapesti Corvinus Egyetem AIESEC irodája által működtetett projekt – a Next Step – tevékenységével a közszférát célozza meg. Célja, hogy hozzájáruljon Magyarország felkészüléséhez a 2011-es EU soros elnökségére. Ezt úgy szeretné elérni, hogy lehetőséget ajánl az önkormányzatoknak (illetve háttérintézményeiknek), a kistérségeknek és regionális szervezeteknek, hogy egy vagy több külföldi fiatal gyakornok közreműködésével fejlesszék nyelvtudásukat, bővítsék nemzetközi (európai) ismereteiket, megismerjenek idegen kultúrákat.

A projekt új célcsoportját a kulturális intézmények jelentik, melyek a külföldi látogatók fontos célpontjai, ezáltal reprezentatív jelentőségük is igen nagy. Várhatóan a soros elnökség évében rendezendő kulturális események miatt még több

vendégre számíthatunk. Egy, a kulturális területre érkező gyakornok többek között a nemzetközi kapcsolatok kialakításában, projektek kidolgozásában segíti a fogadó intézményét. Részt vesz különböző, elsősorban a nemzetközi közönséget célzó marketing kampányokban, a kiállítások promóciójában (például kétnyelvű szórólap, honlap tervezése), illetve a rendezvények lebonyolításában is.

A külföldi gyakornokok fogadásában rejlő lehetőségeket jól mutatja egy korábbi példa, amikor Hollandiából érkezett egy fiatal a ferencvárosi önkormányzathoz. Ő a Ráday „kultucca” elnevezésű projektben vett részt; egy olyan tanulmányt készített, amelyben Ferencváros kulturális életének fejlesztésére tett javaslatokat, például a kulturális tevékenységek marketingjére, fesztiválok szervezésére, és mindezek finanszírozási lehetőségeire. E gyakorlatot a fogadó szervezet nagyon sikeresnek ítélte, hiszen a gyakornok munkája elősegítette a kerület fejlesztését.

Amennyiben munkánk felkeltette az érdeklődését, bővebb információkért keresse fel a <http://bce.aiesec.hu/> honlapot vagy hívja Gál Georgina projektvezetőt a +36 30/571 8933 számon.

VIZSGÁN INNEN, VIZSGÁN TÚL...

Felnőtt tanulók hete

A művelődés és a tanulás ünnepe
2010. október 8-15.

Vizsgán innen, vizsgán túl...

Pályázati felhívás felnőtt tanulók számára

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, a Magyar Népfőiskolai Társaság, a Magyar Pedagógiai Társaság és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat pályázatot hirdet felnőtt tanulók részére, akik munka mellett, vagy éppen munka nélkül vállalják a tanulást, továbbképzést, átképzést, mert úgy gondolják, hogy erre szükségük van.

A pályázatban írják le milyen helyzet, állapot, felismerés indította a pályázókat tanulmányaik folytatására, újrakezdésére, milyen döntések előzték meg a tanulás megkezdését, és azokat egyedül, családdal vagy más segítséggel hozták meg?

Milyen problémákkal, meglepetésekkel szembesültek tanulmányaik folyamán, hogyan győzték le a nehézségeket, milyen örömök, elismerések érték ezen időszak alatt?

Mennyire felelt meg az elvárásainak a felnőtt fejjel vállalt tanulás?

Bizonyítványukat, diplomájukat kézbe véve, hogyan értékelték a mögöttük álló időszakot? Mi-

lyen változásokat hozott/hozhat a képzésben való részvétel, milyen jövőt jelent számukra saját belső igényeik és a munkáltató oldaláról tekintve?

Életszemléletükben hozott-e és miben változást a tanulás időszaka?

A pályázatokat A/4-es méretben, minimum 2 – maximum 6 oldal terjedelemben, ha lehet, fényképpel együtt várjuk postai küldeményként vagy e-mailen.

A pályázat tartalmazza a pontos nevet, elérhetőséget: postacím, e-mail, telefonszám.

A pályázatok beérkezési határideje: 2010. szeptember 10.

Cím: Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus
1011 Budapest, Corvin tér 8.

A borítékra kérjük, írják rá: Vizsgán innen, vizsgán túl...

E-mail cím: tothe@mmikl.hu

A sikeres pályázatok beküldőit terveink szerint díjazzuk és írásait megjelentetjük a Szín-Közösségi Művelődés c. folyóiratban.

SZABÓ ANDRÁS ELŐADÓ-ESTJE

Szabó András Radnóti- és Kazinczy-díjas előadóművész előadó-estje

Mindkét est, a „Bízd az jövődökre érdemed jutalmát”, mely Balassiról és koráról szól, és a „Néktök emléközöm”, mely a Halotti Beszéd-től pásztázza végig irodalmunkat Zrínyiig, élvezetes válogatása az előadóművész Szabó Andrásnak.

„A személyes emberi létezés alapkérdései, mint a hűség, a szerelem, a halál, a mulandóság a régiségben, egészen bizonyosan hasonlóan merültek fel, mint ma, csak talán eleink ezekre a kérdésekre szebben, kifejezőbben, az életet méltányolójában találták meg a válaszokat. Balassi e téren is kimagaslik. Természetes közege a *sétáló palota*, vezérlő fejedelme a *mennybéli úr*. Sorsát Mars mellett Vénusz uralja. Iránymutató sarkcsillag, aki kérdéseivel minket, kései utódokat is fogva tart. Életszeretetre, s a belső számvetés lelki igényére egyformán megtanít.” Írja egyik Balassi-estjéhez készült szórólapján Szabó András, melynek műsorán a következők szerepelnek:

Sárközi Máté: Egy katonaének
Gazeli türki ve madzsari (török-magyar kétnyelvű vers)
Bornemisza Péter: Az emberi életnek árnyképpen való elmúlása
Balassi Bálint: Borivóknak való
Balassi Bálint: Kiben örül, hogy megszabadult a szerelemtől
Balassi Bálint levele a zólyomi bírónak
Balassi Bálint: Valahány török bejt

Balassi Bálint: Szép magyar komédia (részlet a Proológusból)
Illésházy István tudósítása Balassi elbujdosásáról
Balassi Bálint: Kegyelmes Isten
Balassi Zsigmond feljegyzései Balassi haláláról
Rimay János levele Armpruszter Ferencnek
Rimay János: Epicédium
Zrínyi Miklós Négysorosa

A „Néktök emléközöm” esten elhangzanak:
Halotti beszéd és könyörgés
Ómagyar Mária-siralom
Ismeretlen szerző verse Mátyás király haláláról
Bornemisza Péter: Az emberi életnek árnyképpen való elmúlása
Balassi Bálint: Valahány török bejt
Illésházy István tudósítása Balassi elbujdosásáról
Balassi Bálint: Kegyelmes Isten
Balassi András feljegyzése Balassi Bálint halálának körülményeiről
Rimay János: Armpruszter Ferenchez írt levél
Teleki Mihály levele Veér Juditnak
Sárközi Máté: Egy katonaének
Zrínyi Miklós négysorosa
Részlet Az török áfium ellen való orvosság című politikai röpiratból
Ismeretlen szerző verse: Magyarország, Erdély, hallj új hírt...
Mikes Kelemen utolsó levele
Részlet a Szeráj levéltárából

Ajánljuk az esteket művelődési intézményeknek, civil szervezeteknek, s iskoláknak, akár rövidített formában, 45 percben. Az előadóművész elérhetősége: gyszaboandras@gmail.com